מגזין של נשים

נגה

חורף 1991 • גיליון 21 • 13 ש"ח

בת עשר

צלם לא ידוע

1964

פמיניזם לקראת שנות ה-2000

ת ג ו ב ו ת

סוציוביולוגיה, מכשיר לשירות ההומאניות, הפמיניזם והאהבה

הסוציוביולוגיה היא כלי מחשבתי, העשוי לשרת שחקנים מבקשי הבנות חדשות, בכפוף לאופי החלטותיהם. אם הם טיפשים, שוביניסטים, פונקציונאליסטים, גזענים, או סקסיסטים – יעשו שימושים כאלה בכלי הזה, ובכל כלי אחר. אם הם פמיניסטים והומאנים וליברלים וחכמים – יעשו בכלי שימוש נפלא.

השתלחותה של מירה אריאל בסוציוביולוגיה (נגה 20) גורפת את כלי המשחק אל תוך תחום האחריות לכישלונם של השחקנים. אני רוצה לצאת להגנתם של הכלים. אביא מספר דוגמאות לשימושים אפשריים בכלי, שכאשר הוא בידי־שלי, אני מעדיפה לכנותו "פסיכוביו־לוגיה". עיקרו הוא שיטה מחשבתית, הרואה בתולדות האדם התפתחות הכפופה לחוקי האבולוציה (הרחוקים מאוד מלהיות דטרמיני־סטיים ומכאניים); היא גם מבינה את האדם כאורגניזם חי, המבוסס על תוכנית גנטית רגישה מאוד וגמישה מאוד, הבונה – תוך מגע גומלין הדוק עד לבלי הפרד בין המערכות הפיסיולוגיות לבין הסביבה החברתית, הפיסית והתרבותית – את דמותו, אישיותו, אפיוניו, העדפותיו וערכיו.

אימוץ ילדים

אימוץ צאצאים של אחרים הוא תופעה מוכרת בטבע ובאדם. התפלגותה של התופעה מעניינת ומאלפת: לא תמצאו חרדון ואפילו לא חרדונה, שיאמצו להם חרדונצ'יק אסופי. בקלות תמצאוה ביונקים. כלבים, דובים, זאבים, קופים ובני־אדם הם דוגמאות מפורסמות. ומי מבין המינים? הכלבה ולא הכלב, הדובה ולא הדוב, הזאבה ולא הזאב, הקופה ולא הקוף, האשה יותר (הרבה יותר) מאשר הגבר.

מדוע יונקים כן וזוחלים לא, ולמה נקבות כן וזכרים לא?

הרצף האבולוציוני, מן החיידק ועד לאדם, הולך ומעצים את ההורות עד לשיאה אצלנו. מותרת ההכללה האומרת כי ברוב המקרים מצוידות אמהות ביותר כלים טיפוליים מאשר אבות: יותר ביציות, יותר רחם, יותר חלב, יותר אכפתיות, יותר דאגה, יותר רוך, יותר חום, יותר רגישות, יותר אהבה. ומכאן נטייתן היתרה של נקבות לטפל בצאצא אסופי לעומת נטייתם של זכרים.

שימוש חכם בפסיכוביולוגיה אינו מסתפק באמירה הפשטנית כי אימוץ ילדם של אחרים נוגד את חוק הטבע, שלפניו לגנים של עצמו דואג אדם. מרגע שטיפחה האבולוציה בנו את הטיפוליות האמהית, הופכת זו להיות אוטונומית ומבקשת לעצמה ביטוי, אם לא בדרך הראשית אז בדרך עוקפת.

למהלך האבולוציוני של העצמת ההורות שני מאפיינים: ראשית, הוא הולך מן המעט אל ההרבה, וכך הורים אנושיים עושים הרבה יותר מהורים חרדוניים; שנית, הוא מנוהל בגאון על־ידי הנקבות, הזכרים מחרים־מחזיקים אחריהן, אך ברוב המקרים הם עדיין בפיגור. שני המאפיינים הללו מציבים את האשה בראש החץ של המהלך האבולוציוני הנפלא (לטעמי) הזה, שעיקרו יותר ויותר כישורי אהבה.

הומוסקסואליות

בשנה שעברה התפרסם בירחון Scientific American מחקר יפה, המאפשר לנו להעמיק את הבנתנו בהומוסקסואליות בעזרתן של לטאות דווקא. המחקר על הלטאות גילה, שההורמון הנקבי פרוגסטרון יכול להחליף את הטסטוס־טרון, ולחולל באמצעות הרשת העצבית הזכרית בהיפותלמוס של נקבה התנהגות מינית זכרית (שני ההורמונים דומים מאוד מבחינת המבנה הכימי). מין נדיר זה של הלטאות שנבדקו מורכב כולו מנקבות בלבד, וכל אחת מהן נוהגת בחצי הראשון של מחזור הביוץ כנקבה, בהשפעת האסטרוגן, ובחצי השני של המחזור כזכר, בהשפעת הפרוגסטרון.

עדיין לא ידוע האם יכול הפרוגסטרון האנושי להתחלף עם הטסטוסטרון ולחולל התנהגות הומוסקסואלית. אך ברור שהתשתית העצבית, המוחית וההורמונלית של יצורים חיים רבים, ואנו בתוכם, מאפשרת מעברים קלים מתפקידי זכר לתפקידי נקבה, ולהיפך.

ואכן, יונקים רבים, גם אלה שקל לראותם מסביבנו כמו כלבים, פרות וקופים, נוהגים לעבור בחופשיות מתפקיד לתפקיד. הפרות קופצות על חברותיהן, הכלבות "מרביעות" את רגלי בעליהן, והקופים הזכרים "נותנים עצמם" ברצון לזכר נלהב. הדו־מיניות היא־היא ההתנהגות השכיחה בטבע, לפחות בין היונקים. וכמה עלינו, כבני־האדם? כאן השאלה קשה יותר.

אצלנו נעלם הייחום, והשינויים ההורמונליים שכרוכים בו ממותנים מאוד, ועל כן חופש הפעולה ההורמונלי, המוחי, העצבי, רחב. גם רגישותם של מערכת העצבים, המוח וההורמונים לחוויות סביבתיות, משפחתיות, חברתיות, בעיקר בילדות, גבוהה אצלנו מאוד. וכך גדל חופש הפעולה של הדו־מיניות פעמיים: בהיעלמות הייחום ובחשיפה להשפעות ילדות. עם זאת, אנו רגישים מאוד להשפעות הסביבה התרבותית, וזו, כך נראה לי, הסיבה להצרת ההתנהגות הדו־מינית, ולהכוונתה אל בני המין השני בלבד (לפחות בחלק מן התרבויות).

אין לי תשובות טובות לשאלות קשות שכאלה, אך לא הייתי פוסלת את תרומתה של הפסיכו־ביולוגיה בניסיון לבררן.

מותר האשה

מותר האדם על שאר הברואים בלשונו. מותר האשה על הגבר בלשונה. פסיכולוגים רבים, מכל הזרמים, גם מי שאינם חשודים בסטיות ביולוגיות, מסכימים כבר שנים רבות כי לנשים כקבוצה יתרון על הגברים כקבוצה, בתחום המלולי. נשים מתחילות לדבר מוקדם יותר, מבטאות טוב יותר, שולטות באוצר מלים גדול יותר, בונות משפטים ארוכים יותר, מדקדקות יותר, מאייתות טוב יותר. כישרונן בתחום השפה עולה על זה של הגברים.

עם ההתקדמות של השנים האחרונות בחקר המוח, התברר כי יכולת הדיבור האנושי שוכנת כבוד באונה השמאלית של המוח, בשני מרכזים מובחנים היטב. מרכזים אלה קיימים במוחנו בלבד, ולא היו קיימים במוחם של בעלי החיים הקודמים לנו ברצף האבולוציוני. כאשר משווים את תפקודי האונות המוחיות אצל נשים לעומת גברים, מתברר שהאונה השמאלית, הדומי־ננטית, חזקה אצל נשים יותר מאשר אצל גברים. אפילו בעוברים בני 4 חודשים כבר אפשר להבחין שמרכזי הדיבור של בנות מפותחים יותר מאלה של בנים (בממוצעים קבוצתיים). הסיבות האבולוציוניות להבדל זה בין המינים קשורות, אולי, אף הן לקשב הרב שמגלות נשים לצורכי זאטוטים, ורצונן להבין טוב יותר את מצוקותיהן.

כך או אחרת, לפנינו רצף אבולוציוני המגביר יותר ויותר את חשיבותה של המלוליות בחיי האדם, ובראש החץ של המהלך הזה מתייצבות הנשים. הן מובילות את האבולוציה של המין האנושי בתחום מרכזי של המותר בו.

אני רחוקה מלראות טעם כלשהו בתחרות בין המינים על התואר מי מוצלח יותר. אני מוצאת טעם בניסיון להבין וללמוד, באמצעות כלים מדעיים ומחשבתיים מכל הסוגים, את ההתפתחות ואת ההווה של תכונות שונות, שבחלקן יש יתרון לגברים (כקבוצה) ובחלקן יש יתרון לנשים. למידה והבנה אינן סוף פסוק. אליס רוסי, סוציולוגית אמריקנית מן השורה הראשונה, סוציוביולוגית ופמיניסטית – כן, יש גם נשים סוציוביולוגיות, פמיניסטיות וחכמות – גורסת כי תקוותה של החברה האנושית טמונה בהחלטתנו ללמוד את ההבדלים בין המינים, ולאחר מכן לבור מתוכם את התכונות המועדפות של כל מין, ולהשקיע מאמץ בטיפוחן אצל בני המין השני. למשל, לטפח גברים עדינים ורגישים, ולטפח נשים החלטיות ויעילות. תנאי להתממשותה של תקווה זו הוא נכונות ללמוד, וגם את הביולוגיה של הפסיכולוגיה.

ד"ר עדה למפרט

מירה אריאל מעירה:

לא התעלמתי משימושים בתיאוריות עם דטרמיניזם ביולוגי "לטובת הנשים". והרי המאמר נקרא "סוציוביולוגיה: לא מעוקצה ולא מדובשה". הטענה המרכזית היתה שהתיאוריה אינה תקפה מבחינה מדעית עקב שלל סיבות, ולאו דווקא בשל שנאת הנשים שבה. אחת מהן היא שאפשר לטעון בה כל דבר והיפוכו. אצל למפרט אנו מוצאים, למשל, ש"ברוב המקרים מצוידות אמהות ביותר כלים טיפוליים מאשר אבות: יותר ביציות..." בהקשרים אחרים אנו שומעים מפי הסוציוביולוגים בדיוק את ההיפך: לגברים פי כמה וכמה זרעונים מאשר ביציות לנשים. למפרט היא דוגמה מובהקת לסוציו־ביולוגיה שקראתיה "מדוללת", כלומר, זו שמאמינה ששילוב של גנים ביולוגיים ותרבות הוא המכתיב את התנהגותנו. למיטב הבנתי זו הנחה נכונה, אך טריוויאלית. שהרי מה עוד יסביר את ההתנהגות האנושית? (לפיכך, העובדה שאפשר לגזור מן הסוציוביולוגיה גם טענות פמיניסטיות כשרות למהדרין אינה רלוואנטית.) וכל יתר הטיעונים, הלא הם רשומים בנגה 20.

מגזין של נשים

נגה

עריכת הגיליון הנוכחי של נגה הסתיימה למעשה לפני תחילת המלחמה במפרץ. לכן עכשיו, בעיצומה של המלחמה, אנו נאלצות להסתפק בכמה הערות עליה ועל מטרותיה והשפעותיה הישירות והעקיפות.

המטרה המוצהרת של המלחמה במפרץ, שהוכרזה על־ידי האו״ם, היא להוציא את כוחות עיראק מכווית. למרות סלידתנו ממלחמות, ואולי בגללה, אנו חושבות שהתמונה שהתגלתה מצביעה שאין די בכך. שנאה, עיוורון ותאוות כיבוש המתלקחים בקלות רבה כל־כך מסוגלים עכשיו, בסיוע הטכנולוגיה המודרנית, לגרום חורבן טוטאלי. הניסיון המחריד של מלחמה זו צריך ללמד את האנושות, שלמען עתיד שפוי ובטוח לכולנו יש לחסל את כל כלֵי המשחית הבלתי קונוונציונליים והקונוונציונליים כאחד. האלטרנטיבה צריכה להיות הסבה של הכישרונות והאמצעים האדירים המושקעים בתעשיית הנשק לתעשיות אנושיות יותר.

לא הזדעקנו כאשר הנשק העיראקי כוון נגד איראן, או לדיכוי הכורדים, ועכשיו הוא חוזר אלינו כבומרנג. כמי שמתגוררות במזרח התיכון היינו רוצות לראות את האיזור הזה מפורז. אבל אין להסתפק בפירוז אזורים מסוימים: צריך לחתור לפירוק נשק כולל. מי שצריך לנקוט יוזמה בכיוון זה הן המדינות החזקות, הנמנות עם ״העולם הראשון״, ובראשן ארצות־הברית. העולם הראשון הוא היום המוביל בפיתוח נשק ״מתקדם״, הוא המספק אותו למדינות אחרות, והוא הגורף את מירב הרווחים מסחר בנשק.

אצלנו, בישראל, מתנהלת הפעם מלחמה שונה: העורף הוא החזית. אנחנו הנשים מעורבות כולנו במלחמה זו, בדיוק כמו הגברים. בכל זאת גם מלחמה זו שימשה תירוץ לנישול הנשים באמצעי התקשורת המקומיים. קולן הושתק. נראה כי גם כשהמלחמה פוגעת בעורף ממשיכים הגברים בישראל לחשוב כי לנשים אין מה לומר ביחס אליה. צריך לשפשף את העיניים כדי להאמין בכך – במיוחד כשרואים את המגישות ואת הכתבות המשתתפות בסיקור המלחמה, אפילו בקו החזית, מטעם רשתות הטלוויזיה הזרות (שלא לדבר על הנשים המשרתות בצבאות ארצות־הברית ועיראק).

דבר אחד מתברר מדי יום ביומו: למרות שהיו חודשים ארוכים כדי להתכונן למלחמה הזו, איש לא טרח לחשוב כיצד יופעל המשק בשעת חירום. מקוצר ראות זה סובלות בעיקר אותן הנשים העובדות שהן גם אמהות לילדים קטנים. השבתת מערכת החינוך, כלומר השארת הילדים בבית, גרמה לעיכוב בחזרת האמהות לעבודה סדירה מחוץ לביתן (כן, עדיין מעטים האבות המוכנים לוותר על עבודתם למען טיפול בילדים). דבר זה אינו מפריע לממשלה ולמעסיקים להטיל על הנשים את מחיר ההיעדרות שנכפתה עליהן.

הפעם לא קיבלנו את הדין בשתיקה. נשמעו קולות המערערים על ההגמוניה הגברית באמצעי התקשורת, ולא חדלות הפניות להסתדרות, לכנסת ולממשלה לפעול כך שעול התפקוד החלקי של מערכת החינוך לא ייפול על כתפי האמהות בלבד.

נגה

מה בנגה?

נגה יוצאת לאור פעמיים בשנה,
בספטמבר ובמרץ.
דמי מנוי ל־4 גיליונות 45 ש״ח.
ניתן לרכוש גיליונות קודמים של **נגה**

SUBSCRIPTION RATES OUTSIDE ISRAEL
AIR MAIL $28/4 ISSUES
SURFACE MAIL $24/4 ISSUES

כתובת למשלוחים:
ת.ד. 21376, תל־אביב 61213,
טלפון 03-227663
פקס 03-5237787

נגה נשלחת חינם לבתי־הסוהר לנשים

OUR SINCEREST THANKS TO
WOMEN TO WOMEN – U.S.A.-ISRAEL
FOR THEIR SUPPORT AND CONTRIBUTION

עורכות: רחל אוסטרוביץ', מירה אריאל, ענת בן־ארי, רחל גיורא, אמירה גלבלום, אראלה דאור, אביבה עין־גיל, מירי קרסין. **עיצוב גרפי:** אביבה עין־גיל, ענת בן־ארי. **עריכה לשונית:** יעל אונגר. **תרגום:** אביבה ברק. **משתתפים:** אהוד עין־גיל, מיכל שכטר. **צילום שער:** מיכל היימן **מנויים:** דינה בלכמן. **סדר־צילום והגהה:** ״אגתה״ – טלי רכלין, שפי פז. **לוחות:** יש אופסט. **הדפסה:** דפוס טל.

גיליון זה יצא לאור בזכות תרומתן של ״נשים אל נשים – ארה״ב–ישראל״

סקר: 33% בעד מפלגת נשים

70% ממשתתפי סקר שנערך לאחרונה סבורים כי אין ייצוג מספק של נשים בחיים הפוליטיים בארץ. הסקר, שנערך על־ידי מכון "סקרים – צוות מחקר וסקרים בע"מ" – ניסה לבדוק את תפיסת הציבור הישראלי לגבי ייצוגן של נשים בחיים הפוליטיים. את המחקר הזמינו ארגון נשים נגד פרסום פוגע וארגון ש.י.ן. (התנועה לייצוג ולשוויון נשים).

באופן כללי מצביעים ממצאי הסקר על מודעות גבוהה בציבור לגבי העדר ייצוג של נשים בחיים הפוליטיים.

33 אחוז מהנשים ו־25 אחוז מהגברים הביעו נכונות להצביע עבור מפלגות נשים הזהות במצען למפלגות המוצא (מפלגת נשים–ליכוד ומפלגת נשים–מערך, למשל), כאשר מפלגת הנשים תשתלב לאחר הבחירות במפלגת המוצא.

כ־18 אחוז מהנשים וכ־15 אחוז מהגברים הביעו נכונות להצביע עבור מפלגת נשים כללית אשר אינה מזוהה עם שום מפלגה קיימת.

כ־17 אחוז מהנשים וכ־14 אחוז מהגברים הביעו נכונות להימנע מהצבעה למפלגה שבה הם תומכים כיום, אם לא יוגדל ייצוג הנשים בה.

לובלסקי שוקלת להקים מפלגת נשים

מזכ"ל נעמ"ת, מאשה לובלסקי, הכריזה בכנס ב־28 בנובמבר, כי היא שוקלת לפרוש ממפלגת העבודה ולעמוד בראש מפלגת נשים עצמאית. לדבריה, שתי המפלגות הגדולות מקפחות נשים במערכת הפוליטית ולא דואגות לאינטרסים של כלל הנשים. רק מפלגת נשים נפרדת תאפשר לנשים להילחם למען זכויותיהן.

ב־1977, כזכור, רצה לבחירות הכלליות מפלגת נשים בראשות שושנה אלינגס, אך לא הצליחה לעבור את אחוז החסימה.

לגברים בלבד

"תעודת עולה" מונפקת כיום בישראל רק לגבר הנשוי, שהוא הזכאי הבלעדי למעמד "ראש המשפחה". התעודה נושאת את תמונתו ואת שמו של הגבר, ומקנה לו בלבד את מכלול הזכויות שמדינת ישראל מעניקה לכל משפחת עולים.

העולה הנשואה, לעומת זאת, אינה זכאית לתעודת עולה, וזכויותיה או חלקה בכלל הזכויות המשפחתיות מוקנות עבורה לבן־זוגה, אך לא לה ישירות. משרד הקליטה מסרב להנפיק תעודה נפרדת לאשה נשואה, גם לא במקרה של פרידה, אלא רק כאשר בני־הזוג כבר סיימו את הליכי הגירושים. עד אז אין בידה של העולה הנשואה כל אפשרות לממש את חלקה או את חלקם של ילדיה בזכויות המשפחה, בעוד בן־זוגה נהנה מהן במלואן.

שתי עולות חדשות, מאתיופיה ומבריה"מ, עתרו לבג"ץ באמצעות עוה"ד אורית קמיר ורבקה מקייס מ"שדולת הנשים בישראל" נגד משרד הקליטה, בטענה שהוא מפלה אותן במדיניותו לעומת גברים עולים. העותרות תובעות לקיים שוויון מלא בין המינים בנושא הקניית הזכויות למשפחות העולים. עוד הן תובעות כי במקרה של פרידה או אי־שיתוף פעולה מצד אחד מבני־הזוג, יאשר משרד הקליטה הנפקת תעודות טיפול נפרדות, לצורך מימוש חלקם של כל אחד מבני־הזוג בזכויות המשפחה.

אלימות נגד עולות

"קיימת תופעה חמורה בגל העלייה הנוכחי של אלימות נגד נשים בתוך המשפחה," טוענת מיכל מור, רכזת קו חירום לנפגעות אלימות שנפתח בספטמבר בחיפה. ממקורות שונים ידוע על נשים שבעליהן התחילו להכות אותן או נעשו אלימים יותר כלפיהן מאז הגיעו לארץ, לעומת המצב שהיה בארץ המוצא שלהן.

נוסף על האלימות בתוך המשפחה מסתמנת גם תופעה של אונס עולות על־ידי ישראלים. "באיזור חיפה בלבד דיווחו 10 עולות על שנאנסו על־ידי ישראלים," אומרת דלית קינר ממרכז הסיוע לקורבנות אונס בחיפה. ברוב המקרים האנסים היו גברים שהנשים הכירו באזורי מגוריהן וקשרו עמם קשרים. "הישראלים מנצלים את מצבן החלש של העולות החדשות ואת המסר שהן מקבלות מכל הגורמים המטפלים בהן, לפיו 'בישראל כולם נחמדים ועוזרים זה לזה,'" טוענת קינר.

הגורמים המטפלים בקליטת העלייה אינם מתייחסים לתופעות האלימות והתקיפות המיניות ואינם ערוכים לטיפול בהן. מתנדבות ממרכזי סיוע ביקשו להיכנס למרכזי קליטה כדי לשוחח עם העולות על הבעיה, ולמסור להן על קיום המרכזים ודרך פעולתם, אך למתנדבות בחיפה נאמר שרק דוברות אמהרית או רוסית יוכלו להיכנס, משום ש"אי־ידיעת השפה עלולה לגרום נזק לעולות." אומרת קינר: "מנסים לשמור על העולות בצמר גפן ולא מציגים בפניהן את התמונה האמיתית."

לקווי החירום לנפגעות אלימות ולמרכזים לסיוע לנפגעות תקיפה מינית דרושות מתנדבות דוברות אמהרית או רוסית, הן לצורך הסברה במרכזי הקליטה והן לאיוש קווי החירום והמרכזים לשם קבלת פניות של עולות שנפגעו (מספרי הטלפון בלוח המודעות של נגה).

למערכת נגה נמסר כי החל מדצמבר 1990 מאיישת ויצ"ו את קו החירום שלה במתנדבות דוברות רוסית, כדי לטפל בבעיות אלימות בתוך המשפחה בקרב העולות מבריה"מ.

"תעודת עולה" ניתנת רק לגברים נשואים

5 שנות פיצויים לנעמי נבו

סוציולוגית בכירה בסוכנות היהודית, ד"ר נעמי נבו, זכתה במאבק משפטי שנמשך חמש שנים נגד הסוכנות, שאילצה אותה לפרוש לפנסיה בגיל 60. נבו נאלצה לעזוב את עבודתה בשנת 1985, שנתיים לפני חקיקת "חוק גיל פרישה שווה לעובדת ולעובד". בית־הדין האזורי לעבודה ובית־הדין הארצי לעבודה דחו בזמנם את עתירתה של נבו נגד פיטוריה. בנובמבר האחרון ביטל בג"ץ את פסיקת בתי־הדין וקיבל את טיעוניה פה אחד. עוד קבע בג"ץ, כי נבו זכאית לפיצויים ממקום עבודתה על שנאלצה, בעקבות הפיטורים, להפסיד חמש שנות עבודה.

עד שנת 1987 ניתן היה לחייב נשים לפרוש ממקום העבודה שלהן בגיל 60, בעוד שגיל המינימום לפרישת גברים היה 65. למרות שהחוק החדש, המשווה את גיל הפרישה, לא חל באופן רטרואקטיבי, פסקו שופטי בג"ץ לטובת העותרת, וקבעו כי האילוץ לפרוש בגיל מוקדם מהווה אפליה פסולה נגד נשים. שלושת השופטים – גבריאל בך, שושנה נתניהו וחנוך אריאל – לא התבססו בנימוקיהם על העובדה הטכנית שהחוק השתנה בינתיים, אלא התייחסו לטענתה של נבו משנת 1985 (מועד פיטוריה) כי ננקטה אפליה פסולה נגדה. עם זאת הביאו את החוק החדש כחיזוק להחלטתם: "אפשר ללמוד ממנו שההבחנה בין גבר לאשה בהסכם הקיבוצי מהווה אפליה פסולה."

בין השאר קבעו השופטים:

– "בעידן המודרני אין הבחנה בין נשים לגברים לעניין הקלה בעומס לעת זקנה והצורך במנוחה."

– "לפרישה כפויה מוקדמת של אשה ממעגל העבודה יש השלכות שליליות אישיות, נפשיות וחברתיות. בכך נשלל מאשה הסיפוק שבעשייה ובקבלת גמול על עבודתה, ונוצר תסכול הנובע מעצם היציאה ממעגל החיים הפעלתני."

– "בפרישה כפויה כזאת יש גם פגיעה כלכלית בעובדת לעומת העובד. ראשית, האשה מפסידה חמש שנות משכורת מלאה הגבוהה בהרבה מהפנסיה שלה. שנית, האשה מאבדת הזדמנות להתקדם בתפקידים ובשכר עד גיל 65. להגבלה זו יש גם השלכה על הקטנת המשכורת הקובעת לחישוב הפנסיה. ושלישית, האשה מפסידה חמש שנות צבירת אחוזי פנסיה."

לבסוף קבעו כי בית־הדין הארצי לעבודה, שדחה את העתירה, טעה טעות משפטית מהותית ששללה מהעותרת את זכויותיה הבסיסיות לשוויון ולחופש תעסוקה.

ועוד בעניין האונס הקבוצתי בקיבוץ שומרת

הנאשמים בביצוע האונס הקבוצתי בבת 14 בקיבוץ שומרת באוגוסט 88' (ראו נגה 20) אכן יועמדו לדין, ולא תתקבל בקשת חלק מהם לעכב את ההליכים נגדם – כך קבע היועץ המשפטי לממשלה, יוסף חריש.

התיק נגד הנאשמים נסגר תחילה בגלל "חוסר הוכחות", כיוון שמצבה הנפשי של הנאנסת לא אפשר לה לעלות על דוכן העדים, וזאת בהסתמך על המלצת הפסיכולוגים שטיפלו בה בעקבות האונס. בעקבות מקרה זה החל איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות תקיפה מינית בישראל ביוזמת החקיקה למען שמיעת עדותה של נפגעת תקיפה מינית מחוץ לכותלי בית־המשפט.

כשנתיים לאחר מקרה האונס, ביוני 1990, לאחר שהנאנסת הביעה את רצונה להשמיע את עדותה ובהסכמת הפסיכולוגים שטיפלו בה, פנתה פרקליטתה, עו"ד דניאלה גרצולין, לפרקליטות חיפה בבקשה לפתוח את התיק ולהגיש נגד הנאשמים כתבי אישום. פרקליטת מחוז חיפה, לילי בורישנסקי, סירבה אז לפתוח את התיק בנימוק התמוה של "חוסר עניין לציבור".

רק לאחר לחץ ציבורי ביוזמת איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות תקיפה מינית, שהגיע גם לאמצעי התקשורת, שינתה פרקליטת המחוז את החלטתה לגבי פתיחתו מחדש של התיק, והגישה כתבי אישום נגד הנאשמים באונס הברוטאלי.

המשפט, שהיה אמור להיפתח בתחילת נובמבר 1990, נדחה שוב, הפעם עקב בקשת סניגוריהם של חלק מן הנאשמים לעכב את ההליכים נגדם. כאמור, היועץ המשפטי לממשלה דחה את הבקשה.

בן משפחה אלים יורחק מביתו

הצעת חוק הקובעת כי בית־המשפט יהיה רשאי להרחיק מביתו בן משפחה אלים למשך שבוע או יותר, עברה בכנסת בקריאה ראשונה ב־11 ביולי 1990.

הצעת החוק, שיוזמיה הם הח"כים אברהם בורג (מערך), יאיר צבן (מפ"ם), שרה דורון (ליכוד) ויוסף עזרן (ש"ס), באה בעקבות מקרי רצח בקרב משפחות, שבהן נשים או בני משפחה אחרים התלוננו קודם לכן במשטרה על שהוכו. בארץ ידוע על 100 אלף נשים המוכות בידי בעליהן, ומחציתן נזקקות לטיפול רפואי. שליש מהן מוכות מדי שבוע, ואצל שליש נוסף מסתיימות המכות באונס. ההצעה הועברה לוועדת חוקה, חוק ומשפט.

הוחמר העונש על עבירות מין

הכנסת קיבלה תיקון לחוק, המחמיר בעונשם של מי שהורשעו בעבירת מין. להלן העונשים החדשים על־פי החוק:

- מעשה מגונה בכוח – 7 שנות מאסר.
- מעשה מגונה תוך איום בנשק, גרימת חבלה גופנית או התעללות – 10 שנות מאסר.
- אינוס קטין בן משפחה – 20 שנות מאסר.
- בעילה או מעשה סדום בקטין שהוא בן משפחה ומלאו לו 14 שנה – 16 שנות מאסר.

הצעה: נאנסת תוכל להעיד מחוץ לביהמ"ש

הכנסת קיבלה בקריאה טרומית הצעת חוק של ח"כ שולמית אלוני, ביוזמת שדולת הנשים ובשיתוף עם איגוד מרכזי הסיוע לנפגעות תקיפה מינית בישראל, שעל־פיה יוכל בית־המשפט לקבל עדות של נאנסת שניתנה מחוץ לכותלי בית־המשפט, אם יוכח כי מצבה הנפשי אינו מאפשר לה להעיד בבית־המשפט.

עוד קובעת הצעת החוק, כי במקרה שתוגש לבית־המשפט חוות דעת של פסיכולוג, הקובעת שנוכחותו של נאשם בעבירת מין בזמן עדותה של המתלוננת עלולה לגרום לה נזק נפשי – רשאי בית־המשפט לקבוע כי העדות תישמע שלא בנוכחותו של הנאשם.

גבר שייעדר פעמיים מביה"ד הרבני, יפסיד לגרושתו

הרבנות קבעה פסק הלכה תקדימי, שיקל על עינויי־הדין שממנו סובלות נשים בתהליכי הגירושים שלהן. הפסק קובע כי יש לפסוק לרעת גבר, אשר לא יופיע לפחות פעמיים לדיונים בעניין הליכי הגירושים שלו בבית־הדין הרבני. פסיקה זו אמורה לשים קץ לתופעה שבה גברים מושכים הליכי גירושים זמן ארוך על־ידי כך שאינם מופיעים לדיונים וגורמים לדחייתם.

"מבצע עדויות" – בת-אדם 91'

לקראת חודש מרץ 91' מתארגן בארץ מבצע רחב בנושא אלימות נגד נשים. מטרתו המרכזית היא לשבור את קשר השתיקה סביב אלימות נגד נשים, ולאסוף נתונים עדכניים לגבי מספר הנשים הסובלות מאלימות מחוץ למשפחה או בתוכה, וכן ביחס לטיפול שהן זוכות לו מידי הרשויות הממשלתיות והממלכתיות השונות. מארגנות המבצע ידרשו מהממסד, על סמך נתונים אלה, להביא לשינוי המדיניות הנהוגה כלפי נפגעות אלימות בתחום החקיקה, הענישה והטיפול, וכן הקצאת כספים ומשאבים לנושא זה.

במסגרת המבצע ייפתחו בשבוע השני של מרץ מוקדי קו־פתוח ברחבי הארץ, שמטרתם לאפשר לנשים שחששו לדבר, לספר את סיפורן. על בסיס סיפורים אישיים אלה ניתן יהיה להגדיר מחדש את היקף תופעת האלימות נגד נשים, את אופיה ואת השלכותיה. המתנדבות שיאיישו את הקווים הללו יאספו במהלך השיחות נתונים כלליים, אשר יוכלו לשמש בסיס לתביעות מן הממסד. מספרי הטלפון של מוקדים אלה יפורסמו באמצעי התקשורת לקראת תחילת המבצע.

בנוסף ל"מבצע העדויות" מתוכננים לחודש מרץ, סביב יום האשה הבינלאומי, אירועים שונים נוספים, ביניהם תיאטרון רחוב, מצעד "קחי בחזרה את הלילה" ועוד. מאחורי המבצע עומדת קואליציית "בת־אדם", הכוללת קבוצות וארגוני נשים רבים, לרבות נגה, אשר יוזמת זו השנה השלישית ברציפות אירועים ציבוריים בנושא אלימות נגד נשים.

המעוניינות לקבל מידע נוסף או להשתתף במבצע זה יכולות לפנות ל: ניקול 04־857272, רינה 03־5242706, או שרה 02־690358.

"כוללת"

התנועה הפמיניסטית בת"א פתחה בסדרת חוגים וקורסים בנושאים שונים, כגון תיאוריה פמיניסטית עכשווית, ביקורת קולנוע פמיניסטית, נשים במוסיקת רוק, יוגה, עיצוב פנים ועוד. הקורסים נמשכים ארבעה חודשים.

המחזור הראשון, המסתיים בינואר 1991, זכה להד רב, ובקורסים השונים השתתפו כ־200 נשים. מארגנות ה"כוללת" מקוות לזכות בהצלחה דומה בטרימסטר הבא, שיתחיל בחודש פברואר. נשים המעוניינות להעביר קורסים בנושאים שונים יוכלו לפנות למשרד התנועה ולהגיש את הצעתן.

פרטים על נושאי הקורסים בטרימסטר המתחיל בפברואר ועל סדרי ההרשמה אפשר לקבל אצל אלה במשרד התנועה (ראו בלוח המודעות של נגה).

עירק: יולדות לסדאם

שיעור הילודה בעיראק הוא מהגבוהים בעולם: 3.3 אחוזים בשנה (בישראל – 1.6 אחוזים). סדאם חוסיין מייחס חשיבות רבה להגדלת אוכלוסיית המדינה, ומנהל מסעות הסברה להגברת הילודה. נשים עיראקיות זכאיות למענקים כספיים אם הן מרבות ללדת, ולפני שלושה חודשים אף העניק סדאם חוסיין מדליה לאשה שילדה את ילדה ה־14. טקס הענקת הפרס שודר בטלוויזיה הממלכתית והאם הצהירה שתמשיך ללדת, "כדי שילדינו ייתנו את דמם למנהיגנו האהוב."

נוסף על עידוד הילודה הופסק יבוא אמצעי המניעה לעיראק וחל איסור חמור על הפלות מלאכותיות. עם זאת, לכאורה, מצב הנשים בעיראק טוב יחסית לשאר מדינות ערב, ועל־פי החוק מובטח להן שוויון מלא.

במשבר הנוכחי במפרץ, הטיל סדאם על הנשים את המשימה לעזור למדינה להתמודד עם המצור הכלכלי שהוטל על עיראק. הן התבקשו "לא למלא את שולחן המשפחה באוכל" ולחסוך בהוצאות לבוש.

אנגליה: גיל פרישה שווה

12 נשים שעבדו בבנק ברקליס באנגליה זכו בתביעה שהגישו נגד הבנק, על כך שאולצו לפרוש לפנסיה בגיל 60. גיל הפרישה לגברים שעבדו עמן בבנק עמד על 65, ובתביעה טענו הנשים לאפליה נגדן. בית־המשפט פסק לטובת הנשים, וחייב את הבנק בתשלום פיצויים בגובה של 160 אלף לירות שטרלינג (כ־316 אלף דולר).

הבנק עצמו, לאחר שהפסיד במשפט, הודיע כי הוא מקבל את הפסיקה והציע להחזיר את הנשים לעבודה.

התביעה הוגשה ב־1988, שנתיים לאחר תיקון החוק נגד אפליה מינית בבריטניה. התיקון קבע שגם לנשים תינתן אפשרות לפרוש בגיל 65, כמו לגברים, אם רצונן בכך.

ביה"ד האירופי: אי-העסקת אשה הרה – אפליה

אי־קבלת אשה לעבודה מפני שהיא בהיריון מהווה אפליה בלתי חוקית. כך קבע בית־הדין האירופי, אשר פסיקותיו מחייבות את כל מדינות הקהילה האירופית, שייאלצו להתאים את החקיקה שלהן לפסיקה זו. הפסיקה באה בעקבות דיון במקרה של מורה הולנדית, בחודש השלישי להיריונה, אשר לא התקבלה לעבוד במקצועה בבית־ספר, בטענה כי תכביד על תקציב בית־הספר משום שתהיה זכאית לחופשת לידה.

בבריטניה (וכן בישראל) אסר החוק עד כה לפטר אשה הרה אלא בנסיבות מיוחדות, אך לא התייחס לשיקולים לגבי אי־העסקתה של אשה רק משום שהיא בהיריון.

הפגנת נשים בעירק נגד החלטת האו"ם

המהפכה הדמוקרטית פגעה בייצוג הנשים

המהפכה הדמוקרטית בארצות מזרח אירופה גרמה לירידה בייצוג הנשים בפרלמנטים השונים. במשטרים הקומוניסטיים נקבע ייצוג הנשים על־פי מכסות קבועות, ואלו בוטלו במשטרים החדשים.

דו"ח שפרסם הארגון הבין־פרלמנטרי בז'נבה מביא נתונים, שלפיהם עומד ייצוג הנשים כיום על 13.6 אחוזים בממוצע לעומת 19 אחוזים ב־1988. בבחירות האחרונות במזרח גרמניה לפני האיחוד היה אחוז הנשים שנכנסו לפרלמנט 20.5 – לעומת 32 אחוזים בפרלמנט היוצא. (עדיין אחוז גבוה לעומת המצב בבונדסטאג במערב גרמניה – 5.5 אחוזים; או בבריטניה – 6.6 אחוזים.)

הירידה התלולה ביותר בייצוג הנשים היתה ברומניה – 3.5 אחוזים אחרי המהפכה לעומת 34 אחוזים בזמן שלטון צ'אושסקו.

ארה"ב: אשה ליו"ר ועידת הנשיאים

לראשונה בתולדות המנהיגות היהודית האמריקנית מונתה אשה, שושנה קרדין, לתפקיד ראש ועידת הנשיאים של הארגונים היהודיים בארה"ב, במקומו של סימור רייך.

עד מינוי זה היתה קרדין נשיאת המועצה הלאומית של יהודי בריה"מ. היא רפורמית־ליברלית בדעותיה, ולפני כשנתיים התבלטה כאחת המבקרות החריפות של ממשלת ישראל בזמן משבר "מיהו יהודי", והנהיגה את ההתקוממות של יהדות ארה"ב נגד כוונת הממשלה להיכנע לדרישות החרדים בעניין זה.

דרא"פ: אונס כל 90 שניות

"סוף האפרטהייד אין פירושו סוף דיכוי הנשים," אומרת טומי מופוקנג ממועצת הכנסיות בדרום אפריקה, שהיתה בין מארגנות מצעד נגד אונס ברחובות סוואטו. המצעד התקיים יום לאחר ביטול האיסור על פעילותו של הקונגרס הלאומי האפריקני בדרום אפריקה.

בסואטו לבדה דווח בשנת 1989 על יותר מ־2,000 מקרי אונס, כלומר, על־פי ההערכות נאנסת אשה מדי 90 שניות. על־פי הערכות, רק מקרה אונס אחד מתוך 20 מגיע לידיעת המשטרה. מארגנות ההפגנה טוענות כי המשטרה אינה פועלת נגד אנסים.

מופוקנג טוענת שנשות דרום אפריקה חייבות להמשיך במאבק לזכויות הנשים בצד השתתפותן במאבק הכולל לשחרור לאומי. "כשהאפרטהייד יסתיים נישאר עם דור של נשים שהן קורבנות של בעיות חברתיות רבות. לכן חיוני שנתחיל לטפל בבעיות אלה כבר עכשיו."

פיליפינים: כלות דרך הדואר

ביוני 1990 הוציאה נשיאת הפיליפינים, קוראסון אקינו, מחוץ לחוק את עסקי אספקת הכלות דרך הדואר. על־פי החוק החדש יוטל עונש של שש עד שמונה שנות מאסר בפועל וקנס כספי כבד על כל מי שיוכח כי הוא קשור בכל צורה שהיא לעסקי אספקת כלות פיליפיניות באמצעות הדואר לגברים במערב.

אספקת כלות דרך הדואר נעשית באמצעות סוכנויות מיוחדות, המעבירות לכל המעוניין קטלוג ובו שמותיהן של כלות פוטנציאליות, תמונותיהן (בבגדי ים) ושורה של פרטים אישיים – החל בהשכלתן ובכישוריהן וכלה בתכונות אופי. יש לציין, לעומת זאת, כי אותן נשים המשתדכות לגברים במערב דרך סוכנויות כאלה, אינן מקבלות כל אינפורמציה באשר למראה החיצוני, למצב הכלכלי או לתכונות האופי של בן־הזוג שאליו הן נוסעות.

מספר הנשים הפיליפיניות המקבלות אשרת יציאה ועוזבות את הפיליפינים כארוסותיהם של גברים במערב בעזרת סוכנויות "שידוכים" באמצעות קטלוגים, הולך וגדל בשל האבטלה הקשה והמצב הכלכלי החמור בפיליפינים. על כך אמרה אקינו: "סוכנויות השידוכים הללו מפתות נשים צעירות ממחוזות מרוחקים להשתמש בשירותיהן באמצעות סיפורי הצלחה והתעשרות כביכול של נשים שהגיעו דרכן לחו"ל. כאשר המציאות העגומה טופחת על פניהן, זה לרוב כבר מאוחר מדי."

ארה"ב: יותר נשים במערכת הפוליטית

"עם כל מערכת בחירות נוספת עולה מספר הנשים המשתתפות בהליך הבחירות, ויותר ויותר נשים נבחרות למשרות בכירות במערכת הפוליטית," כך טוענת איירין נייטיבידאד, יו"ר שדולת הנשים האמריקנית. לדבריה, נשים בפוליטיקה הגיעו למירב הישגים ברמה העירונית והארצית. כאשר השדולה הוקמה ב־1971, כיהנו רק 7 נשים כראשי ערים בכל רחבי ארצות־הברית. "כעת מכהנות 122 נשים, ולא בערים קטנות, אלא דווקא בערים כמו יוסטון (הרביעית בגודלה בארה"ב) ודאלאס (השמינית בגודלה)." נייטיבידאד הוסיפה כי מספר הנשים במשרות בכירות אחרות בעירייה מגיע כיום ליותר מ־15 אלף.

הנתונים האחרונים ממרכז המחקר של ספריית הקונגרס מצביעים על כך ש־20% ממינוייו של נשיא ארה"ב, ג'ורג' בוש, למשרות מנהליות או דיפלומטיות בכירות הן נשים. ביניהן שירלי טמפל בלק, שגרירת ארה"ב בצ'כוסלובקיה, ומרגרט טטויילר, דוברת מחלקת המדינה.

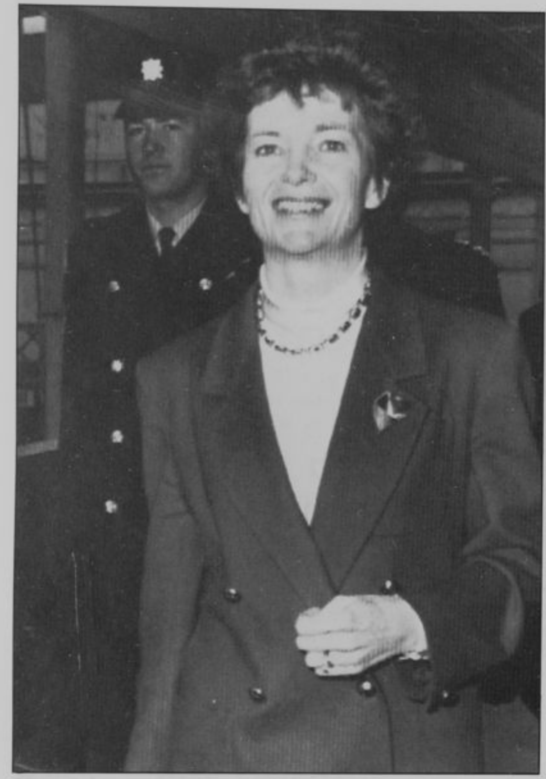
שווייץ: חוק אחד לכולם

לאחר שלושה כישלונות החליט בית־המשפט הגבוה בלוזאן כי גם נשות הקנטון אפנסל־אינר הורן יוכלו להצביע. הנשים יכלו להצביע עד כה בבחירות הכלליות בלבד, אך לא בבחירות בקנטון או בבחירות לעיריות או למועצות המקומיות. בית־המשפט קבע כי חוקת המדינה, שקבעה זכויות שוות לנשים ולגברים, מחייבת את כל הקנטונים.

חינוך עדיף על טכנולוגיה

המפתח לסיוע לנשים להרות הוא בחינוך, לא בטכנולוגיה. כך קובע מחקר בנושא בעיות פריון שפרסמה לאחרונה הת'ר בריאנט מאוניברסיטת קלגארי שבקנדה. על־פי ממצאיה, יותר מדי כסף מוצא על טכנולוגיות פנטסטיות ופחות מדי מושקע בחינוך לשמירת בריאות לשם פוריות. יתרה מזו, טוענת בריאנט, הון התועפות המושקע בטכנולוגיות מתוחכמות כגון הפריה חוץ־גופית מניב תוצאות זעומות בלבד (10–15 אחוזי הצלחה).

לכן מציעה בריאנט להזהיר נשים צעירות מפני סיכון העקרות בעקבות מחלות מין כגון קלמידיה, זיבה ודלקות נרתיקיות שונות. היא מציינת עוד כי הסיכון ללקות במחלות אלה פוחת אם בן־הזוג משתמש בקונדום.

מרי רובינסון נשיאת אירלנד

אירלנד: נשיאה ראשונה

מרי רובינסון (46), עורכת־דין ופעילה בנושאי זכויות נשים וזכויות האדם, נבחרה לכהן כנשיאת אירלנד, שלראשונה בתולדותיה בחרה באשה למלא תפקיד זה.

בחירתה של רובינסון, שרצה לבחירות כנציגת מפלגות השמאל, הפתיעה רבים שכן היא הציגה עמדות מאוד לא מקובלות באירלנד הקתולית והשמרנית, ביניהן תמיכה מוצהרת בגירושים ובהפלות מלאכותיות.

נורבגיה: אשה בראשות הממשלה

גרו הארלם ברונטלאנד (51) הושבעה בפעם השלישית לתפקיד ראש ממשלת נורבגיה. הממשלה החדשה תכלול 19 שרים, מהם 9 נשים.

ברונטלאנד החלה את הקריירה הפוליטית שלה בגיל 34. בגיל 41 נבחרה לתפקיד מנהיגת המפלגה הסוציאליסטית בנורבגיה שזכתה בבחירות באותה שנה. ב־1986 נבחרה שנית לראשות הממשלה, והקימה את ממשלת הנשים המפורסמת – שמונה נשים בממשלה של 17 שרים.

ספרד: יריד ספרים פמיניסטי

כ־150 חנויות ספרים והוצאות פמיניסטיות מכל העולם השתתפו ביריד הספרים הפמיניסטי הבינלאומי הרביעי שהתקיים ביוני 1990 בברצלונה. בנוסף להוצאות ספרים מבוססות מהמערב השתתפו גם הוצאות קטנות והוצאות ספרים מהעולם השלישי. ביניהן: Stree ו־Kali for Women ההודיות; Baobab Books מזימבאבווה, שספרה "החמנית" ייצא בקרוב בעברית ובערבית: "ברירות הוצאה לאור" מתל־אביב.

במסגרת היריד נערכו דיונים, סדנאות, תערוכות וסרטים. אחד הדיונים עסק ב"פמיניזם והפונדמנטאליזם הדתי", והשתתפו בו הסופרת נוואל א־סדאווי ממצרים, העיתונאית דורה בוזאיד מתוניסיה, הסוציולוגית פטימה מרניסי ממרוקו, התיאולוגית אוזה רוסי מאיטליה, והעורכת ברברה סבירסקי מישראל.

על סדר היום

אב"כ לא מדאיג אותי

ב־23.10.90 הלכנו שתי נשים באפלולית הערב בשביל החוצה גן אל נקודת החלוקה של ערכות האב"כ. אמרתי לאיימי שהסכנה לנשים עקב חציית גן בערב גדולה הרבה יותר מאשר סכנת המלחמה האב"כית.

איימי: עכשיו כבר מסוכן ללכת סתם ברחוב.

מגדה: למה "עכשיו"?

איימי: לא שמעת? שתי חיילות הותקפו בסכין על־ידי גבר פלסטיני.

מגדה: לא שמעת? 3,000 נשים הותקפו על־ידי גברים יהודים, חלקם עם סכין. כאשה איני חשה הבדל רב בביטחון האישי שלי בגלל שתיים נוספות.

איימי: לא מרגישה הבדל?

מגדה: לא הבדל של ממש. מזה 20 שנה אני נושאת נשק הגנה, במיוחד בימי שלום. דווקא בימי מלחמה הביטחון הנשי שלי מתחזק, כי מרבית הגברים היהודים מגויסים ואינם זמינים ל"מעשי שובבות", כפי שהשופטים השובבים מכנים זאת.

איימי: את לא רצינית.

מגדה: אני כן. שלוש פעמים הותקפתי בפועל, ופעמים רבות עקבו אחרי, ולא לצורכי ריגול, ולא ערבים, ולפני האינתיפאדה.

איימי: טוב, את גרה ביפו...

מגדה: שתיים משלוש התקיפות קרו בצפון תל־אביב. חברתי הותקפה ברחוב מאפו. תלונתי הושלכה על־ידי המשטרה לפח. לחברתי נאמר במשטרה שאם היא הולכת לבד ברחוב בשעה 23:00, אז זה מגיע לה. האינתיפאדה דווקא משפרת את מצבי כמותקפת פוטנציאלית.

איימי: איך?

מגדה: כי הקונסנזוס הוא שתקיפה על־ידי גברים ערבים זה לא מגיע לנו, לכן המדינה תעשה הכול כדי למנוע, להעניש את התוקפים, ולהגיש לנו עזרה. תקיפה על־ידי גברים יהודים, כאמור, זה מגיע לנו, לכן המדינה אינה עושה דבר כדי למנוע, אינה עוזרת לקורבנות ואינה מענישה את ה"שובבים".

בינתיים הגענו לנקודת החלוקה. קיבלנו ומדדנו ערכות אב"כ, וצפינו בסרט הסברה. המחלקות והמסבירות היו חיילות (אלא מה...), אבל בסרט המחלקים והמסבירים היו גברים, המקבלות־מודדות־שואלות־שאלות היו כולן נשים (וילדים). בסרט הסבירו הגברים שאת הכנת הבית ומיגונו יעשו הנשים והילדים (אם כי הגברים עדיין אינם מגויסים). הערתי את תשומת לבה של איימי. היא כעסה: "אבל הרי הגברים יילחמו ויגנו עלינו!"

"את מתכוונת לגברים היהודים..." אמרתי.

"אלא מה – לעיראקים?!"

"זה תלוי," אמרתי, "אם הגברים היהודים יהיו אלה שיתקיפו ראשונים, הרי הם יביאו עלינו את התוצאות, ומפניהן רק אלוהים תוכל להגן עלינו."

"יוכל," תיקנה איימי.

דינה בלכמן

מס הכנסה- אפליית נשים בפקודה

באוגוסט 1989 מונתה ועדה בראשות רו"ח יחזקאל פלומין, שתפקידה היה להמליץ על השינויים הדרושים בחוקים ובנהלים של מס הכנסה כדי למנוע הפליית נשים בפקודת מס ההכנסה. יש לציין שהוועדה הונחתה שלא להציע שינויים שיגרמו להפחתת ההכנסות ממסים. בספטמבר 1990 הגישה הוועדה את מסקנותיה. ובכן, להווי ידוע לכול, שגם ב־1990 חשבו חברי הוועדה (נשים כגברים) שעוד לא בשל הזמן להכיר בזכותה של האשה לנהל את ענייניה במס ההכנסה ללא תיווכו של הזכר שלו נישאה.

יש לציין שדיוני הוועדה לא הסתיימו בהחלטה קונצנזואלית. שתיים מחברי הוועדה, עו"ד נירה להב ועו"ד עפרה פרידמן, יו"ר האגף למעמד האשה בנעמ"ת, הביעו הסתייגות חמורה מהחלטות הוועדה. לדברי להב, בדו"ח נפרד שהגישה, "אין מינו של אדם קריטריון לגיטימי לקביעת סכום המס שישולם על־ידיו, וגם לא לקביעת כשרותו לייצג עצמו כלפי שלטונות המס, ממש כשם שצבע שערותיו, גובהו או מוצאו העדתי אינם קריטריונים לגיטימיים לעניין זה... יתר על כן, במספר עניינים בחרו רוב חברי הוועדה הנכבדה אף להחמיר את האפליה הקיימת היום בכל הנוגע לכשרותן של נשים לייצג עצמן כלפי שלטונות המס, והמליצו על הטלת הגבלות חמורות על הזכות הקיימת היום לכל אדם, לרבות נשים נשואות, להגיש דו"ח נפרד על הכנסתם." וכך, די בכך שלאשה יש הכנסה של שקל אחד מהפקדת כסף בחשבון בנק (ולמי אין?) כדי שלא יותר לה להגיש דו"ח נפרד.

אחד התירוצים שהעלו חברי הוועדה נגד הפרדת השומות לבני־זוג הוא הטרחה הביורוקרטית שתיפול על שלטונות המס. להב אינה מתכחשת לכך, אך מציינת שלפי אותו היגיון אפשר היה להטיל על כל ראש עיר לשלם את המס המגיע מכל תושבי העיר שלו. והרי לא יעלה על הדעת לשלול זכות בסיסית מאדם בשל הטורח בפתיחת קלסר נוסף.

עו"ד פרידמן יוצאת גם נגד התנאי הכספי שהוצב בפני הוועדה: "מן המפורסמות הוא שהישגים במאבק למען השוויון כרוכים אף בעלויות כספיות. שומעים אנו השכם והערב, כאשר דנים בהגדלת הקצבות על־פי חוק מימון המפלגות, כי קידום ערכי הדמוקרטיה כרוך בעלויות כספיות. המפתיע הוא, שכאשר מדובר בקידום

השוויון בין המינים... מבקשים מאתנו (ציבור הנשים) לגלות אחריות (כפי שאנו יודעות היטב) ולוותר.״

שדולת הנשים יצאה אף היא נגד המלצות הוועדה, ובמכתב לנציב מס ההכנסה מדגישה ד״ר פרנסיס רדאי את המצב התמוה, בלשון המעטה, שתיצורנה המלצות הוועדה. מסתבר שהוועדה כן פעלה לשוויון בין שני המינים בנושאים אחדים... חובות שהיו נחלת הבעלים בלבד נופלות עתה על הנשים גם כן, כשלעצמו דבר צודק. ברם, באותם תחומים עצמם שבהם החילו את שוויון החובות לא החילו על הנשים שוויון זכויות. וכך, למשל, האחריות לתשלום המס חלה על כל אחד מבני־הזוג בנפרד, על־פי חלקה/ו בהכנסה. לעומת זאת, הזכות לערער על השומה נשארה זכות הגברים בלבד.

עיון בהמלצות הוועדה יש בו אולי כדי להסביר כיצד זה הסכימו עם המסקנות המבישות שלוש נשים. נראה ששושנה שגיא, למשל, מרכזת ועדת המיסוי של הקיבוצים, הקריבה את האינטרס הנשי לטובת האינטרס הקיבוצי. באופן מתמיה קיבלה הוועדה החלטות שלא נוגעות לשוויון האשה, מטרת התקבצותה על־פי כתב המינוי. והחלטות אלה מיטיבות עם קיבוצניקים (בנושא החישוב המשפחתי לצורכי מס). המוזר הוא ששגיא מכרה את הנשים לטובת החלטה שלא תיושם למעשה, שכן היא כרוכה בהפסד מס ניכר לאוצר. אפילו נזיד עדשים לא יקבלו הקיבוצים תמורת הביזיון לנשים שבו תמכו. יהודית בוך ורבקה פרידמן, לעומת זאת, הן עובדות אגף מס ההכנסה: האחרונה היא האחראית על המיכון. במלים אחרות, היא זו שעליה ייפול העומס עקב פתיחת תיקים חדשים. אז למה שהיא תהיה פראיירית? בשביל נשים?

הובסנו בעוד מערכה סמלית. אך אולי ייצא מזה טוב. המסקנות כל־כך שערורייתיות ביחס לכתב המינוי של הוועדה, עד שיש סיכוי שהכנסת תחוקק חוק חדש ושוויוני יותר, בהתעלם מן הוועדה המבישה בראשותו של הליברל פלומין.

בעד או נגד היריון

יואש אלרואי, הממונה על מחלקת הספורט בטלוויזיה, הבהיר לנו לאחרונה כיצד אסור לאשה להיראות. אורית כסיף ההרה הורדה מן המסך. ובכן, גבירותי, היריון הוא out. ״ידיעות אחרונות״ (28.10.90) נחלץ לעזרת הנבוכות בינינו, והוא מדריך אותנו כיצד רצוי לנו להיראות: שדיים מתפרצים בתנוחה פורנוגרפית הם in. גוף נשי שתפקידו לגדל עובר לא ראוי שייראה בציבור. גוף נשי המחמם את ראשו הכחול של הגבר ראוי לתצוגה. האמהות, זאת לדעת, חיובית רק בתעמולה למען ילודה, למען משפחות ברוכות חיילים. בחיים אנו רוצים רק פצצות מין. ביום האם אפשר אולי לשאת מראה של אשה הרה, ואף לשיר את ״אמא יקרה לי, יקרה״. בשאר ימות השנה תואלנה האמהות להיכנס לארון. כך יאה לסוטות שכמותן.

שתי התדמיות הללו מתמצתות למעשה את הפרדוקס בדרישה שלנו מנשים. מצד אחד, משננים לנו שאין יותר נשי מהיריון, שהרי זהו שיא הפעולה הנשית הביולוגית. גם לאמהות אנו קושרים כתרים. מצד שני, תנוחה מלאכותית של חתולת מין הגדולה על רובנו בכמה מידות, אף היא סמל לנשיות. העובדה שהיא מציגה את מרכולתה תוך כדי קידה אל המתבונן רק מדגישה את הנשיות הנכונה, כלומר הכנועה. אך מה לעשות שאי־אפשר להיות בהיריון מתקדם ולהיראות כמו כוכבת פורנו? נראה שבתחרות בין נשיות טבעית ובריאה לבין פברוק פורנוגרפי של פנטזיה גברית על נשיות, ניצחה בינתיים הדמות הכוזבת. אורית כסיף לא שבה אל המסך למרות המחאות הרבות. נראה שרווית בורבה ודומותיה תמשכנה לייצג אותי ואותך.

אך לא לעולם חוסן. בורבה ספגה לאחרונה מהלומת נוק־אאוט מן ההסכם הקואליציוני החדש. ראשית, לא עוד תמונות ״תועבה״. שנית, לא עוד הפלות לכל דורשת. יועצת ראש הממשלה למעמד האשה אפילו היתה מעורבת בניסוח המדויק. ראש הממשלה בוודאי מרוצה מן היועצת. מעמד האשה פחות. מכל מקום, הפלות הן out. יוצא מכך שהיריון הוא in. לא? אז איפה כסיף, לעזאזל?

אגב, מי שרוצה להרות – זה הזמן. מי יודע מתי יגיע אלינו הרעיון הגאוני של אותו שופט אמריקני, אשר גזר על קטינה שהרגה את הילוד שלה מיד לאחר הלידה (״רוצחת בתה״, כינה אותה ״ידיעות אחרונות״) עשר שנות הימנעות מהיריון. אם תעז ללדת – תיאלץ לרצות עשר שנות מאסר על תנאי שהטיל עליה השופט. להזכירכן/ם, הפלות אסורות בארצות־הברית. אמצעי המניעה, לעומת זאת, רחוקים מלהיות הגנה מלאה מפני היריון ו/או נטולי סיכוני בריאות לאשה. המלכוד הבלתי אפשרי הזה לא הטריד את כבוד השופט. מלכודים בלתי אפשריים הם שם המשחק בקיום הנשי.

במלחמה כמו במלחמה

״גם שינוי במעמד האשה מאז 1960 תרם לריבוי ההתאבדויות.״ ״רואים יותר נשים באקדמיה ושאיפה לקריירה, ולשינוי זה מיוחסת השפעה על ערעור במעמד המשפחה, בשל העדר האשה מהבית.״ ״שיעור המתאבדים בקרב גברים גבוה יותר מאשר אצל נשים כשהפער בעשור האחרון הולך וגדל.״ (ד״ר גיל רצוני מבי״ח גהה, כפי שצוטט ב״הארץ״, 31.5.90.)

הידד. עשינו זאת. הפמיניזם הפך מכת מדינה. והלהיט שהביא עמו: התאבדות. סליחה, ליתר דיוק, התאבדות גברים. מכיוון שהתייאשנו מלשכנע את האויב, החלטנו להשמידו. במלחמה כמו במלחמה. שימו לב ששיעור הנשים בין המתאבדים דווקא ירד, טענה מסייעת לתיאוריה הקונספירטיבית של ד״ר רצוני. ונוסיף עוד הוכחה ניצחת משלנו: יותר עוּבָּרים זכרים מוּפָּלים בהיריון, ויותר ילדים ונערים מתים בטרם־עת מתאוונות כלשהן. והרי ידוע שאמא תמיד אשמה. אבא המסכן עסוק כל הזמן בעבודה קשה כדי לפרנס אותנו. איך יכול היה להגן על צאצאיו?

אפשר לקבל אישור בכתב על דבר המהפכה הפמיניסטית שהתחוללה בלא ששמנו לב, ד״ר רצוני? בממשלה ובכנסת, משום־מה, אין עדיין שום סימן לשינוי במעמד האשה.

מירה אריאל

קניין בעלה

המהומה שקמה בעקבות דבריו הבוטים של מודעי כבר שככה. אני עדיין תוהה מה הוא בעצם אמר על יפה דרעי. כמו ביום הראשון למהומה, כאשר כלי התקשורת חזרו ומסרו שמודעי כאילו דיבר בגנות דרעי אך לא פירטו מה אמר, כך גם היום. אינני יודעת במה מדובר. הנושא אמנם נדוש, וגם הובאו, אין ספק, כדי לזכות במצווה (המביא דבר בשם אומרו...) ציטוטים מדבריו של מודעי, אך לגבי זו עדיין תעלומה.

גם לפי גרסה א׳: ״גם אם ייתן לי לאנוס את אשתו לא אאשר האשראי לערי הפיתוח,״ וגם לפי גרסה ב׳, השונה אך במעט: ״אפילו אם הייתי אונס את אשתו של אריה ואצטרך להסביר לו, לא אדבר אתו״ – לא ברור לי מה בעצם נאמר על יפה דרעי. כל מה שניתן להקיש הוא שברור למודעי שמרצונה דרעי לא היתה מסכימה. האם זה הפגם? אולי זאת חולשה? האם הגברת דרעי יוצאת דופן, שכן בעוד הנשים האחרות מוכנות ומזומנות למשגל עם השר אותה צריך לאנוס?

שלמה בוחבוט, ראש מועצת מעלות, צוטט כמי שאמר: ״אם היו אומרים דברים כאלה על אשתי, אני הייתי מאוד מתחמם.״ מדוע היה מתחמם? האם נראה לו שאין מקום לסרב לשר האוצר? מה לדעתו היתה צריכה לעשות אשתו? להסכים?

יועץ השר, איתן רוב, הסביר שיכול להיות שמודעי בוטה לפעמים, אבל מי שמכיר אותו יודע שכלפי נשים הוא לא מתבטא בגסות. אני דווקא מוכנה, בעניין זה, לקבל את ההסבר.

לעניות דעתי, מודעי לא אמר דבר על דרעי עצמה.

מודעי דיבר על עצמו. הוא זה שאינו בוחל באונס, הוא עצמו האנס, הקורבן חסר החשיבות, קניין בעלה. לכל היותר, טוען מודעי, ייתכן שהיה מקום לשאת ולתת עם הבעל.

לפי ראשי הערים מטעם הליכוד שהשתתפו באותה ישיבה, הרי בדברי מודעי אין ייחוד: ״מודעי אמר משהו שנאמר בין גברים.״ או: ״גבר שיוצא מישיבה של גברים ואומר דבר כזה הוא לא גבר.״

וכך, בזכות ההדלפה של ״לא גבר״, אנו יכולות ללמוד מה הם דברים של גבר בין גברים.

ברור, אם כך, שאין מקום לנשים בין ראשי הערים. אם תהיה אשה במחיצתם, נוכחותה עוד עשויה למנוע מהם לעסוק בדברים חשובים באמת, דברים הנאמרים בין גברים.

אראלה דאור

1980 – נגה מס׳ 1 יצא לאור

1971 – הקבוצה הפמיניסטית הראשונה בחיפה. משמאל לימין: מרשה פרידמן, שושנה אלינגס, מרלין ספר, ג׳ודי היל, מלכה מעון, נעמי נמרוד, אתי בן־זיו

מרשה פרידמן, 10 שנים מאוחר יותר

1983 – הפגנה נגד המלחמה בלבנון

1987 – הפגנה נגד תחרות "היפה בעבודה"

1990 – הפגנה נגד פגיעה נוספת בחוק ההפלות

1982 – הכנס הפמיניסטי הארצי החמישי

נאיביות, כעס, מהפכה

1978 – הפגנה בעד סעיף 5 בחוק ההפלות

הדרך לפמיניזם שונה מאחת לשנייה. פנינו למספר נשים וגברים לספר כיצד הם רואים את הפמיניזם לקראת שנות ה־2000. כינסנו חלק מהדעות, הרצונות והמאבקים האישיים שלהם

רחל אוסטרוביץ'

לא בלי מאבק

אני מתקשה לכתוב כשמולי ערימות של נייר, מסמכים, חוברות, הרצאות, קטעי עיתונות ותמונות, המעידים על כ־20 שנות פעילות פמיניסטית בישראל. אני מתקשה לסכם, להסיק מסקנות ולהעריך. קשה להעביר את התחושות של אותן שנים, את הרגשת הסולידריות של הנשים דאז, את המאבקים הקטנים יוצאי הדופן, את ההפגנות הגדולות ברחוב, ובעיקר את הנאיביות שלנו. הרגשנו שאין צודק מהמאבק שלנו לשוויון, ושאם נתמיד נצליח לשנות את העולם. אני מסתכלת בגעגועים על התקופה ההיא, לפני כ־20 שנה, כשהרגשנו חזקות.

היינו בראשיתה של מהפכה, או כך לפחות חשבנו. בקבוצות להעלאת מודעות חיפשנו את השפה החדשה לתאר את הוויות חיינו. ישבנו, קבוצות קטנות של נשים, ודיברנו. בתחילה דיברנו מתוך מבוכה על דברים שלא העזנו לדבר קודם לכן, ולאחר מכן מתוך כעס: כעס על האפליות, על המיתוסים שעליהם התחנכנו, ובעיקר על החסר. החסר שלנו, הנשים, בהיסטוריה, בפסיכולוגיה, בתרבות, בשפה.

ומתוך אותו כעס החל החיפוש הבלתי נלאה. חסרו לנו המלים לתאר את האני־הנשי, והמצאנו מושגים חדשים. היא־סטוריה קראנו לתרבות המחודשת שלנו. וגילינו אוצר בלום. גילינו נשים שחיו ונאבקו ויצרו ולא ידענו עליהן דבר. מצאנו בהיא־סטוריה את החלוצות הפמיניסטיות של העליות הראשונות לארץ ישראל, את מאבקיהן לשוויון. גילינו את עצמנו מחדש.

האם הצלחנו לזעזע את החברה בישראל? לא גרמנו לזעזוע מהפכני, אבל בתהליך איטי גרמנו להכרה שהעדר השוויון הוא לא בעיית נשים בודדות אלא של חברה שהעדיפה לחנך דורות שלמים על מיתוס

כמו בסרט ישן אני רואה תמונות מתוך האירועים הרבים שבהם השתתפנו. את ההפגנות הרבות בעד זכות האשה להפלה חופשית; את ההשתלטות על כנס הגינקולוגים והתדהמה על פני המשתתפים, והשוטרים נושאים בכוח את מרשה פרידמן מתוך האולם; את חבר הכנסת פסח גרופר מספר לנו על קואליציות עם הדתיים ועל אי־היכולת של מפלגתו להסכים להפלה חופשית; את הקמתה של מפלגת הנשים והישיבות הסוערות לכתיבת המצע שלה; את פרסום התעמולה הראשון בטלוויזיה של מפלגת הנשים שבו דרשנו זכויות והכרה לעבודת עקרת הבית; את סדר פסח הפמיניסטי הראשון בחיפה; את הקמת המקלט הראשון לנשים מוכות בחיפה; את הקמת המרכז הראשון לסיוע לנאנסות בתל־אביב; ואת הגיליון הראשון של נגה והרגשת ההגשמה שלוותה ליציאתו לאור, והקיתונות של מאמרי בוז ושטנה בעיתונות על כתב־העת החדש.

האם הצלחנו לזעזע את החברה בישראל? אני מתלבטת בתשובה לשאלה. לא גרמנו לזעזוע מהפכני, אבל בתהליך איטי גרמנו להכרה שהעדר השוויון הוא לא בעיית נשים

אונס ללא עונש

בינואר 1991 ייצא עובדיה כולני מבית־הסוהר. כולני, בן 33, נהג "דן" לשעבר מראש העין, הורשע בינואר 1989 באונס נערה מפגרת. על־פי כתב האישום, עלתה הצעירה בת ה־20 לאוטובוס שבו נהג כולני. במהלך הנסיעה שוחח אתה הנהג והזמין אותה לרדת עמו בתחנה האחרונה. הנערה, הסובלת מליקוי שכלי, הסכימה, וגם הלכה אחריו למכוניתו שחנתה לא הרחק משם. כולני הסיע את המכונית למגרש החנייה של איצטדיון הכדורגל העירוני בפתח־תקוה, ושם החל להפשיט את הצעירה. היא התנגדה, משכה בשערותיו, וביקשה שייקח אותה לביתה. כולני אנס אותה תוך שימוש בכוח.

בינואר 1989 דן בית־המשפט את עובדיה כולני לשלוש שנות מאסר בפועל. שלוש שנות מאסר בלבד, למרות שמדובר בעבירת אונס שנייה שלו. לקולא מצא בית־המשפט מקום לציין כי לא מדובר באונס ברוטאלי.

שלוש שנים, איפוא, פחות שליש על התנהגות טובה – וכבר ראינו כי התנהגותו טובה, שהרי האונס לא היה ברוטאלי – הן שנתיים בלבד בפנים. ולכן, בינואר הקרוב הוא ייצא שוב לרחוב.

להלן רשימה קצרה, מקרית ולא ממוינת, של מקרי אונס שהובאו בפני בתי־המשפט בישראל בשנים האחרונות. קודם לכך, כמה מלים על מה שאומר המחוקק הישראלי ביחס לעבירות המין העיקריות:

אינוס: בעילת אשה שלא בהסכמתה החופשית עקב שימוש בכוח, גרימת סבל גופני, הפעלת אמצעי לחץ אחרים, או תוך הפעלת איום לעשות את אחד המעשים האלה, או תוך ניצול מצב של חוסר הכרה של האשה, או מצב אחר המונע ממנה להתנגד, או שהיא חולת נפש או לוקה בשכלה. עונש מקסימלי – 16 שנות מאסר. אם נמצא כי עבירת האינוס נעשתה בקטינה שלא מלאו לה 16 שנה, או תוך איום בנשק חם או קר, או תוך גרימת חבלה גופנית או נפשית או היריון, או תוך התעללות בקורבן האונס, או בנסיבות שבהן נכחו מספר אנשים שחברו יחד כדי לבצע את האונס, יהיה העונש המקסימלי 20 שנות מאסר – העונש החמור ביותר על עבירות מין בחוק הישראלי.

בעילה אסורה בהסכמה: בעילת קטינה שגילה בין 14 ל־16 שנה שאינה נשואה, או בעילה של קטינה שגילה בין 16 ל־18 שנה תוך ניצול יחסי תלות, מרות, חינוך או השגחה, או תוך הבטחת שווא לנישואים. עונש מקסימלי – 5 שנות מאסר.

גילוי עריות: בעילת אשה שגילה עד 21 שנה והיא צאצא של הבועל או של אשתו. עונש מקסימלי – 7 שנות מאסר.

מעשה מגונה: מעשה שנעשה באדם לשם גירוי או סיפוק או ביזוי מיני, בפומבי או בכל מקום אחר, בפני אדם שטרם מלאו לו 16 שנה. העונש – עד 3 שנות מאסר.

מעשה סדום: החדרת איבר מינו של גבר לנקב מנקבי הגוף שלא דרך בעילה. אם מבוצע המעשה באדם שגילו בין 14 ל־18 שנה, העונש המקסימלי הוא 5 שנות מאסר. בוצע המעשה בקטינה שטרם מלאו לה 16 שנה, או בנסיבות של איום בנשק, או תוך גרימת חבלה או תוך התעללות, או באופן קבוצתי, יהיה העונש עד 20 שנות מאסר. אם נעשה מעשה הסדום שלא בהסכמה, יחול עליו דין אונס, ולכן העונשים המקסימליים יהיו 16 או 20 שנה, על־פי המקרה.

תקיפה מינית: תקיפת אדם או עשיית תנועות מגונות לשם גירוי, סיפוק או ביזוי מיני. עונש מקסימלי – 3 שנות מאסר. אם מבוצעת העבירה בקטין שלא מלאו לו 16 שנה, יהיה העונש 5 שנות מאסר. תקיפה מינית יכולה להיות גם החדרת חפץ כלשהו לאיבר מינה של אשה, או לפי הטבעת של כל אדם. אם תבוצע העבירה בנערה שטרם מלאו לה 16 שנה, או בנסיבות של איום בנשק, או תוך גרימת חבלה, או תוך התעללות, או בנוכחות מספר אנשים שחברו יחד כדי לבצע אותה, יהיה העונש המקסימלי 20 שנות מאסר.

ב־1982, לאחר פעילות נמרצת של היועצת למעמד האשה דאז, ד"ר ניצה שפירא־ליבאי, וביוזמת ח"כ שולמית אלוני, בוטל מה שנקרא "העדות המסייעת". התיקון חסך מהקורבן, למשל, את הצורך להציג בפני בית־המשפט את תחתוניה הקרועים, או להביא מישהו ששמע אותה צועקת.

■

מרץ 1985. סעד אבו־סולוב ועודה אל־חמיראת, שני בדווים מאיזור באר־שבע, הורשעו בשלושה מקרי אונס והתעללות. אבו־סולוב נידון ל־30 שנות מאסר בפועל, כולל עונשי מאסר על עבירות אחרות: אל־חמיראת נידון ל־15 שנות מאסר בפועל. השופטים, שופטי בית־המשפט המחוזי בתל־אביב: אורי שטרוזמן, צבי הכהן, חיים אדר.

נובמבר 1985. אלי בוזגלו נידון ל־9 שנות מאסר על עשרות מעשים מגונים בקטינים. מדובר בתקיפה מינית ובהתעללות ב־15 קטינים לפחות, ובאדם שמאחוריו שורה ארוכה של הרשעות דומות בעבר. השופטים: יעקב קדמי, עדה שצקי, שולמית ויינשטיין.

מרץ 1986. סוהר שניסה לאנוס את אחותו, איים עליה בסכין, פצע אותה וגזר את שערה, נידון ל־4 חודשי מאסר(!)

אריאלה רינגל־הופמן סוקרת את יחסה של המערכת המשפטית לאנסים ולקורבנותיהם

בפועל, ול־8 חודשי מאסר על תנאי. שופט בית־משפט השלום ברמלה, אברהם בייזר, אמר כי אינו מחמיר עם הנאשם כיוון שמדובר בעבירה ראשונה. יתרה מזו, בייזר ביקש לדאוג לביטחונו של הסוהר בבית־הכלא.

אפריל 1986. 3.5 שנות מאסר בפועל ושנה וחצי על תנאי נגזרו על עיסא מלאמה, בן 26, ו־3 שנים בפועל ושנה וחצי על תנאי על נפתלי קיהל, בן 21. שניהם הורשעו באונס ימאית אמריקנית בחיפה, בנובמבר שנה קודם לכן. השופטים – אברהם פרידמן, נתן קליינברגר ומלכיאל סלוצקי – אמרו שאסור להתעלם מעוגמת הנפש, מאי־הנעימות ומהחוויה הקשה שגרמו לקורבן. אבל הם גם הביאו בחשבון, לפחות במה שקשור לקיהל, שמדובר במתנדב מסור במגן דוד אדום, פעיל לשעבר ב״נוער העובד״.

יוני 1986. שלום דנינו מבאר־שבע התחזה לרופא, הטעה חולת נפש ואת בעלה, לקח אותה לטיפול ואנס אותה. הוא נידון

הפיזור הגילי של הנפגעות שהתקשרו למרכז הסיוע בשנת 1989
(גיל בעת תחילת הפגיעה)

	במספרים	באחוזים
עד גיל 12	139	22%
12–18 שנה	260	41%
18–25 שנה	105	17%
25–40 שנה	46	7%
40–60 שנה	7	1%
מעל גיל 60	–	–
לא ידוע	73	12%
סה״כ	630	100%

ל־27 חודשי מאסר בפועל, ולשנה על תנאי.

אוקטובר 1986. נער בן 15 מירוחם אנס תיירת באיומי סכין. הוא חדר לדירתה בלילה, הצמיד סכין לצווארה, ואנס אותה. הוא נידון על־ידי שלמה נחמיאס, שופט נוער, ל־9 חודשי שהייה במעון סגור, והוטל עליו קנס של 250 שקל.

יוני 1988. מנהל בית־ספר אורט בקרית מלאכי, צבי נדיב – שהורשע באונס עובדת ניקיון (שלוש פעמים), במעשים מגונים בכפייה, ובסחיטה באיומים – נידון לשלושה חודשי מאסר בפועל. פעם נוספת: שלושה חודשי מאסר בפועל בלבד. בגזר־הדין הזכיר השופט כי נדיב נשוי, אב ל־2 ילדים, משפחתו סבלה מגילוי הפרשה, והוא פוטר מעבודתו. ונראה, כך נכתב בפסק־הדין, שלא יוכל להמשיך בעבודתו בתחום החינוך. השופט: גלעד גלעדי.

אוקטובר 1988. בית־המשפט העליון הכפיל את עונשו של יוסף מקרו, שאנס את חברתו שעזבה אותו, ביצע בה מעשה סדום, היכה אותה והתעלל בה. בית־המשפט המחוזי הסתפק בשנתיים מאסר, הפרקליטות ערערה, ובית־המשפט העליון, כאמור, הכפיל את העונש משנתיים לארבע שנים.

דצמבר 1988. מרדכי רוטמן, איש בעל ותק בנושא האונס, שאנס שתי נשים באיומי סכין – זמן קצר לאחר שהשתחרר ממאסר – נידון בבית־המשפט המחוזי בתל־אביב ל־6 שנות מאסר.

דצמבר 1988. אריה אתאל אנס באכזריות אשה בת 47, סבתא לנכדים, והיכה אותה קשות. הוא גם ניסה לאנוס תיירת הונגרייה בת 27. הוא השתחרר מבית־הסוהר ארבעה חודשים קודם לכן, לאחר שישב שנה וחצי על שורה של מעשים מגונים בכפייה.

דצמבר 1988. ״אני לא יכול להתאפק והיא לא מבינה את זה,״ אמר ברוך חיזקוב, בן 35, שאנס צעירה מהרצליה.

ינואר 1989. יגאל שעיה, עבריין מוכר למשטרה, הורשע באונס נערת ליווי ובשדידת כספה. נציגת התביעה, עו״ד עפרה אורנשטיין, דרשה עונש מאסר של ארבע שנים בלבד, בעקבות עסקת טיעון שהתבצעה עם הנאשם – בתמורה לשיתוף פעולה עם המשטרה בקשר לתיק שוד מזוין שהוא היה שותף בו. השופטים – מנחם אילן, שושנה ברמן ומאיר צבי הכהן – התלבטו ארוכות, לדבריהם, אבל אישרו את עסקת הטיעון. שעיה קיבל 4 שנים, ושנה וחצי נוספות על חלקו באותו שוד.

ינואר 1990. שלושה צעירים שניסו לאנוס צעירה בקרית מוצקין הורשעו ונידונו, כל אחד מהם, ל־18 חודשי פיקוח של קצין מבחן. השופטים – אברהם פרידמן, מלכיאל סלוצקי ונתן קליינברגר – מצאו ששהייה בכלא עלולה לדרדר אותם לעולם הפשע.

מרץ 1990. שמונה שנות מאסר נפסקו לר׳אסן מסארווה מכפר קרע, על אונס כפול ומעשה סדום.

יולי 1990. עשר שנות מאסר נגזרו על אריה מכלוף, בן 37, מבאר־שבע, עבריין עם תיק הרשעות מפואר, שאנס נערה בת 16.5 באכזריות. כדאי להרחיב פה ולומר, שמכלוף ראה את הנערה שעבדה כמלצרית בפאב בבאר־שבע, ועלה על המונית שהיתה אמורה להחזיר אותה לביתה. במונית ישבו גם שני עובדים נוספים. הוא הורה לנהג המונית להוריד קודם את השניים האחרים, למרות מחאות הנערה, וירד יחד עמה בסוף. גם נהג המונית וגם שני העובדים האחרים נקטו מדיניות דומה לזו של שלושת הקופים הידועים: לא רואים, לא שומעים, לא מדברים.

בדצמבר 1987 נאנסה על שולחן

בודדות, אלא בעייתה של חברה שהעדיפה לחנך דורות שלמים על מיתוס. ואם בתחילת דרכנו נגזפנו, הוצגנו בצורה נלעגת, נאמר עלינו שאנחנו יבוא אמריקני (למרות שרובנו היינו ילידות הארץ), סילפו את רעיונותינו בתקשורת, או התעלמו מאתנו כליל – מאוחר יותר החלו לקום נשים ולהתקומם. עדיין לא היתה הזדהות מוחלטת, נשים רבות היו בגדר ״אני לא פמיניסטית, אבל״, אך ניצנים של הכרה החלו לבצבץ. נקראנו לדבר ולהרצות בבתי־ספר, בצבא, ברדיו, בטלוויזיה ומעל במות שונות ומגוונות.

דור חדש של בנות גדל כאן. קיווינו שעולמן יהיה טוב יותר, שלאור ניפוץ המיתוסים על השוויון ייעלמו גם האפליות. אך זה לא קרה. הניצחונות, בעיקר בבתי־משפט, היו ספורים. היום כבר כולם יודעים שיש אפליה, אבל לא עושים כמעט דבר לשנותה. לקראת שנות ה־2000 נשים עדיין מפגרות בכ־30 אחוז אחרי שכרם של גברים; מקרי האונס והאלימות נגד נשים גוברים; הזכות להפלה חופשית עומדת על קרעי הקואליציות המפלגתיות; אחוז הנשים בתפקידים בכירים זעום; האשה עדיין חייבת לקחת על עצמה את נטל העבודה בבית; וההתייחסות אל הנשים היא כאל אזרחיות סוג ב׳.

אני בוחנת את הרשימה שלי ודעתי לא נחה. אינני מרגישה שהצלחתי להעביר את הרוח הפמיניסטית של 20 שנה. אולי זו גם הסיבה שחלק ניכר מן הנשים והגברים שהתבקשו לכתוב כאן, לא נענו לפנייה. אולי צריך פרספקטיבה של זמן רב יותר כדי לכתוב רשימה מפוכחת.

האם הזמן יעשה את שלו? לא בלי מאבק בלתי פוסק על זכותנו להיות בנות חורין, זכות שאין עליה עוררין.

נעמי נמרוד

נלח״ם

אפיזודה עיתונאית פמיניסטית בשנות השבעים

בידי חוברת מספר 1 של ״נגה – מגזין של נשים״, חורף 1980. אני מעלעלת בה, ואני נזכרת בכתב־עת אחר שהוציאה בתחילת שנות השבעים התנועה לשחרור האשה, שרק נולדה אז בחיפה. היסטוריה קטנה של עיתון שיצא רק שלוש פעמים והיה לנו שיעור חשוב. קראנו לעיתון ״נלח״ם״ – ״נשים למען חברה מחודשת״, שם לוחמני המעיד על מאבק למען משהו שנראה כה פשוט וצודק ומובן מאליו. זה מה שחשבתי כשהצעתי את השם הזה כשישבנו בקפה־כרמל, על המדרכה. זה היה המרכז שלנו.

והעיתון אמנם יצא לאור. בתנאים של אז זו היתה כמעט גבורה. עד כמה היה העניין רדיקאלי למדתי רק כאשר עמדנו יחד, כמה נשים, שם, במרכז הכרמל, ומכרנו את הגיליון הראשון (ינואר 1973) בחצי לירה, לכל מי שמוכן היה לקנות. בדרך כלל קנו אותו אנשים שהכירו אותנו, אך הוויכוחים שליוו את המכירה גרמו למהומה קטנה בקרב יושבי בית־הקפה, כשהתברר להם שהנשים הנחמדות היושבות כאן דרך קבע עוסקות באיזו קונספירציה פוליטית, רחמנא ליצלן, ואולי הן בכלל לא כל־כך נחמדות כמו שהן נראות כשהן מקשקשות להן על כוס קפה על המדרכה. לפתע זה היה משהו רציני.

מה רצינו בסך הכול? לשנות את סדרי בראשית? כלל וכלל לא. היום, כך נראה לי (ואולי נשארתי תמימה), אין בר־דעת או בת־דעת שחושבים שמבחינת סדרי בראשית נשים נחותות מגברים. אם כך, על מה נלחמים? על כוח, על חלוקת משאבים, על השפעה, על יוקרה. פוליטיקה – זה שם המשחק. המקומות בצמרת מעטים והמאבק הוא מר. אם מדובר פה במאבק הישרדות דרוויניסטי, הרי שהחזק שורד. אם זו מלחמת מינים במובנה המודרני – גברים נגד נשים – מקובל לחשוב שאנחנו המין החלש, ואנחנו נראה להם שלא. זהו עיקר המאבק של ״נלח״ם״ דאז ושל ״נגה״ היום.

הכותרות של ״נלח״ם״ מספר 1 היו: ״אנו מאמינות״, מאמר הנראה כמניפסט שחיברו כמה חברות, ביניהן מרשה פרידמן, לימים חברת כנסת, ואנוכי: ״על התנועה״,

רב־פקד חיים פנחס, הידוע בכינוי "שוגון", לנאנסת שבאה אליו לברר מה קורה עם החקירה: "זה לא עניינך, זה המדינה תובעת."

אמו של אחד הנאשמים במשפט אונס הילדה בבאר־שבע: היא ידועה בשכונה בתור אחת שנותנת לכולם.

אחד הנאשמים באונס בשומרת (כנראה): בקיבוצים, זה מה שהולך היום, אונס קטינות. מה את רוצה, שבני הקיבוצים יהיו מנותקים?

ביליארד בחורה צעירה ששמה אסור לפרסום. בדצמבר 1990 מלאו שלוש שנים לאירוע. משפטם של ארבעת החשודים באונס הצעירה, רועי וניר ליטמן מסביון, ערן שפירא מקרית אונו, וראובן עוזר, החל שנה וחודשיים לאחר מכן, ב־2.2.89, וזכה לשם: האונס על שולחן הביליארד. מדובר במקרה אונס שהיה מלווה בהתעללות, בין השאר – החדרת מקל ביליארד לאיבר מינה של הנערה. הנערה התלוננה, המשטרה חקרה, המעורבים בפרשה אמרו, שוב, על־פי הפרסומים, שהכול נעשה לא רק

פיזור סוגי התקיפות המיניות שבעקבותיהן פנו נשים למרכז בשנת 1989

סוג התקיפה המינית	במספרים		באחוזים	
אונס על־ידי יחיד	304		48.3%	
אונס קבוצתי	22		3.6%	
ניסיון לאונס	69		11 %	
כפיית יחסי מין לאורך זמן	21		3.3%	
גילוי עריות – אב	51	82	8 %	13%
גילוי עריות – קרוב אחר	31		5 %	
מעשה מגונה	92		14.6%	
ניסיון למעשה מגונה	4		0.6%	
מעשה מגונה בפומבי והצצה	6		0.9%	
הטרדה מינית בטלפון	11		1.8%	
הטרדה מינית בצבא	4		0.6%	
הטרדה מינית בעבודה	7		1.1%	
בעילה אסורה	1		0.1%	
לא ידוע	7		1.1%	
סה"כ	630		100.0%	

בהסכמתה של הנערה, אלא אפילו ביוזמתה. התיק נסגר ונפתח שנית בעקבות כתבה של איתן מור ב"ידיעות אחרונות".

המשפט נמשך כבר קרוב לשנתיים, הרחק מעין הציבור. עורכי־הדין המייצגים את הנאשמים הם עדנה קפלן, המגינה על ערן שפירא, נירה לידסקי, המגינה על ניר ורועי ליטמן, ואורי וגמן המגן על ראובן עוזר.

סוללת עורכי־הדין הצליחה להוציא צו איסור פרסום על תוכנן של ישיבות בית־המשפט. התקשורת מנועה איפוא מלדווח מה מתרחש שם. וכך גם נבצר ממני להביא בפני הקוראים דוגמאות לסגנון חקירה נגדית, לחוש ההומור של וגמן, וכיוצא באלו.

הבשורה הטובה היחידה שאני יכולה להוציא משם היא ששלב הסיכומים הסתיים, ושבתחילת ינואר הקרוב אמורים השופטים להודיע מתי יינתן פסק־הדין.

בצנרת המשפטים קיימים עוד שלושה מקרי אונס קבוצתיים שהדיון בהם מצוי בשלבים שונים. כוונתי למקרים היותר ידועים: האונס בשומרת, שאירע באוגוסט 1988: 7 נערים אנסו, על־פי כתב האישום, במשך שבוע ימים, באיומים ובסחיטה, ילדה שהיתה אז בת 14.5. גם במקרה הזה התיק נסגר, אחרי ששנה וחצי שכב בפרקליטות מחוז חיפה. הטיעון העיקרי היה שהנערה לא מסוגלת, נפשית, להעיד. עקשנות עורכת־הדין המייצגת את הילדה, דניאלה גרצולין, והתגייסות התקשורת לנושא, החזירו אותו לבית־המשפט. ואז, את הישיבה הראשונה שהיתה אמורה להתחיל בנובמבר השנה, דחו עורכי־הדין של הנאשמים. בסוף דצמבר 1990 החלה שמיעת העדויות.

גם בנצרת, בדלתיים סגורות, מתנהל משפט אונס של ילדה מדגניה. מדובר במקרה שאירע בפברואר 1990: הילדה נאנסה על־ידי שלושה בני כיתתה, שניים מקיבוץ גינוסר, אחד מקיבוץ גשר. קודם לכן השקו אותה אוזו, בכוח, ושיכרו אותה. בהיותה במצב זה אנסו אותה. המשטרה סיימה את החקירה תוך כמה ימים. כתב האישום הוכן כבר באותו חודש. הפרקליטות ביקשה לעצור את הנערים עד תום ההליכים, אך בקשתה לא נענתה והם שוחררו. המשפט מתנהל בנצרת, עדיין בשלבים ראשוניים.

בבית־המשפט בבאר־שבע מתנהל משפט אונס של ילדה בת 13.5 על־ידי 8 צעירים, שניים מהם חיילים. במקרה זה מדובר בילדה שנקשרה לעץ, נאנסה על־ידי מספר נערים בעוד האחרים צופים, "מייעצים" ומתבדרים מהאירוע. בדיון על מעצרם של החשודים, אמרה שופטת השלום רות אבידע, בהתייחסה לשניים מהם, כי לא היתה מהססת לעצור אותם אלמלא היו שניהם אמורים להשתתף באירועים חשובים. אחד האירועים החשובים – בהקשר זה – הוא משחק כדורגל של הנאשם גיל ספפורטס.

אחד התרגילים המקובלים על עורכי־דין המגינים על נאשמים באונס הוא הסחבת. וכמו בבדיחה הידועה – זה כשר אבל מריח רע.

ידה של הפרקליטות, במקרים אלו, קצרה מלהושיע. הואיל ומדובר בעבירות חמורות שהעונש בגינן יכול להגיע עד 20 שנות מאסר, עושה בית־המשפט מאמץ מיוחד לברר את הסוגיות העומדות על הפרק עד תומן. וכך קורה שסניגורים מעמיסים על בית־המשפט, בפרט כשמדובר בתיקים של מי שמכונים "בני טובים", שהמימון הכספי הנדרש לכך אינו מהווה מחסום לגביהם. שורה ארוכה של מומחים מאריכים בחקירתם של כל העולים על דוכן העדים. וכשמדובר ביותר מנאשם אחד זכאי כל אחד מעורכי־הדין, מטעם לקוחו, לחקור את הנאנסת – עד שיבוא על סיפוקו.

במקביל, קורה גם שסוללת עורכי־הדין מוצאת לה סיבות טובות, בזו אחר זו, כדי לדחות את הישיבות. אחד חולה, שני במילואים, שלישי מופיע במשפט אחר. אם מוסיפים לכך את העובדה האובייקטיבית שבתי־המשפט בישראל עמוסים מאוד, התוצאה היא סחבת בלתי נסבלת.

אחר־כך, בטיעוני ההגנה, ידברו עורכי־הדין על עינויי־הדין המתמשכים, על הזמן שחלף מיום ביצוע העבירה, על החיים החדשים שפתחו הנאשמים, למשל: זה עתה התגייסו לצבא, הלכו ליחידות מובחרות, נענשו דיים עקב הפרסומים המתמשכים; או לחילופין: זה סיים לימודים, זה התחתן, ואחד מהם, הפלא ופלא, מתנדב מסור במגן דוד אדום. טיעונים אלה, יאמרו לי עורכי־דין, תמיד משפיעים על השופטים.

וכך קורה שבנוסף לגורמים האחרים המשפיעים על החלטות בתי־המשפט, אשר יוזכרו בהמשך, תורמת גם הסחבת לפער הגדול מאוד, במקרים מסוימים, בין העונשים המקסימליים הקבועים בחוק לבין מה שגוזרים השופטים בפועל.

גבי ניצן, במדורו "אליבי" ("חדשות", 5.10.90), חילק את פרס "השופט הרחמן" בהנחיית "האנס המנומס". באות הוקרה זכו אורי שטרוזמן, שופט בית־המשפט המחוזי בתל־אביב, שהתנגד לבקשת התביעה ושחרר ממעצר אב שנאשם בהתעללות מינית בבתו בת ה־7: והשופטת ויקטוריה אוסטרובסקי־כהן, אשר גילתה הבנה בלתי רגילה למצב המיוחד שאליו נקלע יובל מסנר, הצ'לן שאנס בחורה צעירה בדירתו, ו"נאלץ בשלב מסוים לכבול את ידיה בחבלים." נאלץ, המסכן.

אות הוקרה קיבל גם צבי הכהן, אשר לא מצא לנכון לגזור ולו יום מאסר אחד בפועל על רופא השיניים ולנטין רוט, אשר אנס פציינטית מפגרת במרפאה שלו. "היא זו שפיתתה את הנאשם לקיים עמו יחסי מין, ולמרות שהנאשם ידע על מגבלותיה, לא גבר על יצרו."

ולא נפקד גם מקומו של יהושע פלפל, שהאמין לאמנון שרעבי – שהסיע בחורה לבית־קברות ואנס אותה – כי חשב שהיא נהנית מהמגע המיני אתו. וזה לא סוף הרשימה.

נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה אינם מבשרים טובות. בתחילת העשור, בשנת 1980, דווחו למשטרה כ־410 מקרי אונס; ב־1988 כבר דווח על 626 מקרים.

נאנסות נשים מבוגרות, צעירות, נשואות, רווקות, יפות, לא יפות, שמנות, רזות, ילדות, נוסעות בטרמפים, חוצות את הכבישים. נאנסות תיירות, תושבות הארץ,

עו"ד המגן על אחד הנאשמים במשפט האונס בשומרת: ראית את הבחור, הוא צריך לאנוס.

יהודיות, ערביות, חרדיות, כופרות בעיקר.

אונסים אותן פסיכופטים, אנשים בריאים על־פי ההגדרה הרפואית, צעירים וזקנים. יהודים וערבים. אונסים אותן מכרים וזרים, אבות ואחים, בני דודים, שכנים.

הערכות המשטרה הן שמספר מעשי האונס המדווחים למשטרה נע בין 10 ל־20 אחוז מכלל המקרים. גם אם נאמין לנתון ה"חיובי", 20 אחוזי דיווח, נקבל שבשנת 1988 נאנסו במדינת ישראל קרוב ל־4,000 נשים. כלומר, מדי יום ביומו נאנסות יותר מ־10 נשים. בקרוב ל־70 אחוז מהמקרים האנס הוא גבר המוכר לנאנסת.

ואלו תוצאות קדר דעת קהל שנעשה ב־1986 על־ידי מכון "דחף" עבור נעמ"ת: 80 אחוז מהנשאלים סברו שהאנסים הם פסיכוטיים, שמדובר בהפרעה נפשית. שליש מהנשאלים העריכו שלנאנסות יש אפשרות להתנגד, ואם האונס מתרחש, סימן שהנאנסת עצמה לא עשתה די כדי למנוע אותו. למעלה ממחצית הנשאלים סברו שהנשים, בלבושן ובהתנהגותן, "מזמינות" את האונס על עצמן.

על־פי הערכת מומחים, ד"ר משה איזק, פסיכיאטר מהמרכז הרפואי "שערי צדק", ומנחם אמיר, קרימינולוג, בין 8 ל־10 אחוזים בלבד מהאנסים הם פסיכוטיים. האונס, קובעים איזק ואמיר, אינו אקט מיני; זאת אלימות באמצעות מין. הנתונים מלמדים שנאנסות ילדות בנות שש, ופחות מזה, וגם נשים בנות 72. אלו בוודאי אינן "מזמינות" זאת.

על־פי ד"ר אורי ורניק, פסיכולוג קליני שכתב ספר על עזרה ראשונה לנאנסות, לעונשי מאסר ארוכים יכול להיות אפקט הרתעתי.

"איני יודעת לומר לך מה ירתיע ומה לא," אומרת משפטנית* המטפלת בלא מעט תיקי אונס. "אני יכולה לומר שאיני מרוצה מפסקי־הדין של בתי־המשפט, גם משום שאני לא רוצה את האנשים האלה ברחוב אחרי שנתיים, או שלוש שנים, וגם משום שיש לי הרגשה שבעניין הזה בתי־המשפט אינם אמורים למלא פונקציה חינוכית, אלא בראש ובראשונה לעשות צדק. ומי ששולח אנס לחצי שנה מאסר כי האמין שהקורבן בעצם נהנית מזה, לא עושה צדק."

"אני מאמין שבין המערכת החינוכית לבין עשיית הצדק צריכה להיות חומה," אומר ד"ר בן־ציון כהן, מרצה בכיר בבית־הספר לעבודה סוציאלית בחיפה, מורה לקרימינולוגיה. "עבריין צריך להיענש על מה שהוא עשה – ולא כמסר חינוכי."

– יש איזה מסר חברתי כלשהו בעונשים הקלים?

המשך בעמ' 39

סקירה על התנועה לשחרור האשה: כתבה היסטורית – "הסופרז'יסטיות": מאמר בשם "גרושה", על ייסורי הגירושים של אחת החברות בתנועה שחתמה בשם בדוי; רשימה בשם "ייעוץ" מאת ד"ר מרלין ספר, היום ראש החטיבה ללימודי האשה באוניברסיטת חיפה: "העלאת תודעה", מאמר ארוך מאת מרשה פרידמן: "אגדת 'האמא הטובה'" מאת רות רזניק, היום מנהלת המעון לנשים מוכות בהרצליה ועדיין פמיניסטית פעילה; "אני רוצה רעיה", קטע מתורגם על חלומה של אשה להפוך ממי שנותנת שירותי רעיה למי שמקבלת שירותים כאלה.

בגיליון מספר 2 (אפריל 1973) נושבת אותה רוח. בכותרת הראשית שואלת מרשה פרידמן: "מי הוא אויבנו?" (תשובתה: הגבר); רחל אלתרמן, היום פרופסור בטכניון שהיתה מועמדת ברשימת הבחירות האח־רונות של ר"צ לכנסת, מתארת במאמר מלומד את "תדמית האשה בעיני החוק הישראלי", ומלכה מעון מביאה תרגום נאה לסיפור המפורסם "בייבי X" שהתפרסם ב־".Ms", וכן הלאה. הגיליון השלי־שי והאחרון באותה מתכו־נת יצא לפני מלחמת יום כיפור.* בין המשתתפות אפשר להזכיר עוד את אתי בן־זיו, חיה אשכנזי, תמי וינטר, יוכבד בן־שלום ודליה ענבר, והיו גם אח־רות.

מה רצינו בסך הכול? לשנות את סדרי בראשית? כלל וכלל לא. על מה נלחמים? על כוח, על חלוקת משאבים, על השפעה, על יוקרה פוליטיקה – זה שם המשחק

"נגה" הוא תוצר של שנות השמונים, שצמח אולי בעקבות הניסיונות של התנועה לשחרור האשה בשנות השבעים, אך השתחרר מהתום הבראשיתי שלה. בדומה לגלגול החדש של ".Ms", כתב־העת של הפמיניזם היאפי בארה"ב, אין בו אותה תמימות לוחמנית שאפיינה את "נלח"ם", שנחפז להגיד הכול בגיליון מספר 1, מחשש שלא תהיה אפשרות להדפיס את מספר 2.

כבר בשמות ניכר ההבדל: "נלח"ם" מכיל בראשי התיבות שלו את כל הציפייה מהמאבק ומהחיים, ומעלה בדמיוננו נשים במדי קרב מאובקים. ואילו "נגה", לפי המוסבר בגיליון מספר 1 שלו, מתייחס לכוכב הידוע גם בשם "ונוס", שסמלו הקדום הוא סמל האשה. שם מתוחכם יותר, שיש בו רמז למחזור הנשי, אך גם זוהר של אבק כוכבים.

האם נספגה רוח "נלח"ם" ב"נגה"? אני מניחה שכן. חלק מהשמות עברו בירושה. גם רעיונות. טבעי של"נגה" רוח שונה, מתאימה לתקופתנו. בגדי הקרב המאובקים כבר לא באופנה. היום זה היה נראה בוודאי מגוחך. בעשר שנותיו הפך "נגה" למציאות בחיי העיתונות בישראל. עדות קצת אירונית להכרה ב"נגה" קיבלנו דווקא בפרשת גליה אלבין ו"פנטהאוז". הרחוב כבר לא נבהל מהמלה הגסה "פמיניזם". גם הממסד לא יכול להתעלם. אין ספק של"נגה" תפקיד נכבד בעיצוב התודעה הזאת. קבוצת הנשים שסביב "נגה" מתפנה לעסוק בעוד נושאים הקשורים לפמיניזם ויש לה גם הישגים.

היום חוגגים עשור ל"נגה". במדינה הצעירה שעוד לא חגגה את החמישים, הרי זה יובל מכובד. להתראות בעשור הבא.

* למעשה יצא בספטמבר 1974 עוד גיליון שנשא את השם "נלח"ם", אך היה זה כבר משהו שונה לחלוטין, שלא היה לו המשך.

נעמי נמרוד, ממייסדות התנועה לשחרור האשה בחיפה ב־1971, עובדת סוציאלית ומורה.

סילביה פוגל־ביז'אווי

על זכות הבחירה

המאבק על המובן מאליו

ה

דעה הרווחת היא שביישוב העברי בארץ "הנשים לא היו צריכות להילחם כלל כדי לקבל זכות בחירה". לכל היותר, היה על תומכי מתן זכות הבחירה לנשים, גברים כנשים, להתמודד בנדון עם האולטרה־אורתודוקסים וזאת עשו בהצלחה ובלי קושי מיוחד. ואולם, המחלוקת בדבר זכות הבחירה לנשים היתה במשך שמונה שנים (1926–1918) אחת הסוגיות העיקריות בחיים הפוליטיים של היישוב. במהלך השנים הללו התגבשה תנועה של נשים, אשר תחת הנהגתו של ארגונה הראשי, "התאחדות הנשים העבריות לשיווי זכויות בא"י", השיגה את אחד הניצחונות הבולטים של הנשים ביישוב: הזכות לבחור ולהיבחר.

השאלה המעניינת היא, איך הצליחו הנשים במאבק הזה, וכיצד הגיעו להישגים נכבדים כל־כך תוך פרק זמן קצר יחסית. לשון אחר: איך ייתכן שב"כנסייה בזכרון־יעקב", בשנת 1903, נשללה זכות הבחירה מנשים, וכבר ב־1920 הלכו הנשים העבריות לקלפי, בחרו ונבחרו. יתרה מזאת, איך אירע שבינואר 1926, במושב הראשון של אסיפת הנבחרים השנייה, הוכרז על שוויון זכויות לנשים בחיים האזרחיים, המדיניים והכלכליים של היישוב העברי?

ב

הסתדרות הציונית הוכרה אמנם זכות הבחירה לנשים כעיקרון בסיסי החל מהקונגרס השלישי (1899), אבל הנשים נכשלו שוב ושוב בניסיונותיהן לממש עיקרון זה ביישוב עצמו: כאשר נערך בזכרון־יעקב (28.8.1903) הניסיון הראשון לאיחוד מוסדות היישוב העברי – לא אושרה זכות הבחירה לנשים. גם באסיפה שהתקיימה מיד לאחר הצהרת בלפור בפתח־תקוה (18.11.1917), שבה הוחלט להתארגן לקראת הקמת מוסדותיו האוטונומיים של היישוב, לא אושרה זכות הבחירה לנשים. באסיפה המכוננת הראשונה, שכונסה ביפו–תל־אביב ב־7.7.1918, הוחלט שוב על שלילת זכות הבחירה מנשים. בהתחשב בעובדה שבאסיפה זו עוד לא היה ייצוג לדתיים וליישוב הישן, היא נראתה כמפלה ממשית לנשים, שכן הובהרו בה באופן חד־משמעי ממדי ההתנגדות לזכויותיהן האזרחיות, גם מחוץ לחוגים הדתיים.

המצב לא השתפר באסיפה המכוננת השנייה (2.11.1918), שבה נכחה גם נציגות דתית מירושלים. באסיפה זו הנושא העיקרי השנוי במחלוקת היה זכות הבחירה לנשים: נציגי תנועת הפועלים וכמה קבוצות אזרחיות תמכו במתן זכות הבחירה לנשים, אך נציגי האורתודוקסיה הדתית וכן כמה קבוצות אזרחיות אחרות התנגדו. כדי למנוע את פרישתו של הציבור הדתי מהאסיפה קיבלו נציגי הפועלים – בעלי בריתן של הנשים – את הצעת הפשרה של התנועה הציונית־דתית "המזרחי", שלפיה תינתן לנשים הזכות לבחור אך לא הזכות להיבחר.

במשך כל הזמן הזה לא ישבו הנשים בחיבוק ידיים. כבר כשנשמע האיום הראשון על זכויותיהן, באסיפה בפתח־תקוה (18.11.1917), החלה תנועת הנשים להתגבש. בערים ובמושבות (ירושלים, יפו–ת"א, ראשון־לציון, חיפה, צפת ופתח־תקוה) החלו להתארגן קבוצות מקומיות שנקראו "אגודות נשים", שהציבו לנשים, בפעם הראשונה ביישוב, מטרות חברתיות ומדיניות. בזה נבדלו מארגוני נשים אחרים בני הזמן, שלא היתה להם זיקה חברתית־מדינית כלל, ואשר יעדם העיקרי היה מעשי חסד וצדקה.

נקודת המפנה בהתגבשותה של תנועת הנשים היתה האסיפה המכוננת השלישית (שהחלה ב־18.12.1918), שבה היה מיוצג היישוב על כל פלגיו, ועל כן כונתה בשם "המועצה הארץ ישראלית". האסיפה הזו דנה בעיקר בבחירות לאסיפה המייסדת, והשתתפו בה בשם נשי ישראל שתי נציגות בדעה מייעצת: עדה מימון (מסקטור הפועלים) ושרה טהון (מסקטור האזרחים). כמו בפעמים הקודמות, סלע המחלוקת העיקרי היה זכות הבחירה לנשים. מאחר שבאסיפה זו היישוב הישן לא היה מיוצג בהתאם למשקלו המספרי באוכלוסייה, הובטח רוב למצדדי זכות הבחירה לנשים. בתום האסיפה נבחר ועד זמני של 32 חברים, וביניהם שרה טהון: על הוועד הזמני הוטל להכין את הבחירות לאסיפה המייסדת, כשלכל יהודי/ה בוגר/ת זכות לבחור ולהיבחר.

החרדים לא הגיבו מיד, אבל בלחץ הרחוב הירושלמי, שראה במתן זכות בחירה לנשים מעשה חילוני אנטי־מוסרי, קראו מנהיגיו להחרים את הבחירות ולהיבדל מהיישוב. זה לא היה איום סרק: הכוח המספרי של החרדים (שהיו אז, רובם ככולם, אנטי־ציונים) היה יכול לקבל בנקל משמעות פוליטית מרחיקת לכת (לפי אחת ההערכות, היווה היישוב הישן בסוף מלחמת העולם הראשונה כמחצית מכלל היהודים בארץ). החרמת הבחירות למוסדות היישוב על־ידי ציבור כה גדול יכלה לבטל בעיני הבריטים את הלגיטימציה של מוסדות אלה כמייצגי הלאום היהודי. היא היתה מערערת גם את סמכותו של הגוף הנבחר כלפי היישוב עצמו.

האיום בהיבדלות היה חמור בהרבה בהתחשב בעובדה שלחרדים היו כמה בעלי ברית פוטנציאליים, למשל חברי התנועה הציונית־דתית "המזרחי". אלה חששו להישאר לבדם באסיפה המייסדת מול רוב חילוני, ואף אנטי־דתי. בעלי ברית אחרים של החרדים היו הנציגים המסורתיים של העדה הספרדית ועדות המזרח, וכן האיכרים, שחששו מהתחזקותה הכלכלית והפוליטית של תנועת הפועלים. כולם ביחד, עם החרדים, היו "אגף הימין" של היישוב.

גודל האיום וכוח המיקוח של "אגף הימין" הובנו היטב הן על־ידי המנהיגות הציונית הן על־ידי הפעילות מקרב הנשים.

ה

בחירות נדחו שוב ושוב, שש פעמים, עד אפריל 1920. הסיבה העיקרית לדחייה היו היסוסיה של "המזרחי" ששאפה ל"שיתוף פעולה עם החילונים, מטעמים של צרכים לאומיים וזיקה לעולם הערכים הליברלי", אך בד בבד לא יכלה להתנתק כליל

מהאורתודוקסיה של היישוב הישן. "המזרחי", להבדיל מהחרדים, לא ראתה במתן זכות בחירה לנשים שאלה הלכתית אלא "עניין בעל אופי תרבותי־חברתי". אבל רק בפברואר 1920 הסכימה סוף־סוף "המזרחי" להשתתף בבחירות למוסדות היישוב, ונקבע שהבחירות יתקיימו לא יאוחר ממאי 1920.

"המזרחי" לא היתה היחידה ששינתה את דעתה: אחדים מהנציגים החרדים הסכימו לבסוף גם הם להשתתף בבחירות לאסיפת הנבחרים, למרות השתתפות הנשים בבחירות אלה. החרדים הללו העריכו, כנראה, כי בכוח משקלם המספרי באסיפת הנבחרים יצליחו להביא לביטול זכות הבחירה לנשים.

הבחירות לפרלמנט היישוב נערכו ב־19.4.1920, בהשתתפות 20 מפלגות, שמתוכן רק רשימות המועמדים של ארבע מהן כללו נשים: רשימת ההתאחדות – "רשימת אגודות נשים", "מפלגת המתקדמים", "אחדות העבודה" ו"הסתדרות הפועל הצעיר". החרדים הלכו לקלפי רק ב־3.5.1920 ב"קלפיות כשרות". הנשים החרדיות לא בחרו, אך סוכם שכל קול של גבר חרדי ישוקלל כשני קולות. מ־28,765 בעלי זכות הבחירה השתתפו בבחירות 22,200: 20,160 בקלפיות הכלליות ועוד 2,040 חרדים בקלפיות המיוחדות.

מתוך 314 נציגים נבחרו 14 נשים, כלומר כ־4.5% מכלל הנבחרים. מ"רשימת אגודות נשים" נבחרו חמש צירות: א' ייבון, נחמה פוחצ'בסקי, א' גיסין שרויט, ח' רוזנברג וח' שיפון. מ"מפלגת המתקדמים" נבחרו שרה עזריהו (אז עוזרקובסקי) וי' קטינקא, שתי נשים מתוך 13 נבחרים (15%). מרשימת "אחדות העבודה" נבחרו: א' בקר, ש' גליקליך, ע' גלר, רחל ינאית־בן־צבי ומניה שוחט – חמש צירות מתוך 70 צירי המפלגה, היינו 7.1%. ומקרב "הסתדרות הפועל הצעיר" נבחרו שתי צירות מתוך 41 צירי הרשימה, כלומר כ־5%: חיה בוסל וח' מייזל.

שמחת הניצחון של תנועת הנשים לא האריכה ימים. עד מהרה התברר שהישגי הנשים היו עלולים להימחק וכי יהיה צורך להתחיל הכול מחדש. החרדים פשוט לא השלימו עם תוצאות הבחירות. כבר במושב הראשון של אסיפת הנבחרים הם עזבו את האסיפה, לאחר שנדחתה דרישתם לקיים בחירות מחדש בתוך שישה חודשים, ללא השתתפותן של הנשים. עם זאת, הם המשיכו להשתתף בוועד הלאומי, גם כאשר נבחרה רחל ינאית־בן־צבי למוסד זה כממלאת מקום. המשבר פרץ מחדש במושב השני של האסיפה, במרץ 1922. לא רק שהחרדים סירבו להשתתף במושב זה, אלא ש"המזרחי", כמה מנציגי האיכרים וכמה

קטיה אזולאי

הרהורים על כישלון הרטוריקה הפמיניסטית

מי שמקשיבות לנשים המבטאות את התנסויותיהן, יודעות כי מעמדו של המושג "פמיניסטי" התערער כיוון שהוא מעלה אסוציאציה של נשים בנות המעמד הבינוני. בעלות פריבילגיות, המתמקדות בעניינים שהם שוליים לנשות מעמד הפועלים. נשים עניות ונשים לא לבנות, במערב ובעולם השלישי כאחד. נשים רבות, שמינו עצמן "מנהיגות פמיניסטיות" – ומקורבות לתקשורת ולמוקדי כוח פוליטיים וכלכליים המאפשרים לצבור כוח ולהחזיק בו – מניחות שהן יודעות טוב מכולן מה טוב ביותר להמונים. נשים אלה ניצלו לרעה את מעמדן, כיוון שאימצו אותם ערכים וגישות שבדיוק בגינם מתחו ביקורת על הגברים.

הפמיניזם הוא דרך חשיבה. הוא אמונה בשוויון הזדמנויות ובזכותן של נשים לקבל את התמיכה ואת העידוד הנדרשים לפיתוח תחומי התעניינות, בין אם מדובר בקריירה מקצועית או בניהול משק הבית. הפמיניזם מכבד במידה שווה נשים שבחרו במודל הנשי המסורתי, ונשים שבחרו במודל רחב יותר. החשיבה הפמיניס־טית, המבוססת על זמינותן של אפשרויות הבחירה, כוללת גם ניסיון להביא לשינויים מבניים בחברה כדי להעביר מן העולם כל צורה של אי־שוויון – אתני, גזעי, דתי, מעמדי ומיני.

> *אי־יכולת להתרחב ולכלול בעמדות הנהגה נשים ממעמד וממוצא אתני שונים מאפיינת את הפעילות הפמיניסטית בישראל. לדוגמה, שדולת הנשים מונהגת על־ידי פורום אקסקלוסיבי המאמין שהתארים האקדמיים והמקצועיים שלהם מעניקים להם תובנה וחוכמה*

בישראל, כמו במדינות אחרות שבהן נשים רבות נרתעות מלהזדהות כפמי־ניסטיות, נטו במשך הזמן לקשר בטעות את מושג הפמיניזם עם נשות קריי־רה, המרגישות עליונות על נשים החסרות תואר מקצועי או אקדמי, או את האמצעים הכלכליים המקנים להן הכרה: עם נשים שללא בושה החליפו את "מועדון הבנים" ב"מועדון הנשים", המתנהל על־פי אותם עקרונות נסתרים של קבלה סלקטיבית ודחיקת רגלי כל האחרים: עם נשים החושבות שהפמיניזם משמעותו בעיקר תמיכה בזכויות ההומוסקסואלים. נשים רבות יודעות כי לעתים מזומנות דווקא נשים בעמדות כוח הן אבן נגף גדולה יותר לשוויון הזדמנויות להן (ולעמיתיהן הגברים) מאשר גברים. הן יודעות שהסמכת כוח לא תתבצע בעקבות בריתות מלאכותיות על בסיס מיני.

ארגוני הנשים בישראל נחלקים למגוון של קבוצות, שלאף אחת מהן אי־אפשר לקרוא "פמיניסטית". הארגונים המסורתיים ממשיכים לנהל מעונות יום לילדים בשעות ועל־פי קריטריונים המונעים מנשים לעבוד במשרה התובעת לוח זמנים מחייב. למרות שרוב הנשים מתרכזות במשרות של פקידות, מנהל, הוראה, שירותים ועבודה במפעלים, שדולת הנשים מונהגת על־ידי פורום אקסקלוסיבי של נשים המאמינות, שהתארים האקדמיים והמקצועיים שלהן מעניקים להן תובנה וחוכמה העדיפים על אלו של נשים, אשר ניסיון החיים והעבודה שלהן הכשירו אותן אולי במידה שווה לייצג ולהאיר נושאים בקרב חתך רחב יותר של האוכלוסייה.

אותה אי־יכולת להתרחב ולכלול בעמדות ההנהגה וקבלת ההחלטות נשים ממעמד וממוצא אתני שונה, מאפיינת גם את קבוצות השלום והמחאה השונות של נשים ◀

מצירי עדות המזרח הצטרפו אליהם והודיעו שלא יופיעו במושב, עד שתבוטל זכות הבחירה לנשים. ההנהגה הציונית נטתה להתחשב בדרישותיהם של החרדים, מחשש שיפרשו מאסיפת הנבחרים ויגררו אחריהם את אגף הימין כולו. זו הסיבה שבמשך כל המושב השני של האסיפה הופעל לחץ על הנשים לעזוב את האולם, אך כל נבחרות הציבור החזיקו מעמד, למרות ש"ישבו כעל גחלים לוחשות."

למעשה, מעמדן של הנשים באסיפת הנבחרים היה חזק דיו לעמוד מול לחצים אלה. ראשית, אחרי 1920 השתנו יחסי הכוחות הפוליטיים ביישוב לטובת הנשים. לא רק שכוחם של החרדים התברר כמוגבל ביותר, אלא שהפועלים, בעלי בריתן של הנשים, הופיעו עכשיו ככוח מוביל וכנציג הנאמן של הציונות. שנית, באסיפת הנבחרים ישבו עכשיו נבחרות העם, שהיו חדורות תחושת שליחות לאומית ונשית. שלישית, התרחבותה הארגונית של תנועת הנשים ורב־גוניותה, חיזקו גם הן את מעמדן של הנבחרות באסיפת הנבחרים.

אך כל אלה לא הספיקו כדי להבטיח את אישורה הסופי של זכות הבחירה לנשים כסעיף בחוקת הבחירות. החרדים הבהירו שכל עוד תוקנה לנשים זכות הבחירה, הם לא ישתתפו במוסדות הלאומיים: "המזרחי" הציעה "פשרה": לערוך משאל עם בשאלת זכות הבחירה לנשים, שבו ישתתפו גברים בלבד. הנשים מיהרו להביע את התנגדותן לרעיון זה. במרץ 1924 ארגנה ההתאחדות במושבות ובערים "יום תעמולה לזכויות האשה בארץ". באירוע זה השתתפו נשים מכל שכבות היישוב, מהימין ומהשמאל, אך השתתפו בו גם גברים שדיברו בגנות משאל העם ובזכות שוויון אזרחי לנשים.

המושב השלישי של אסיפת הנבחרים כונס לבסוף באמצע יוני 1925, לאחר דחייה של שנים רבות, והנציגים קיוו שעכשיו סוף־סוף תיפתר ה"סוגיה". אולם הפתעה חיכתה לצירי האסיפה: ד"ר יהושע טהון הציג בפניהם הסכם שנחתם בין החרדים לבין הנהלת הוועד הלאומי, פרי משא ומתן בלתי פורמלי שנמשך בין שני הגורמים חודשים על גבי חודשים. בהסכם נקבע שזכות הבחירה לנשים היא שאלה דתית ולא ניתנת להכרעה דמוקרטית. ההסכם נתקל בהתנגדות חריפה של רוב הצירים, ובהצבעה הוא נדחה ב־103 קולות נגד 53.

בסוף המושב הזה אושרה חוקת הבחירות לאסיפת הנבחרים השנייה על בסיס של שוויון מיני, והוחלט על עריכת בחירות חדשות לאסיפת הנבחרים (זו היתה, אגב, הפעם היחידה שבה נערכו בארץ בחירות על־פי השיטה האזורית). אלא שבמקביל התכנסו צירי החרדים, "המזרחי", התימנים וכמה מצירי הספרדים, והכריזו על עצמם כעל אסיפת נבחרים חוקית. יתר המפלגות חששו להמשיך בתוכנית הבחירות שלהן, וכדי לצאת מהסבך שבה "המזרחי" והעלתה את רעיון משאל העם. בספטמבר 1925 החליט הוועד הלאומי, שפחד מפילוג היישוב ומאובדן סמכותו, לקבל את הצעת "המזרחי", בשני תנאים: א. במשאל ישתתפו גם נשים; ב. אגף הימין יקבל עליו מראש את תוצאות המשאל. אגף הימין הסכים לתנאים אלו ויום המשאל נקבע ל־8.11.1925.

אין לדעת מה היה קורה, אילו נערך המשאל למעשה. אלא שברחובות ירושלים הודבק כרוז נגד משאל העם מטעם הרבנים החרדים, ותוצאתו המיידית היתה התפוררותה של מפלגת החרדים ושל "אגף הימין" בעקבותיה. המנהיגות הפוליטית החרדית לא יכלה לצאת נגד האוטוריטות הדתיות, אולם גם לא יכלה לחזור בה מהסכמתה לעריכת המשאל. התוצאה היתה שהחרדים בחרו למעשה להיעלם מן המפה הפוליטית של היישוב.

הבחירות התקיימו, עם הנשים ועם "המזרחי", בדצמבר 1925. מתוך 221 הנבחרים היו 25 נשים, כלומר 12% מצירי האסיפה. ההתאחדות הופיעה בבחירות אלו בשם "התאחדות נשים עבריות לשיווי זכויות בא"י" וזכתה בהצלחה מיוחדת: מתוך 25 הנבחרות, 13 השתייכו להתאחדות, ביניהן לאה קוק, נציגת הזרם הדתי בתוך הארגון. 12 הצירות האחרות נבחרו ברובן מטעם השמאל, אך היו גם נבחרות מהימין האזרחי או הרביזיוניסטי. הגידול בייצוג הנשים באסיפה השתקף גם בייצוגן בוועד הלאומי, שעם 38 חבריו נמנו

עתה ארבע נשים: א' יבון ושרה עזריהו (ההתאחדות), רחל ינאית־בן־צבי (אחדות העבודה) ועדה מימון (הפועל הצעיר), כולן פמיניסטיות ותיקות.

בסוף המושב הראשון של אסיפת הנבחרים השנייה, ב־15.1.1926, הוכרז רשמית על "שוויון הזכויות של הנשים בכל ענפי החיים האזרחיים, המדיניים והכלכליים של היישוב העברי". הצהרה זו קיבלה תוקף חוקי מממשלת המנדט רק ב־1927. בשנה זו, לאחר דחיות רבות, אושרה חוקת "כנסת ישראל", אשר הניחה את יסוד האוטונומיה הלאומית של יהודי א"י.

מאבקה של תנועת הנשים למען זכות הבחירה הסתיים אם כן בניצחון מובהק. אתו התבססה אחת מאבני היסוד של הדמוקרטיה הישראלית.

מה היה מקור כוחה של תנועת הנשים ביישוב? שאלה זו מתעוררת לנוכח העובדה שבאותה תקופה השיגו נשים את זכות הבחירה שלהן רק בארצות הדמוקרטיות ביותר וההמהפכניות ביותר (בפינלנד ב־1907, בנורבגיה ב־1913, בדנמרק ב־1915, ברוסיה ב־1917, בשבדיה ובאנגליה ב־1918, בגרמניה ב־1919, בארצות־הברית ב־1920 ובצרפת רק ב־1944). בכל אותן ארצות, זכות הבחירה הושגה רק לאחר מאבק ארוך ומייגע שנמשך עשרות שנים.

מקור הכוח הבסיסי ביותר של תנועת הנשים ביישוב בין 1917 ל־1926, היה תודעתן הציונית והפמיניסטית של הנשים שיזמו את התנועה והנהיגו אותה: הפמיניזם היה בעבורן חלק בלתי נפרד מהמהפכה הציונית ומשאיפתה ליצור חברה יהודית חדשה המבוססת על חירות ושוויון. נראה שתודעתן הפמיניסטית של מנהיגות התנועה אפשרה להן מלכתחילה להעביר את סוגיית מעמד האשה מרמת הפרט לרמת הכלל. נוסף על כך, אפשרה להן תודעתן הציונית להבין את כללי המשחק הפוליטיים שהתמסדו אז ביישוב, ובעיקר את עיקרון גיבוש הכוח באמצעות מנגנונים וארגונים שונים ובאמצעות פעילות פוליטית מתמדת. זו הסיבה לכך, שכאשר המוחש האיום על זכות הבחירה לנשים, המנהיגות לא היססו לייסד ארגון פוליטי על טהרת הנשים, ואף הרכיבו רשימת נשים לבחירות, בד בבד עם פעילותן הנמרצת בתוך מפלגותיהן.

עם זאת, התודעה הציונית והפמיניסטית של מנהיגות התנועה לא היתה מספיקה, לולא היו ביישוב נשים רבות שהסכימו אתן וראו במאבק על זכות הבחירה חלק בלתי נפרד ממאבקן של הנשים על זכויות האדם שלהן בכלל. נשים אלו הן שייסדו את הגרעין הראשוני של תנועת הפועלות החל מ־1911, והן שהקימו אגודות נשים במושבות ובערים אחרי 1917.

התודעה הפמיניסטית והציונית אפשרה לתנועת הנשים לחרוג מן המסגרות הפוליטיות המסורתיות של המחנה האזרחי ותנועת הפועלים. נראה שרק תודעה זו יכולה להסביר את שיתוף הפעולה בין נשים שהשתייכו באופן כה פעיל ומרכזי לסקטורים שנאבקו ביניהם על הנהגת היישוב. שיתוף הפעולה בא לביטוי בכמה רמות: לדוגמה, חברות אחדות של ההסתדרות הכללית היו גם חברות בהתאחדות; מנהיגות תנועת הפועלות לא נמנעו מלהשתתף באסיפות הכלליות של ההתאחדות, למשל בוועידה הארצית הראשונה של ההתאחדות שהתקיימה בירושלים ב־1922; בבחירות לוועד הקהילה יפו־ת"א ב־1918 עשו האזרחיות והפועלות יד אחת כדי להציג רשימת נשים

משותפת: הנשים באסיפת הנבחרים הראשונה עמדו עמידה משותפת מול הלחצים שהופעלו עליהן לוותר על זכות הבחירה לנשים למען שלמות היישוב, ועוד.

מקור כוח שלישי של תנועת הנשים נבע מכך שמנהיגותיה השתייכו לעילית היישוב החדש. עיסוקיהן המקצועיים של המנהיגות (מורות, סופרות, עיתונאיות, רופאות, אגרונומיות, עובדות סוציאליות וכדומה) העמידו אותן בראש הסולם החברתי. הסיבה לכך לא היתה רק העובדה שהיו בעלות השכלה גבוהה, אלא גם העובדה שמקצועות אלה תרמו לבניית היומיום של המפעל הציוני. באמצעות עיסוקיהן המקצועיים החדשניים תרמו המנהיגות לתחייתה של השפה העברית, לביסוס החקלאות, לקידום שירותי הרפואה והעבודה הסוציאלית, וכל אלה הוסיפו וחיזקו את מעמדן.

המנהיגות היו גם דמויות מפתח במפלגות האם שלהן. לדוגמה, שרה עזריהו וי' קטינקא היו מראשי הפרוגרסיבים, ואף נבחרו לאסיפת הנבחרים ה־1 ברשימת מפלגה זו. מעמדן החברתי והפוליטי אפשר למנהיגות התנועה גישה פורמלית ובלתי פורמלית למוקדי הכוח הפוליטיים, והגביר את השפעתן. עובדה זו גם הקנתה לדרישותיהן בנושא השוויון האזרחי של הנשים בסיס לגיטימי ומכובד.

מקור כוח נוסף של תנועת הנשים קשור לכך שהתנועה היתה חלק אורגני של היישוב החדש, ובעלת בריתה המרכזית היתה תנועת הפועלים. עובדה זו מיקמה, למעשה, את תנועת הנשים בצד המנצח במאבק בין היישוב הישן ליישוב החדש, ואפשרה לה להתגבר על אלה מקרב הציונים שהתנגדו למתן זכות הבחירה לנשים. לבסוף, אי־אפשר להבין את הצלחתה של תנועת הנשים בלי לציין את תמיכת המנהיגים הגברים של מפלגות הפועלים והפרוגרסיבים. תמיכה זו היתה משמעותית, למרות שלא פעם היו בעלי ברית אלה מוכנים להקריב את זכויות הנשים, ולמרות שתמיכתם לא היתה אוטומטית ונרכשה לא מעט בזכות ההתארגנות הפוליטית של הנשים וסירובן להתפשר.

למעשה, תכונות אלה הן שהפכו את הנשים לגורם שאפשר וכדאי להתחשב בו, גם במאבק בין היישוב הישן ליישוב החדש וגם בתחרות הבין־מפלגתית בתוך היישוב החדש. אבל גם שיקולי הגברים לא היו רק תועלתניים: המנהיגות הגברית, הפועלית והפרוגרסיבית כאחת, ראתה בזכות ההצבעה לנשים אבן בוחן לדמותו של הבית הלאומי העתידי.

הפועלות אמנם היו הפמיניסטיות הראשונות שהתארגנו ביישוב החדש, אך בנוגע לזכות הבחירה הפועלות היו נלוות בדרך כלל לאזרחיות, ולא ייצגו סקטור מאורגן ומגובש. הסיבה לכך איננה מקרית: היא קשורה לפילוסופיה הפוליטית של תנועת הפועלות בארץ ובחו"ל, שראתה במאבק על זכות הבחירה לנשים עניין משני, לעומת הניסיון לשלב את הנשים בתהליך הייצור.

לא רק השוני בפילוסופיה הפוליטית מסביר את תפקידן השונה של האזרחיות ושל הפועלות בתנועת הנשים. מסבירה זאת גם העובדה שבמקביל למאבק על זכות הבחירה, היו הפועלות צריכות להיאבק גם על הלגיטימציה של ארגונן – מועצת הפועלות – בתוך תנועת העבודה. מאחורי המאבק הזה עמדה השאלה, האם ההסתדרות הכללית היא הכלי המתאים גם לכיבוש העבודה על־ידי הנשים בא"י, או שנחוצה גם מסגרת נשית כזרוע ארגונית־אוטונומית של תנועת הפועלות. התשובה לשאלה זו ניתנה על־ידי הנשים. בוועידת היסוד של ההסתדרות, בדצמבר 1920, שבה הוזנחו גם הייצוג הנשי וגם "בעיית הפועלת", הכריזה מנהיגת הפועלות, עדה מימון, שהנשים מתכוונות להקים ארגון משלהן בתוך ההסתדרות, ושאם יסרבו לתת להן ייצוג במועצת ההסתדרות, ירכיבו להבא רשימת נשים עצמאית שתרוץ לבחירות בנפרד.

איום זה פעל את הפעולה הרצויה, כי באותה תקופה התאמצה המנהיגות הפועלית לרכז את כל ציבור העובדים בהסתדרות, וחששה מכל צורה של היבדלות – קל וחומר כאשר להיבדלות זו היה סיכוי רב להצליח, כפי שהוכיחה הצלחת רשימת הנשים בבחירות לאסיפת הנבחרים הראשונה, זמן קצר קודם לכן. אף על פי כן נשארה מועצת הפועלות בת חורגת בהסתדרות עד אמצע שנות העשרים. עובדה זו הכריחה את מנהיגות הפועלות להשקיע אנרגיות אישיות וארגוניות כפולות ומכופלות בהשגת משאבים מארגון האם. כתוצאה, לא נותרו לה די אנרגיות להשקעה במאבק על זכות הבחירה.

אך למרות ההישג במאבק על זכות הבחירה, ניצחונן של הנשים לא שינה בהרבה את מעמדן ביישוב. מן הבחינה פוליטית הן הוסיפו להיעדר כמעט לחלוטין ממוקדי הכוח המרכזיים של המוסדות הלאומיים, והיה עליהן להילחם בערים ובמושבות כדי להשיג את זכות הבחירה ברמה המוניציפלית (למשל, בפתח־תקוה השיגו הנשים את זכות הבחירה לוועד המושבה רק ב־1940). מן הבחינה המשפטית, לא שינתה זכות הבחירה את מעמדן של הנשים בכל הקשור לדיני אישות. ניסיונה של תנועת הנשים להקים מערכת שיפוטית עברית־חילונית על יסוד שוויון זכויות וחובות לנשים ולגברים, נכשל כליל: דיני האישות ביישוב ואחר־כך במדינת ישראל נשארו בידי בתי־הדין הרבניים. ההכרה בזכות הבחירה שלהן לא שינתה כלל את מעמדן הנחות של הנשים במבנה הכלכלי התעסוקתי. הנשים הוסיפו להיות כוח עזר זול וזמין ולא היתה להן כל שליטה על ההתפתחות הכלכלית ביישוב.

למרות כל אלה, ניצחונן של הנשים במאבק על זכות הבחירה הוא דוגמה חשובה מאוד ליכולתה של קבוצה חברתית חלשה, כמו הנשים, להשפיע על גורלה שלה, מתוך מימוש וצירוף של כמה "מרכיבי הצלחה": הפוליטיזציה של מעמד האשה, שיתוף פעולה בין הנשים, יכולת ארגונית המותנית – בין היתר – בהבנת הצרכים של אוכלוסיית היעד ושל תהליך השינוי החברתי העובר עליה, ומעבר לכול, אי־ויתור על זכויות האשה כחלק מזכויות האדם. יתר על כן, הניצחון הזה תרם ליצירת נורמה של שוויון אזרחי ביישוב, כשם שמאבקן של נשי העלייה השנייה בקבוצות תרם לנורמה של שוויון בין המינים בתנועה הקיבוצית. כתוצאה מכך, התפתח ביישוב מכלול של חוקים שהבטיח שוויון אזרחי בין המינים (פרט לדיני אישות). חוקים אלה היו בהמשך לחוקיה של מדינת ישראל. במובנים אלה, בישראל כמו בארצות אחרות, השגת זכות הבחירה לנשים היתה שלב הכרחי אך לא מספיק בדרך לשוויון.

בישראל. העדרן הבוטה של נשים מזרחיות, במידה המשקפת את חלקן באוכלוסייה, מעיד על דפוס אליטיסטי ומפלה, המאפיין את חוסר הצדק הכלכלי בחברה הישראלית. למרות זאת, כשנשים מזרחיות בעלות תודעה פמיניסטית העלו נקודה זו בפני נשים אשכנזיות, נעה תגובתן של האחרונות בין אדישות והכחשה לכעס ובוז.

הבעיה עם ססמאות ומונחים אידיאולוגיים רופפים היא, שלעתים קרובות מאפילה על משמעותן האמיתית התנהגותן של אלה המתיימרות לייצגם. תוצאה אחת של מיקוד תשומת הלב בטרמינולוגיה, ולא באידיאולוגיה, היא שהפמיניזם – כמו הסוציאליזם והציונות – התערער בגלל נשים שבאו לנצל את "השיטה" לתועלתן שלהן ושל בנות קבוצתן, ובאותה שעה דחקו את רגלי כל האחרות, ומנעו מהן לקחת בה חלק. ללא הערכה מחדש בסיסית של אסטרטגיות פמיניסטיות שונות שמטרתן ליצור חברה שבה הורות שוויונית, חינוך איכותי, ביטחון כלכלי, מדיניות רווחה והזדמנויות להשתתפות פוליטית יהיו נגישים לכל האזרחים והתושבים, ללא קשר למעמדם, לרקע האתני או הלאומי שלהם, לדתם או למינם, הרי שאותן נשים המשתמשות ברטוריקה הפמיניסטית לתועלתן האישית ימשיכו להרחיק נשים, ולשמר את אי־השוויון המיני והחברתי המפלג את החברה שלנו.

קטיה אזולאי, יועצת לענייני דרום־אפריקה בוועדת החוץ של "רצ" וממשתתפות מערכת "עיתון אחר".

ברברה סבירסקי

לפתוח את המעגל

התנועה הפמיניסטית הישראלית בדורנו נולדה בין כותלי האוניברסיטה. מובילותיה היו מרצות אקדמאיות, וחסידותיה הראשונות היו, לרוב, סטודנטיות. עם הזמן, התפשטה התנועה כלפי מעלה, אל שורות הסגל האקדמי במוסדות להשכלה גבוהה, אל הפעילות של ארגוני נשים ממסדיים, ואל הפקידות הבכירה בשירות הציבורי ובסקטור העסקי. עבור נשים אלה פתחה התנועה הפמיניסטית הזדמנויות רבות, הן במישור האישי הן במישור המקצועי והפוליטי, במובן הרחב של המלה. זהו הישג גדול שאין לבטלו.

לעומת זאת, לא הצליחה התנועה לחדור כלפי מטה. היא לא הצליחה לדבר אל נשים מרקע חברתי־כלכלי־עדתי־לאומי שונה משל הפעילות עצמן: לא הגיעה לשכונות, לעיירות פיתוח, למושבים או אפילו לקיבוצים.

אחת הסיבות לאי־הצלחתה של התנועה להגיע אל ציבור רחב יותר של נשים היא, שלמרות שפעילותיה מחו שוב ושוב נגד אי־השוויון המיני, הן נטו להתעלם מאי־השוויון במישורים אחרים של החברה הישראלית, זה השורר בין אשכנזיות/ים למזרחיות/ים וזה שבין יהודיות/ים לפלסטיניות/ים. נשים פלסטיניות ומזרחיות שפעלו במסגרת קהילותיהן (ותמיד היו כאלה) התקשו לראות בפמיניסטיות שותפות למאבק: הן חשו שהפמיניסטיות אינן מכירות במאבקיהן־שלהן.

ואכן, פעילות התנועה היו לרוב עסוקות מדי בהגשמה עצמית ובגיבוש שורותיהן מכדי להתפנות, או אפילו להיפתח, לנשים בנות רקע חברתי־כלכלי, עדתי, לאומי או גילי שונה משל עצמן. הן נפגשו במקומות נגישים להן – בכרמל בחיפה, או במרכז תל־אביב, או בירושלים. העובדה שרוב ההתארגנויות והפעילויות הפמיניסטיות התמקדו במרכזי הערים הגדולות נבעה לא רק מתפיסת עולם צרה, אלא גם מחשש מדפוסי ארגון ממסדיים. חשש זה היווה מכשול בפני הרחבת הפעילות והגדלת התנועה. בעיה אחרת שהגבילה את התנועה היתה החשש של הפמיניסטיות מפני מנהיגותיהן, וסירובן לתמוך בנשים שהתגלו כבעלות חזון או כישורים פוליטיים.

סדר היום של התנועה הפמיניסטית כלל מאבקים שעשויים היו לצרף לשורותיה נשים בנות מעמדות שונים – הזכות להפלה חופשית, המערכה נגד אלימות נגד נשים – אך ההזדמנויות הוחמצו. כישלונות אלה קשורים לא רק לרקע החברתי של הפעילות ולמגבלות ארגוניות, אלא גם

שאלה של סגנון

סגנונות של מראיינות ומראיינים ברדיו ובטלוויזיה

רחל גיורא

היש נשים בתקשורת המשודרת? יש, הרי מיד עולות בדעתי קריייניות אחדות. אבל אולי לא זו השאלה הנכונה. היש נשים בעלות כוח בתקשורת? אני מתקנת. כאן אני כבר מהססת. היתה לפחות אילנה דיין, תקשורנית בעלת כוח. ודיין אמנם זכתה להערכה רבה, אך בעיקר לביקורת נוקבת, ודווקא מצד עיתונאיות:

״את מראיינת אגרסיבית. וזה בסדר מצדי. לטעמי, את מדברת מהר מדי. ואנא, למדי לא לשסע את דברי המרואיין שלך, בנמרצות כל־כך״ (סילבי קשת, ״ידיעות אחרונות״).

״דיין שואלת, אך לא תמיד מחכה לסוף התשובה, וקוטעת את המרואיין בנמרצות״ (ברוריה בריר־אבידן, ״לאשה״).

״מי יכול היה לנחש שהגב׳ דיין תהפוך להיות אגרסיבית יותר ויותר, בוטה, וגסה יותר ויותר, ובסופו של דבר תהפוך כל ראיון לחקירה נגדית שמטרתה לבלבל את המרואיין, לבייש אותו בקרב התשה, ולהגיש לנו בסוף כל ראיון את הקרביים הנוטפים דם...

״אילנה דיין היא כיום ראש החץ של העיתונות הצהובה בטלוויזיה. איש מחבריה אינו מתנהג כמוה, ואינו תופס כמוה את תפקידו. לרוע המזל הופכת אילנה דיין לסטריאוטיפ של כוכב תקשורת נשי, אשה חסרת לב, נטולת רחמים, שאין דבר שיעמוד בינה לבין הסקופ״ (דליה רביקוביץ׳, ״מעריב״).

הכצעקתה? האומנם אילנה דיין מראיינת אגרסיבית יותר מכל חבריה? ומה דין חברותיה?

ניגשנו לבדוק שאלה זו, תלמידותי* ואני. רצינו לראות כיצד מנצלות נשים את סיטואציית הראיון שבה הכוח הוא בידיהן. האם הן מפתחות סגנון של שליטה? או אולי הן שומרות על סגנון ״נשי״? לשם כך בחנו סגנונות של מראיינות ומראיינים ברדיו ובטלוויזיה. בדקנו 17 מראיינים, 7 נשים ו־10 גברים, שערכו 177 ראיונות במשך כ־30 שעות.

אפשר לראות בראיון מערכת של יחסי כוח: יחסי שולט־נשלט. בסיטואציית הראיון למראיינ/ת מעמד של כוח במערכת. ראשית, המראיינ/ת שואל/ת שאלות. השאלה היא תחבולה של שליטה. היא מחייבת את הנשאל לענות, כלומר השאלה כופה על הנשאל/ת לעשות משהו על־פי רצון השואל/ת. שנית, המראיינ/ת קובע/ת את נושא הראיון ואת הזמן המוקצב לו, או לכל תשובה. הוא/היא המכניס/ה את המרואיינ/ת לסד זה, ורק על־פיו/ה יישק דבר. אמנם בראיון ניתנת הבמה למרואיינ/ת, אך המראיינ/ת יכול/ה להפסיק אותו/ה ולנהל את הראיון לפי ראות עיניו/ה. למותר לומר שהמראיינ/ת יכול/ה לשאול את המרואיינ/ת שאלות מביכות, כשעל המרואיינ/ת עדיין מוטלת האחריות להשיב גם אם ירצו להתחמק מתשובה.

מי הם המראיינים ברדיו ובטלוויזיה הנתפסים כבעלי כוח? מי הם המראיינים הנתפסים כשולטים בראיון, כיותר תופסי הבמה ופחות תומכים במרואיין? ומי הם המראיינים הנתפסים כפחות מרוכזים בעצמם וכיותר תומכים במרואיין או לפחות כפחות מפריעים לו? בדקנו את שיפוטנו ביחס לקבוצת המראיינים והמראיינות. מתוכם 10 נתפסו כבעלי כוח (חזקים וחזקים מאוד) ו־7 נמצאו תומכים. על־פי סולם של כוח (1=חלש, 2=חזק, 3=חזק מאוד) הרשימה נראית כך:

3 – עמוס ארבל, מיכאל הנדלזלץ;

2 – מיכה פרידמן, גבי גזית, רפי רשף, דן מרגלית, גדעון רייכר, יצחק בן־נר, אילנה דיין, יעל דן;

1 – רם עברון, ירון וילנסקי, כרמית גיא, רנה מצליח, רבקה מיכאלי, דליה יאירי, איימי גינזבורג.

בקבוצת החזקים (2, 3) – 8 גברים ו־2 נשים; בקבוצת התומכים (1) – 2 גברים ו־5 נשים.

השיפוט האינטואיטיבי של חזק/תומך אפשר לנו לקבוע אילו מההתנהגויות הן התנהגויות כוחניות ואילו הן התנהגויות תומכות. בחרנו להתרכז בשבע התנהגויות שהיו למדדי כוח. ככוחניות נתפסו אותן ההתנהגויות שבעלי הכוח משתמשים בהן מעל לממוצע הקבוצה; כתומכות הוגדרו התנהגויות שחסרי הכוח משתמשים בהן בשכיחות הגבוהה מממוצע הקבוצה. נספרו שש התנהגויות כוחניות: שאלות, שאלות ארוכות, התפרצויות לדברי המרואיין, התבדחויות, זירוזים ותגובות מינימליות כמו ״כן,״ ״ממ...״ רק התנהגות אחת אפיינה את הלא כוחניים – הצחקוק – ונחשבה למדד של תמיכה. ההתנהגויות נמדדו בממוצע לדקה.

אם כך, היו לנו שבעה מדדים שבאמצעותם אפשר היה לבדוק מי הם באמת בעלי הכוח ומי הם התומכים במרואיין. לצורך הבדיקה נמדד ממוצע ההתנהגות של הקבוצה על־פי כל מדד. ממוצע הקבוצה נקבע על־פי 7 מראיינות ו־7 מראיינים בעלי תוכניות מקבילות. פעילות של מראיין העולה על ממוצע קבוצה על ששת המדדים הראשונים, ואינה עולה על ממוצע הקבוצה על המדד האחרון, נתפסה ככוחנית מְרבית. התנהגות של מראיין שאינה עולה על ממוצע הקבוצה בששת המדדים הראשונים, אך עולה על ממוצע הקבוצה במדד האחרון, נתפסת כתומכת מְרבית.

כלומר, אם מראיין שואל הרבה שאלות, ומהן הרבה ארוכות, מתפרץ לדברי המרואיין שלו, מהמהם הרבה, מתבדח ולוחץ על המרואיין להזדרז ולסיים את דבריו ואינו מצחקק, הריהו מראיין תוקפן, שאינו מניח למרואיין שלו ואינו משאיר לו את הבמה. לעומת זאת, אם הוא אינו מרבה בשאלות ואינו מאריך בהן, אינו מתפרץ לדברי המרואיין, אינו תופס במה על־ידי התבדחויות, לא מהמהם הרבה, לא מזרזו לסיים את דבריו ומצחקק לעתים, הריהו מראיין תומך. הסולם חזק/תומך נע איפוא בין שני קצוות אלו.

מצוידים במדדים אלו הלכנו לבדוק את התנהגות המראיינים. הבדיקה העלתה סולם כוח מדויק יותר, הבנוי על התנהגותם הממשית של המראיינים ולא על התרשמות כללית. סולם הכוח נעשה עכשיו יותר מורכב ויותר מפורט. לחזק ביותר ציון 7 (=כוחניות על־פי 7 מדדים), ולחלש ביותר ציון 0 (כוחניות על־פי 0 מדדים):

7 – עמוס ארבל;

6 – מיכה פרידמן, מיכאל הנדלזלץ;

5 – גבי גזית, דן מרגלית, גדעון רייכר;

4 – רפי רשף, אילנה דיין;

3 – יצחק בן־נר;

2 – רם עברון, ירון וילנסקי, כרמית גיא;

1 – רנה מצליח, יעל דן, איימי גינזבורג, דליה יאירי;

0 – רבקה מיכאלי.

ארבל, אם כן, כוחני על־פי 7 מדדים: הוא שואל שאלות רבות יותר מממוצע הקבוצה, מאריך את שאלותיו, מתפרץ לדברי מרואייניו, מהמהם הרבה, מתבדח אך לא מצחקק. שניים לכוחניות הם פרידמן והנדלזלץ, שנמצאו כוחניים על־פי שישה מדדים. לדיין מקום טוב באמצע, ליד רשף, ומתחתם בן־נר, עברון ווילנסקי, וכן שאר המראיינות. המראיינ/ת התומכ/ת ביותר היא מיכאלי. אין בה שום כוחנות אלא רק תמיכה.

ככלל, בעלי הכוח הם הגברים. 7 מתוך 10 גברים מפעילים כוחניות לפי למעלה ממחצית מדדי הכוח. רוב הנשים (6 מתוך 7)

* השתתפו במחקר: חני אבניר, מירב אופיר, מיכל ארנון, אורנית יערי, נרי ליפשיץ, אורלי מאיר, שמחה סלחיאני, עינת ריזברג, עינת רוטר, אורית רונקין, דינה רפופורט, אילת שדמי.

נוהגות כתומכות, ומפעילות כוחניות לפי פחות מחצי מדדי הכוח. רק דיין היא בעלת כוח, אף שבקבוצת בעלי הכוח היא הפחות כוחנית.

אם כך, איך זה שבכל זאת דיין נתפסת כתוקפנית באופן מיוחד? דיין אמנם כוחנית מכל חברותיה, אך היא ודאי כוחנית פחות מרבים מחבריה הגברים – כארבל, פרידמן, הנדלזלץ, מרגלית ורייכר. הביקורת עליה נובעת, ללא ספק, מכך שהיא אשה. מאשה מצפים שתהיה תומכת בלבד. על בסיס ציפיות כאלה אין פלא שדיין נתפסת כתוקפנית ביותר.

עכשיו עולה בי תהייה. הרי אפשר היה לשאול את כל השאלות אחרת. אפשר היה להציג כנושא הבדיקה את מידת התמיכה של המראיינות/ים במרואיינות/ים לעומת מידת הכוח שהם מפגינים. אז, אולי, היתה זו זווית ראייה נשית יותר, פמיניסטית יותר, ניסיון לבדוק מהי התרומה הנשית לסגנון הראיון. אלא שישנה עוד התנהגות שנצפתה, והיא לחלוטין לא פמיניסטית, שאולי הכריעה את סוג השאלות. היא נוגעת ליחסם של המראיינים, ובמיוחד המראיינות, לנשים.

גם הגברים, אבל יותר הנשים, מתייחסים בכוחניות גדולה יותר לנשים מאשר לגברים. אמנם יש מעט נתונים על מראיינות/ים שראיינו גם גברים וגם נשים (רוב המרואיינים היו כמובן גברים), אך המרואיינות זכו ליחס חמור יותר מצד המראיינות. מיכאלי, הפחות כוחנית מכל המראיינים והמראיינות, יותר כוחנית כלפי נשים מאשר גברים, ודיין, היותר כוחנית מכל המראיינות, פחות כוחנית כלפי נשים. מבין הגברים רייכר הכוחני ביותר כלפי נשים, אחריו בן־נר. ארבל אמנם לא תומך בהן, אך אינו כוחני כלפיהן יותר מאשר נוהגו הרגיל. עברון, שאינו מראיין כוחני, תומך יותר בנשים מאשר בגברים.

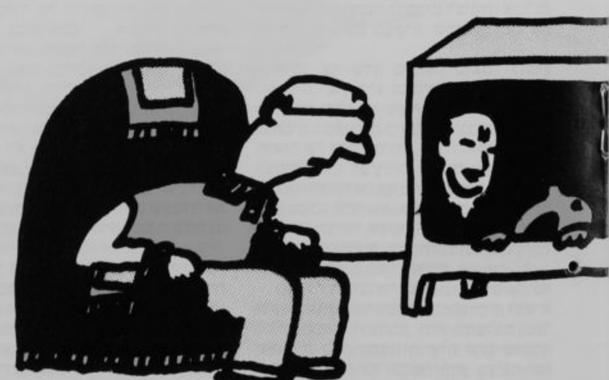
איך אפשר להסביר את התוקפנות הזאת של אחדות מן הנשים כלפי נשים? את הביקורות החריפות והתוקפניות על דיין מצד נשים? אני מציעה שנסביר את זה בהעדר מודעות פמיניסטית.

מודעות פמיניסטית פירושה הכרה בעובדה שהנחיתות הקבוצתית של הנשים אינה צודקת, והיא ניתנת לשינוי. השינוי יתחולל על־ידי מאמץ פעיל ומשותף של חברות הקבוצה. שיפור מעמדן החברתי יזכה את כל אחת מחברות הקבוצה בזהות חברתית חיובית. בהעדר מודעות פמיניסטית נתפסת הנחיתות החברתית של הנשים כמוצדקת, ואז המאמץ לשיפור הזהות החברתית נעשה באופן יחידני על־ידי הסתפחות של בודדות לקבוצה השליטה. נשים כאלו, שעברו לקבוצה השלטת, בוחנות עצמן ביחס לנשים אחרות. הן המתחרות שלהן, ולא הגברים, וביחס אליהן הן הצליחו. הן תתפארנה גם בערכים נשיים מסורתיים וגם ב"עולמן האמיץ החדש".

בעלות המודעות הפמיניסטית עוברות כמה שלבים במאבקן לשיפור הזהות הקבוצתית. תחילה הן מבקשות "שוויון", מתחרות בגברים ומחקות אותם, וזונחות ערכים נשיים מסורתיים. יחד עם זאת, הן כבר מזהות בנשים אחרות חברות למאבק ולצער. בשלב מאוחר יותר הן מגדירות מחדש את הערכים הנשיים המסורתיים שנזנחו בדרך אל "השוויון", ורואות בהם דבר חיובי. בשלב השלישי הן תורמות את יצירתן העצמאית למאגר התרבותי.

אילו היו המראיינות שבדקנו בעלות מודעות פמיניסטית, הן היו מקדמות ערכים נשיים כמו תמיכה במרואיין, אך בו בזמן גם תמיכה לא פחותה, אם לא יתרה, במרואיינת. אחדות מהמראיינות שבדקנו חסרות, ככל הנראה, מודעות פמיניסטית. הן נתפסות כמי ש"חדרו", על בסיס אישי, לאחד מן המבצרים של הקבוצה השלטת, ואין להן שום אהדה לבנות מינן.

אז אולי עברון הוא דוגמה להתנהגות פמיניסטית, ומיכאלי היא דוגמה להתנהגות נשית מסורתית. דיין "התוקפנית" בתחילת המהפכה. היא אמנם מחקה את הגברים, אך יחסה כלפי נשים שונה משלהם. יש בה רגישות אל החלש, וזו מנוצלת לתמיכה ולא לתוקפנות של בעלי הכוח והמזדהים אתם. דיין, אם כן, יותר פמיניסטית מהענוגה שבנשים. אבל כל זה בחזקת אולי. הבדיקה היא רק בראשיתה.

לאופי המאבק. המאמצים לשנות את חוק ההפלות התרכזו במוקדי כוח גבריים במקום שיתמקדו בנשים חסרות כוח. הפמיניסטיות הפגינו בערים הגדולות, התפרצו לכנס גינקולוגים, ניסו לשכנע חברי כנסת, במקום, למשל, לארגן מבצעי הסברה בשכונות או בעיירות הפיתוח. הן הקימו מקלטים לנשים מוכות בערים הגדולות, וחזו כי אלה יהוו בסיס לפעילות פמיניסטית ענפה. אלא שעם הזמן הצטמצם מוקד הפעילות, וכל מאמצי המארגנות, גם במקלטים הפמיניסטיים, הוקדשו להפעלת המוסדות עצמם. העובדות במקלטים מצאו עצמן משקיעות את מרצן בניצול השירותים הציבוריים עבור המקלטים ועבור הנשים החוסות בהם, במקום שתפעלנה למען כל הנשים, או אפילו למען כל הנשים המוכות בישראל.

במהלך העשור האחרון התמקדו הארגונים הפמיני־סטיים יותר ויותר בסוגיות הנוגעות בעיקר ובמישרין לבנות המעמד הבינוני והגבוה. נושא התעסוקה – שוויון הזדמנויות, רפורמה במס הכנסה, חופשת לידה להורים במקום לאמהות וביטול מגבלות שמטרתן "להגן" על נשים עובדות – כל אלה מיטיבים עם נשים משכילות הנהנות משכר גבוה יחסית. לו רצינו להיטיב עם ציבור הנשים הסובלות הגדול ביותר, היינו נלחמות למען העלא־תו של שכר המינימום ואכיפתו של החוק הקובע אותו; היינו נערכות למא־בק נגד ביטול קִצבת היל־ד(ה) הראשונ(ה) – וקִצבת הילד(ה) השניי(ה) – שהן הכנסת נשים מובהקת, והיינו מצדדות במתן פיצוי כספי עבור התייקרויות למה שקרוי "השכבות החלשות" – ששיעור הנשים בהן גבוה; היינו פועלות גם למען ביטול מגמות התפירה והפקידות בבתי־ספר תיכוניים מק־צועיים, מגמות שאינן מכינות את הנשים הצעי־רות – רובן ככולן יהודיות מזרחיות – להתמודדות בשוק העבודה; היינו יוצ־אות לשכנע בנות לרכוש השכלה גבוהה ככל האפשר, וללמוד מקצוע שערכו הכלכלי גבוה ככל האפשר (ואין הכוונה כאן למה שמכונה בתשדירי השירות של הטלוויזיה "מקצועות טכנולוגיים", שכן באלה אין דבר שיכול לקדם את הנשים).

לו רצינו להיטיב עם ציבור הנשים הסובלות מהחסך הגדול ביותר, היינו נלחמות למען העלאתו ואכיפתו של שכר המינימום; היינו נערכות למען ביטול קִצבת הילד(ה) הראשונ(ה) – וקִצבת הילד(ה) השני(יה) – והיינו מצדדות במתן פיצוי כספי עבור ההתייקרויות לְמה שקרוי "השכבות החלשות" – ששיעור הנשים בהן גבוה

נושא אחר שבו התמקדנו, דיני אישות, עשוי היה להביא לשינוי לטובה לגבי כלל הנשים היהודיות בארץ, אלא ששינוי שכזה יישאר בלתי מושג כל עוד מהוות המפלגות הדתיות לשון מאזניים בממשלה. לעומת זאת, אפלייתן של נשים מוסלמיות ונוצריות, אשר בניגוד ליהודיות אינן יכולות להגיש תביעות אישות לבתי־משפט אזרחיים אלא חייבות (להוציא מקרים מעטים) להתדיין בבתי־דין דתיים, טרם עלתה על סדר היום הפמיניסטי. גם צורות אחרות של אפליה נגד אזרחיות פלסטיניות לא מצאו ביטוי בנושאי המאבק שלנו.

הפורנוגרפיה העסיקה לא מעטות מאתנו, אך הנושא לא מצא אוזן קשבת אצל נשים (או גברים) שטרם הגיעו למודעות פמיניסטית. גם נושאים הקשורים לבריאות האשה אינם נוגעים בנשים שאין להן מודעות לנושא הצרכנות, ואין בהם כדי לעורר עניין אצל נשים שלא יכולות לשלם עבור שירותים חלופיים. גם המאמצים שהושקעו בעידוד נשים לרוץ לבחירות היו מכוונים בעיקר אל אלה מאתנו שהן בעלות אמצעים.

כמו רוב אזרחי המדינה, נוטות גם הפמיניסטיות לראות במנגנון המדינה את עיקר החברה (הגברית), ולהפנות אליו את מירב דרישותיהן. עד מהרה הפכו רבות מאתנו לעסקניות המרבות להיפגש עם מנהלי משרדים ושירותים ◀

האשה על פי סימון דה בובואר

רקפת זֹהר בוחנת מחדש את ״המין השני״, 40 שנה לאחר צאתו לאור

כמעט ארבעים שנה חלפו מאז יצאה המהדורה הראשונה של ״המין השני״ בצרפת (לעברית ספר זה לא תורגם מעולם). אולם דווקא בשל המעמד המיוחד שלו זכה, ובשל הפופולריות העצומה שלו, יש חשיבות לבחינתו במידה של ביקורתיות. אינני מתכוונת דווקא לשינויים שחלו במצבן של הנשים במהלך תקופה זו, אלא לאותן השאלות שנשארו שנויות במחלוקת בתנועה הפמיניסטית עד היום.

מהי אשה? שואלת סימון דה בובואר בהקדמה לספרה, ומציינת מיד כי עצם השאלה מהווה כבר חלק מן התשובה. איש אינו שואל מהו גבר, כיוון שהמין האנושי מתחלק לשני סוגים רק מבחינה ״טכנית״. מכל בחינה אחרת המין האנושי הוא המין הגברי, ואשה זקוקה להגדרה בראש ובראשונה כיוון שהיא מהווה ״חריגה מהנורמה״: היא ״לא־גבר״. השאלה הגדולה כמובן היא, מדוע?

כדי לענות על כך עלינו לחזור שלב אחד אחורה, ולבדוק מהם ההבדלים היסודיים בין המינים: אילו מהבדלים אלה הם תופעות היסטוריות ואילו הם נתונים טבעיים; וכיצד מסבירים ההבדלים בין המינים את היותה – או הפיכתה – של האשה ל״יצור יחסי״.

ההבדל הראשוני, זה שלגביו אין ויכוח, טוענת דה בובואר, הוא ההבדל הביולוגי. גברים ונשים שונים אלה מאלה הן במבנה הפיסי והן בפונקציות שהם ממלאים בתהליך הרבייה הביולוגית.

בשחר האנושות היתה חשיבות לכושר הניידות ולכוח פיסי. בשתי תכונות אלה היתה לגברים עדיפות. ימי המחזור החודשי, חודשי ההיריון ותקופת ההנקה הגבילו את ניידותן של הנשים. אף כי הן נטלו חלק בפרנסת השבט, בעיקר בעבודת הלקט, הרי בשל כוחן הפיסי המועט יותר נמנעו הנשים כמעט לחלוטין ממלאכת הציד ומן ההגנה הפיסית על השבט, שהפכו למשימות גבריות. לחלוקת עבודה זו היתה לדעת דה בובואר משמעות ערכית, ״מאחר שהאדם מתרומם מעל לחיה לא בנתינת חיים אלא בסיכון החיים, ניתנה עמדת העליונות באנושות לא למין המביא חיים חדשים לעולם, אלא לזה שהורג.״

משחר האנושות, אם כן, נכבלה האשה לטבעה הביולוגי בעוד הגבר הוא שהגדיר, ולפיכך יצר את החברה האנושית בדמותו ובצלמו. בידיו רוכז הכוח הכלכלי והפוליטי, והוא שקבע את אמות המידה, את המוסר, את המטרות. לכן יחס החברה לנשים הוא יחסו של הגבר לנשים. יתרה מזאת, כיוון שהתרבות האנושית היא גברית, הרי גם תפיסתן של הנשים את עצמן הושפעה במידה מכרעת מתפיסתו של הגבר אותן. ומהי תפיסה זו?

על־פי התיאוריה האקזיסטנציאלית, מחייבת היווצרות התודעה העצמית הכרת הסובייקט את עצמו, ואת קיומו של ״אחר״: ישות שהיא מספיק דומה אך גם מספיק שונה כדי להיות נושא להשוואה, כדי לאפשר את הגדרת העצמי. תפקיד ה״אחר״ הוא התפקיד שהועיד הגבר לאשה. בשלב הפרימיטיבי נחשבה הפוריות הנשית למסתורין שהפכו את האשה לאחד מכוחות הטבע. עם השתלטותו ההדרגתית של הגבר על הטבע, נתפסה גם האשה כמשהו שיש להשתלט עליו. באירופה של ימי הביניים העניק לה הלהט הדתי הנוצרי תכונות של קדושה ושל זונה ומפתה; החברה הקפיטליסטית הפכה אותה לחפץ.

אולם בתוך כל התהפוכות הללו נותרו הנשים בנות־אדם, אינדיווידואליות סובייקטיביות, ומאחר שכל סובייקט שואף לבסס את עצמו כמרכז ולהפוך את העומד מולו ל״אחר״, הרי שמבחינה תיאורטית יכול היה להיווצר מצב הפוך; זה עניין של מאבק כוחות, והגברים הם שניצחו בו. כיוון שאף אחד לא יקבל על עצמו מרצון מעמד של אובייקט, היה הכרח לחברה הגברית לבסס את ניצחונה באמצעים חומריים. החברה הפטריארכלית הקדומה שעבדה את האשה והפכה אותה תלויה בגבר מבחינה כלכלית.

לכן אין לדבר על ״המסתורין הנשיים״ ולא על ״מהות האשה״: ״זו שאלה חסרת טעם. אם הגבר אינו מצליח לגלות את המהות המסתורית של הנשיות, זה פשוט משום שהיא אינה קיימת... המסתוריות הזו אינה מסתירה דבר, רק ריקנות.״

מצבן של הנשים, טוענת דה בובואר, נעשה דומה מכמה בחינות למצבו של מעמד משועבד או של קבוצת מיעוט. אך בניגוד למעמד משועבד, לא היתה להן כל אפשרות להתארגן וליצור תחושה סובייקטיבית משותפת. הן הוסיפו לחיות כאיים מבודדים, סגורות בתחומי הבית והמשפחה, ומוקפות בחברה גברית.

קיימת סתירה יסודית ביחסן של הנשים לעצמן. מצד אחד הן שואפות לבטא את אישיותן ולפעול בעולם כבנות חורין. מצד שני, הן מקבלות על עצמן את דפוסיה ואת ערכיה של החברה האנושית (כלומר, הגברית), התופסת את האשה כאובייקט. סיטואציה זו של ניכור עצמי וסתירה תודעתית מתמדת היא המאפיין המרכזי של החוויה הנשית.

דה בובואר דוחה את המושג הרחב של ״טבע נשי״ במובן של אוסף תכונות ואפיונים, אך במקביל היא מבטאת יחס שלילי לצדדים הפיסיים של הקיום הנשי. בשני מקומות הדבר בולט במיוחד: ביחסה לפוריות הנשית וביחסה למיניות הנשית. היא טוענת כי על הלידה להיות בחירה של האשה, וכי ה״אינסטינקט האמהי״ אינו תכונה אוניברסלית. אך בתיאורה את האשה העצמאית אין מקום ללידה או לילדים, ודומה שכושר הפוריות של האשה נתפס על־ידה בראש ובראשונה כמכשול.

יחסה של דה בובואר למיניות הנשית מורכב יותר. היא רואה את התשוקה המינית כלגיטימית, אולם מנסה לצמצם את מקומה ככל האפשר; היא מאמינה כי יחסי מין יכולים להיות בתיאוריה חילופי עונג הדדיים, אולם האשה אינה יכולה לראותם ככאלה כיוון שהיא מרגישה מנוצלת. ״האקט המיני הנורמלי מציב את האשה למעשה במצב של תלות בזכר. הזכר – כמו ברוב מיני בעלי החיים – הוא בעל התפקיד האגרסיבי, הנקבה נכנעת לחיבוקו... ׳הגורל האנטומי׳ הוא לפיכך שונה משמעותית בין הגבר והאשה.״ המין מתקשר אצלה להתקשרות נפשית שיכולה להוביל את האשה לאובדן העצמיות. מכאן מסתבר מצב של סתירה בין תשוקותיה הגופניות של האשה לבין שאיפותיה הרוחניות לחירות ולעצמאות. המסקנה היא כי קיום מקביל של השתיים כמעט שאינו אפשרי.

על־פי תיאורה של דה בובואר חייבת האשה המשוחררת לבחור בין אובדן אישיותה לבין הוויתור על נשיותה: ״הקונפליקט הזה הוא שמציין במיוחד את מצבה של האשה המשוחררת. היא מסרבת להגביל את עצמה לתפקידה כנקבה, משום שהיא איננה מוכנה להסכים לעיוות; אבל זה יהיה עיוות גם במקרה שהיא תדחה את מיניותה.״

אולם אף שדה בובואר טוענת לזכות הבחירה, אין היא מצהירה בפה מלא על בחירתה שלה. זו משתמעת מתיאורה את היחסים העתידיים בין נשים לגברים, שהוא תיאור של יחסי ידידות, כאלה הקיימים בין הגברים לבין עצמם: אחווה (BROTHERHOOD) ולא אהבה (LOVE) היא המלה החותמת את הספר. כלומר, גם אם היא מציעה אפשרות של פיוס ושיתוף פעולה בין המינים, הרי זה במחיר היטמעות הנשים ביחסים כמו־גבריים.

כאשר דה בובואר מציינת רשימה ארוכה של תכונות אשר יוחסו בהיסטוריה לנשים (שלא בצדק לדעתה), היא מתעלמת מכך שלפחות כמה מתכונות אלה אינן בהכרח רעות. לאורך כל הספר היא מציגה את הקיום הנשי והגברי במושגים דיכוטומיים (אקטיביות מול פאסיביות, אגרסיביות מול כניעות, יצירתיות מול ארגון, תחרותיות

מול הרמוניה). בתיאור זה היא לכאורה ״ספרטיסטית״, אולם מרגע שהיא מסמנת את התכונות ה״גבריות״ הללו כ״טובות״ ואת ה״נשיות״ כ״רעות״, וקובעת כי על המין האנושי כולו לנהוג על־פי ה״טובות״, היא מפסיקה להיות ספרטיסטית והופכת ל״מונוסקסיסטית״.

זהו חיסרון מכריע, משום שלמרות שהיא יודעת ומצהירה בבירור כי התרבות האנושית היא יצירה גברית, הרי השיפוט שלה נובע מקבלתם של ערכי התרבות הזו כמוחלטים: ״האשה המשוחררת... רוצה להיות אקטיבית, לוקחת, ודוחה את הפאסיביות שהגבר מתכוון לכפות עליה. האשה ה׳מודרנית׳ מקבלת את הערכים הגבריים: היא מתגאה בכך שהיא חושבת, פעילה, עובדת, יוצרת, בתנאים שווים לגברים: במקום לחתור להמעיט בערכם, היא מכריזה על עצמה כשווה להם.״

העובדה שדה בובואר לא הצליחה לפתור את הדילמה הסבוכה של ״הטבע הנשי״, אינה מפחיתה מחשיבות הניסיון. אסור לשכוח שגם היא עצמה חיה בתוך מציאות היסטורית שכבלה לא מעט את ידיה, ואחרי הכול, גם 30 השנים שחלפו מאז פרץ הפמיניזם המודרני לזירה עוד לא הצליחו להביא את התשובה המיוחלת.

– במקום עם נשים. סיבה שנייה להתמקדות ב״אנשים חשובים״ היא שעיסוק זה מעניק תחושה של חשיבות עצמית ושל ״עושות משהו חשוב״. וסיבה שלישית – לנשים אשכנזיות בנות המעמד הבינוני והגבוה קל יותר להיפגש עם מנהלים ועם פקידים בכירים למיניהם, שהם בני אותו רקע חברתי, מאשר עם נשים בנות רקע חברתי־כלכלי־עדתי־לאומי אחר.

הביקורת שלי נובעת מראייתי את הפמיניזם כתנועה רדיקאלית שמטרתה לשחרר את הנשים ממערכות גבריות, במטרה להשתתף ביצירה החברתית. עיקרון שני המנחה אותי הוא שאמת־מידה חשובה לבחינת טיב החברה היא שיעור האזרחיות/ים המשתתפות/ים בעיצובה.

בשנים האחרונות התפתח הפמיניזם בכיוונים חדשים, אך המשכנו גם לסבול מכמה מהמגבלות שאפיינו את התנועה בראשיתה. הפעילות נגד הכיבוש ולמען משא ומתן עם אש״ף והתמיכה בנשים פלסטיניות מעבר לקו הירוק, מצביעות על הרחבת ה״אנחנו״ של התנועה ועל הרחבת חזונה. פעילות זו גם קירבה לתנועה נשים שלא היו פעילות בה קודם לכן, ואף מאזורים חדשים. יחד עם זה עדיין סובלת התנועה מחוסר רצון – או יכולת – לעזוב את כיכר העיר ולעשות משהו שמעבר להפגנות ולכנסים שבהם אנו שוב ושוב נפגשות (בשמחה) עב חברותינו.

מאגר הפעילות עדיין קטן. אנו עדיין מתלבטות בשאלות ארגוניות, כגון האם לשמור על עקרונות של הקונסנזוס ודמוקרטיה ישירה, שניתן לקיים רק בארגון קטן שחברותיו מכירות זו את זו ושותפות לאותן חוויות ודעות, או האם לגדול ולאמץ את העקרונות של ייצוג ושל הכרעות הרוב. נראה לי גם שאנו פוחדות עדיין לטפח מנהיגות.

אני גאה על כך שאני פמיניסטית, ומודעת לכך שהתנועה – במובן הרחב של המלה – נתנה לי הרבה מאוד. בעת ובעונה אחת אני גם מודעת לכך שרוב אחיותי בארץ קיבלו ממנה מעט מאוד. את האתגר של שנות התשעים אני רואה בהרחבת ה״אנחנו״ של התנועה, כך שהיא תכלול נשים שהיום נמצאות מחוץ למעגל הכמעט סגור שלנו.

ברברה סבירסקי, ממייסדות המקלט לנשים מוכות בחיפה, מחברת ספרים בנושא מעמד האשה ובעלת הוצאה לאור ״מפרש־ברירות״.

סילביה פוגל ביזאווי

תודעה בשחור

נשים בישראל בשנות ה־80

מה שמאפיין את שנות ה־80 מבחינת הנשים בישראל הוא, שבשנים ההן הלכו והתעצמו התהליכים שאפיינו את שנות ה־70. בראש ובראשונה, מדובר בהצטרפותן של נשים לכוח העבודה בשכר. ב־1988 כבר היו הנשים בארץ כ־40% מכוח העבודה האזרחי. נוסף על כך נמשכה העלייה במספר הנשים הלומדות במוסדות להשכלה גבוהה, וכיום כמחצית מהסטודנטים במסגרות אלו הן נשים. בעקבות זאת פרצו הנשים לתחומי התעסוקה שעד כה נחשבו בישראל לגבריים: רפואה, משפטים, ראיית חשבון, ודרגות נמוכות ובינוניות של תפקידי ניהול. החוק שיקף שינויים אלה, והוא עודד את כניסת הנשים בכלל והאמהות בפרט לשוק העבודה (לדוגמה, חוק גיל פרישה שווה לעובד ולעובדת 1987, חוק שוויון הזדמנויות בעבודה 1988).

אולם שינויים אלו, חיוביים כשלעצמם, אירעו מבלי שהנשים כציבור מאורגן יכוונו אותם לטובתן. כך קרה שבמקביל לעלייה בהשכלה ובכוח העבודה של נשים ירדה רמת השכר הממוצעת שלהן בהשוואה לזו של הגברים. תופעה זו אופיינית לישראל בלבד בהשוואה לכל הארצות הקפיטליסטיות־דמוקרטיות. בסוף שנות ה־80 היה השכר הממוצע ברוטו לשעה של נשים שכירות כ־75% משכר הברוטו לשעה של גברים שכירים. בשירות הממשלתי השתכרו הנשים ב־1970 בממוצע 78% משכרם של הגברים, וב־1988 ירד היחס הזה ל־71%.

הרגרסיה שאפיינה את שנות ה־70 במישור הפוליטי הגיעה לשיאה בעשור זה. מספר הנבחרות במועצות הפועלים וברשויות המקומיות לא השתנה. מספר הח״כיות

עבודה של מיכל נאמן, בת ישראל (סנדל תנ"כי)

טקסי השפלה

החברה החרדית נתונה במלכוד. השפע מקיים אותה, והשפע מאיים על ייחודה. בתוך תבנית זו מצויה המלכודת לנשים

תמר אלאור

במלחמתה המתמשכת של החברה החרדית לעיצוב זהותה, עליה לנהל מאבקים עם החברה החילונית הסובבת אותה, ועם הזרמים הדתיים הקרובים אליה. מאמר זה יבקש להציג פן מסוים במאבק זה – הנוגע לחיי הנשים.

החוקר מנחם פרידמן קובע, כי הקהילה החרדית בעידן הבתר־תעשייתי הינה חלק משוק תרבותי תחרותי ופתוח. ככזו, עליה להציג מצע ערכי ונורמטיבי – ברור ומובהק שיסייע לה בתחרות. מצב חברתי זה (על ובתוך רקע היסטורי שאין מקום לפרטו כאן), הוא שהוליד מחדש את "חברת הלומדים". לצד בניית אפשרות חיים ייחודית, מתקיימת כל העת גם התנערות מן האפשרויות האחרות שמציע השוק התרבותי, ובמיוחד מן ה"שפע" או בתרגומו המעשי ה"צרכנות". נתח משמעותי ממאבק זה – קיום "חברת הלומדים" והתנזרות מן ה"שפע" – נתבעות הנשים לשלם.

כתוצאה מהקצאת המשאבים הממלכתיים ומדחיית השירות בצה"ל, יכולים גברים חרדים להמשיך ללמוד מעבר לגיל נישואיהם. בשנים אלו הם אינם עובדים, ומשפחותיהם תלויות בהקצאות הממשלתיות או בהכנסות רעיותיהם העובדות גם מחוץ למשק ביתן. משפחות כאלה מתמודדות עם מצוקה כלכלית, וברור להן ולסביבה כי יוכלו להיחלץ מן המחסור, אם הגבר יפסיק את הלימודים ויצא גם הוא לעבוד.

יוצא, איפוא, שהמשך קיומה של "חברת הלומדים" כרוך בעוני מסוים. הקהילה החרדית המבקשת להגן על הלומדים מנהלת מאבק ציבורי נגד השפע, המותרות והצרכנות. מאבק זה בא לידי ביטוי בשיח הציבורי.

הדוגמאות הבאות מלמדות שביטויים כמו: "שפע", "מותרות" ו"תרבות צריכה", שהם מרכיבים מהותיים בחברה קפיטליסטית, מוצגים כאיום ממשי על קיומה של הקהילה החרדית. לעתים הם אף מתוארים כאיום גלובאלי על התורה, על הטהרה, ועל המידות הטובות.

"אנחנו חיים בתקופה משופעת בכל טוב חומרי, מעולם לא היו לבני־אדם כל־כך הרבה כסף, אוכל, אבזרי בידור ושעשועים... העבריינות גדלה והולכת בד בבד עם השפע החומרי..." כותב ישראל פולק ב"מרוה וצמא".

"והנה נגיע לבעיה של הלוקסוס (מותרות), בעיה המחמירה מיום ליום, שממדיה מגיעים עד לידי פיקוח נפש, פשיטות רגל, התקפות לב, פגיעה בעצבים, גירושים... אחת ולתמיד, חייבים לפתוח את הפצע המוגלתי, את הבלון הצבעוני המנופח, הזורע חורבן והרס בתורה, בקדושה, בטהרה, במידות ובמוסר..." מטיף אלחנן הערצמן מעל אותה במה.

אלא שהגינוי למותרות אינו ערטילאי בלבד. במסגרת המאבק הכולל בשפע ובמותרות מתנסחות האשמות ספציפיות כלפי נשים. הקהילה החרדית רואה את עצמה כאוסף של פרטים השואפים לחיי צניעות והסתפקות במועט, אולם בדרך למימוש שאיפותיהם ניצב מכשול – חמדנותן של הנשים והבנות הצעירות. לכן עוברים המטיפים שצוטטו לעיל מהתראה כללית לניסוח המפנה אצבע מאשימה כלפי הנשים והנערות:

"אמא חייבת להרגיל את ילדיה כבר מקטנות ולומר: ילדים, מה שיש לכם זה מתוק מדבש... אל תקנאי, בתי, לא בחברה ולא בשכנה..." (פולק); ו"מציגים לעצמם אולטימטום, מה זאת אומרת שלכל הסובבים יש ולי לא יהיה. ומאולטימטום מגיעים לחיכוכים ולמלחמות בשלום בית, באופן שהילדות הגדלות באווירה כזו אף הן תצגנה אולטימטום לבעליהן, דוגמת אמותיהן, והבעלים שלא יוכלו או לא ירצו לעמוד בלחץ הדרישות עלולים לשלח את נשותיהם בחזרה לבית הוריהן ולעתים גם בצירוף הילדים" (הערצמן).

נוסף על הטלת "אשם המותרות" בנשים ובנערות באמצעות השיח הציבורי הכולל (עיתונות, נאומי רבנים וכיוצא באלה), חשופות הנשים להאשמות מסוג אחר. בכל הפעמים שבהן צפיתי בנשים כציבור (בשיעורים, בנשפי צדקה, בשמחות משפחתיות), הופנו כלפיהן טענות ברורות על פגיעתן בערך ההסתפקות במועט. לרוב נעשה הדבר באמצעות תוכחה עקיפה: הנשים הוצגו כמי שפוגעות בצניעות, ערך ראשון במעלה לגבי אשה חרדית.

הצניעות היא האומדן הבסיסי, הרחב והכוללני ביותר להתנהגותה של האשה החרדית. על־פיה נמדדים לבושה, אופן דיבורה, השכלתה, דרך חינוכה את ילדיה, עבודתה בבית ומחוצה לו ועוד. השימוש באומדן הצניעות הופך כל אשה יחידה מטרה להערכה ולשיפוט, וחושף את שמה הטוב לסכנת השמצה. אמת מידה זו מגויסת בכל מקרה שנדרש פיקוח כלשהו על מעשי הנשים.

בהקשר זה, כשמבקשים להציג את ה"מותרות" כתופעה שלילית כלל־חברתית שכוח ההנעה העיקרי שלה הוא הנשים, נכנס אומדן הצניעות כגורם מרתיע ומאיים. המטרה היא לשכנע את הנשים כי: א. ה"מותרות" הם אכן קללת הדור: ב. הנשים הן הכוח המניע והדומיננטי בעולם הצריכה: ג. הנשים נושאות באחריות המרכזית להצלחה או לכישלון ב"ניסיון הדור". את ההיקשים הלוגיים שבין שלושת המשפטים אין משאירים לתבונתן של הנשים, אלא מנצלים כל הזדמנות פרטית או ציבורית כדי

לערוך אותם עבורן. שני האירועים המתוארים להלן הם אופייניים במובן זה.
בערב התרמה למען חדר אוכל של ישיבה מסוימת, נקבצו באולם חתונות בתל־אביב כ־400 נשים. הכינוס נערך במוצאי שבת, והנשים שהגיעו היו לבושות במיטב בגדיהן, כשעל פניהן נותר משהו מאותו יום

אם החברה החרדית תעמוד בפיתויי הכסף, יהיה זה משום שהגברים ידעו לרסן את דרישות הנשים. אם תיכשל – זה יהיה בגלל הנשים התובעניות

מנוחה. הן התכוננו לערב מהנה הכולל הצגה של בנות הסמינר, כיבוד קל ומפגש חברתי. לפני כל אלה, נשאו בפניהן נאומים עסקני הישיבה וכן מורָה נכבדה מלונדון (מורה מוצלחת, שנהנית ממעמד נישא ביותר בתוך הקהילה החרדית ובמיוחד בקרב הנשים). המורה, בניגוד להן, לבשה שמלה פשוטה בגוונים כהים, ולראשה חבשה פאה קצרה. היא פתחה בדברים אודות תפקידה של האשה, רעיית ואֵם הלומדים, המצניעה את דרישותיה כדי לקיים את ביתה כך שירבו בו חובשי ספסלי הישיבות. היא אמרה להן שהדרך הטובה לתמוך בישיבות היא לא בערבי צדקה מפוארים שכאלה, אלא בוויתור על "עוד פאה" ו"עוד מעיל". "טוב שבאתן," אמרה להן, "כי כאן המקום להגיד לכן שלא הייתן צריכות לבוא." הנשים השפילו מבטיהן לקרקע, הניחו לדבריה לחלוף מעל ראשיהן, ושלחו ידיים אל קנקני הקפה ותופיני השוקולד שהיו זרועים על השולחנות. בצאתנו מן האולם, לאחר שחזינו בהצגה, ציינו הנשים את המורה לחיוב: "יודעת לדבר, נכנסת ללב."
כזה היה גם רוח דבריה של מורה בבית־הספר לבנות "בית יעקב" שבבני־ברק בפני קבוצת נשים צעירות שנקבצו למעין שיעור:
"נכון שהדור שלנו מתנסה ניסיון גדול בעניין זה של צרכנות ושל צניעות וכולנו זקוקות לתיקון גדול, אבל עד היכן? שבת תלך עם שליץ בחצאית? מאין האומץ? ריבונו של עולם, להיות הראשונה? זאת שתבוא אחריה כבר תזדקק להרבה פחות אומץ. אשה שיוצאת מביתה וכל דבר מונח בדיוק במקום, כל שְׂערה, הבגדים, זה לא בא טבעי, נכון? צריך להקדיש לזה זמן. אז היא יוצאת מהבית עם שלט על עצמה: 'זה מה שמעניין אותי.' היא לא שמה לב? היא לא יודעת שזה מה שרואים ממנה? אז הרשינה לי לדון אותה לכף זכות: היא פשוט טיפשה.
"כולן רוצות להיות ייחודיות. גזרתי מודעות מ'המודיע', סתם פרסומות על רהיטים, ביגוד וכדומה. כל מלה שנייה זה אקסקלוסיבי, מיוחד, ייחודי. אנשים מקדישים זמן כה רב רק כדי לא להיות כמו השכן. אשה מתרוצצת בכל החנויות כדי לקנות שמלה מיוחדת. במו אוזנַי שמעתי אשה מכובדת מאוד שעמדה להשיא במזל טוב את בתה, וסיפרה ש'חרשה' את ארצות־הברית כדי למצוא לה שמלת כלה מיוחדת. בשביל מי אנחנו עושות את זה? לאברכים שלנו מגיעה כזאת התייחסות?"
את המרצה, חשוב לציין, הזמינו כמה מבנות המקום, שחשו ש"המצב מתדרדר". ככל הזכור לי, לא אירע באותה העת מקרה מיוחד שהסעיר את הקהילה. נדמה שאווירת היומיום כשרה תמיד לשיחת נשים על צניעות. עם זאת, חשוב לפענח את האופן שבו הנשים עצמן חוות את טקס ה"לקבל קצת על הראש". יש בהן הרואות בשיחות כאלו מקור עידוד וכוח. "כשאני הולכת ברחוב רבי עקיבא בבני־ברק ורואה שמלה יפה, דיבורים על הרמב"ם לא עוזרים לי להכניס את הכסף חזרה לארנק, אבל זה כן," אמרה לי מישהי. אחרות אינן שלמות עם ההטפות הללו, כיוון שלדעתן הנשים בשכונה צנועות מאוד. אולם רוב הנשים חוות את מעמד ההוכחה כחלק מחייהן. הן יודעות שהוא יכול להפתיע אותן במסיבה, בהצגה, בבית ליד שולחן הסעודה, או בין החברות לשכונה בחצר המשחקים של הילדים. נהיר להן כי זהו המחיר שעליהן לשלם כדי להמשיך ולהוות חלק מן החברה הזאת, המגנה את השפע מחד, אך חיה את חייה במידה לא מבוטלת בסיועו. בסיומו של אותו ערב, יצאה מן ההרצאה פאנית (אשה שמסדרת פאות) אחת שהזמינה את המרצה. ליד גדר ביתה השיגה אותה אשה אחרת ואמרה לה: "חני, את זוכרת אותי למחר, יש לי חתונה ואני צריכה את הפאה הארוכה עם הפסים." חני חייכה במבוכה, זה עתה שמעו כולן כיצד תאוות הפאות עלולה לסכן את "חברת הלומדים". "לא עכשיו, טוב, צלצלי מחר בבוקר," אמרה ונבלעה במבואת ביתה.
החברה החרדית נתונה במלכוד. השפע מקיים אותה, והשפע מאיים על ייחודה. בתוך תבנית זו מצוי מלכוד נוסף לנשים. מה שלא תעשינה – תהיינה הן תמיד האשמות. אם ייכשל הדור ב"ניסיון המותרות" שהוא מתמודד עמו, יהיה זה בגלל הנשים התובעניות. אם יעמוד בו – יהיה זה משום שהגברים ידעו להתנגד ולרסן את דרישות הנשים.
לתופעה זו יש גם פן ריבודי. את "תרבות הנגד" הפוריטאנית, הנבנית מול החברה החילונית, אמורים לשאת בעיקר המעמדות הבינוניים שבקהילה. ה"גבירות", לעומת זאת, שם הקוד לעושר רב ולמעמד הנובע ממנו, אינה מצב בלתי רצוי. מעמד עשיר, כחלק צר מן החברה היהודית, אינו מהווה איום על ה"קהילה המתנזרת". להיפך, שכבה זו מסייעת למוסדות הדת והצדקה, ומהווה מצבור אנושי לשידוכים עם תלמידי חכמים עניים.
בעיית הצרכנות והמותרות המתוארת כ"ניסיון הדור", היא בעיית המעמדות הבינוניים בלבד, המהווים כמובן את הרוב המספרי. המלחמה על הגבלת היקף הצריכה מאורגנת, אם כך, כמערכה נגד המעמד הבינוני, ובתוכו כמערכה של ונגד הנשים.

המאמר מתבסס על חומר מתוך עבודת דוקטורט שנעשתה באוניברסיטת בר־אילן, ואשר תופיע כספר בהוצאת "עם עובד".

ירד לשפל שלא היה כמוהו קודם. 7 חברות כנסת מתוך 120, כלומר 5.8%. ממשלות האחדות הלאומית המנופחות סימלו את האחדות הלאומית הגברית, כאשר פרט לשושנה ארבלי־אלמוזלינו (1986–1988) לא כיהנה אף אשה כשרה. במלים אחרות, בעשור הזה, ככל שעלתה רמת התעסוקה ורמת ההשכלה של הנשים, ירד כוחן הפוליטי והכלכלי ביחס לגברים. וכאן אין מדובר בכוח הכלכלי הנובע מרכוש ומנכסים, שכאשר בוחנים את מצב הנשים לפיו מתברר כי הוא גרוע עוד יותר. לכן אין פלא שכל רעיון של שינוי חברתי יזום פועל כמכה המונחתת על ציבור הנשים. לדוגמה: הרפורמה במיסוי, שינוי חוק ההפלות, שינוי שיטת הבחירות, יום לימודים ארוך וכו'.
למרות זאת, אי־אפשר לומר ששנות ה־80 בישראל היו רק "העתק משוכלל" של שנות ה־70. בעשור הזה, כתוצאה משינויים מבניים (בעיקר בתחום התעסוקה), חלה הגברת־מה בתודעה הפמיניסטית בקרב הנשים. הדבר בא לידי ביטוי במספר רב יותר מבעבר של מאמרים ושידורים בעלי נימה פמיניסטית, שהוקדשו למצבן של הנשים. עוד ביטוי לכך היה ההכרה שקורסים בנושא זה קיבלו באוניברסיטאות ובימי העיון שהוקדשו לו.
גם בארגוני הנשים השתנה הטון במקצת. תביעות חדשות הושמעו במסגרת המאבק נגד האלימות המופנית כלפי נשים ובעד השוואת השכר בין גברים ונשים. ההתעוררות הפמיניסטית לא פסחה על המערכת הפוליטית, ונשים רבות יותר השמיעו דרישות פמיניסטיות, אם כי ללא הצלחה רבה עד כה.

> *מול העלייה בהשכלה ובכוח העבודה של נשים ירדה רמת השכר הממוצעת שלהן, בהשוואה לזו של גברים*

> *ככל שגברו רמת התעסוקה ורמת ההשכלה של הנשים, ירד כוחן הפוליטי והכלכלי ביחס לגברים*

> *בראש מחנה השלום עומדות נשים פמיניסטיות הנאבקות בצורה מאורגנת נגד הכיבוש*

אך מבחינת התודעה נעשתה הפריצה החשובה ביותר בשני נושאים מרכזיים:
1. האלימות כלפי נשים (בעיקר הכאת נשים ואונס). הודות לפעילותו של קומץ קטן ואמיץ של נשים מהתנועה הפמיניסטית חל שינוי מסוים בתודעה הציבורית בישראל לגבי הנושא, שינוי שבא לידי ביטוי בהיערכות ממוסדת פתוחה יותר ביחס לנשים – בבתי־משפט, בבתי־חולים, במשטרה וכו'.
2. נשים ומלחמה. בשנים האחרונות יצאו הנשים מתפקודן המיועד כקורבנות פאסיביות של המלחמות וכתירוץ (הגנת האשה והילדים) להן. בראש המחנה הזה, בעיקר בראש תנועת הנשים למען השלום, עומדות נשים פמיניסטיות שנלחמו יחד נגד חלוקת התפקידים המסורתית בין המינים "בחיים הרגילים", ומתקוממות נגד אותה חלוקה בתקופה של מלחמה. אותן הנשים המסרבות להקריב בשקט ובהבלגה את יקיריהן, דורשות לעצב את גורלן ואת גורל החברה כבני־אדם אחראיים וחופשיים, ונאבקות בצורה מאורגנת נגד הכיבוש במסגרות מרובות ושונות (למשל, נשים בשחור). כך הן מראות שהתנועה הפמיניסטית בישראל "התבגרה", ובעיני הנשים הנלחמות למען שוויון הזכויות והחובות בין בני־האדם כבר אין "פרות קדושות".
אולם בישראל הלאומית והפונדמנטאליסטית של 1990 ספק אם הנשים יוכלו להמשיך לפתח את תודעתן הפמיניסטית ולהרחיב את הישגיהן. ככל שיגברו הכיבוש, הדיכוי, הקנאות הדתית והגזענות, כך יילכו ניצני התודעה הזו וייעלמו. למעשה, רק אם מדינת ישראל תבחר בדרך של שוויון דמוקרטי יש סיכוי שהפמיניזם יפרח, ויאפשר לכלל הנשים לקחת חלק בעיצוב גורלן כבני־אדם חופשיים ושווי ערך.

ד"ר סילביה פוגל־ביז'אווי, מרצה לסוציולוגיה בבית ברל, מתמחה בזכויות מיעוטים.

מחניים, או איזה הוא גברתן

תופעת החוליגניות בכדורגל לא פסחה על המונדיאל, שנערך בקיץ האחרון באיטליה. אלפי אוהדים התפרעו והשליטו טרור ברחובות הערים המארחות, רבים נעצרו על־ידי המשטרה או גורשו. נשים לא היו שם, ולא במקרה. גם בין מיליוני הצופים לא בלט מספרן. מעטות בלבד עקבו אחר המשחקים, ובכך היפרו מסורת ארוכה, שימיה כימי הכדורגל, לאמור: נשים אינן אוהבות את הספורט הזה.

יש קשר בין ריבוי מעשי האלימות לבין מיעוט הצופות – תדמיתו של הכדורגל כמשחק גברתני, קשוח, אלים. שתי התופעות הן פועל יוצא מתדמית זו: נשים סולדות ממנה; עבור גברים היא מפוח המלבה את יצרם. מכאן ניתן אולי להבין מדוע שני המינים רואים בכדורגל מועדון גברי סגור, שלנשים אין מה לחפש בו. מה שפחות ברור – כיצד מצליח מעוז גברי אחרון זה לשרוד ולהחזיק מעמד גם כיום.

למען האמת, הכדורגל איננו מעוז גברי אחרון, ואף לא יחיד. הדת או הצבא, למשל, גם הם מוסדות גבריים מובהקים. אך בעוד הם נזקקים לטיעונים דוגמטיים או פרקטיים להצדקת אופיָם, מתבצר הכדורגל בהומוגניות שלו ללא כפייה נראית לעין. הרי איש אינו מונע מנשים לצפות במשחקים ואפילו להתארגן בקבוצות משלהן, כפי שהדבר נעשה בענפי ספורט אחרים (אכן, מעת לעת מתארגנות קבוצות כאלו, כגון מיל״ן הישראלית).

במה זכה הכדורגל, שהוא מצליח במקום שמוסדות גבריים אחרים נאלצים להתפשר?

ישחקו הנערים לפנינו

הכדורגל הוא, להלכה, משחק תחרותי בין שתי קבוצות, המונות 11 שחקנים כל אחת (בראגבי – 15 שחקנים בכל קבוצה). למעשה, אין הוא משחק קבוצתי ותו לא, אלא אירוע המוני, המתרחש בו־זמנית: על המגרש – בין שתי הקבוצות היריבות; וביציעים – בהם תורם הקהל את חלקו. קהל זה איננו בא לתחרות כצופה פאסיבי, אלא כמחנה מלוכד המשגר את נציגיו, השחקנים, להתמודדות עם נציגי המחנה הנגדי. בתור שכזה אין הקהל מסתפק בשבבים הניתזים מן המשחק, אלא משתתף בו באורח פעיל: מריע, מתכתש, מגדף, מתערב בשיקולי השופטים, וכשאלה אינם נענים לו – מאיים, ולעתים אף מממש את איומיו (וכבר אירע, ודווקא אצלנו, שבמהלך שבת אחת הוכו 15 שופטי כדורגל).

כקהל כן נציגיו, השחקנים. אלה אינם ולא כלום בלא תמיכת ההמון. בכדורגל אין טעם לניצחון שאינו מלווה בהערצת האוהדים ובאישורם. אין פלא, שהענשת קבוצה במשחקי רדיוס – קרי, הרחקת המשחק מהמגרש הביתי ומקהל האוהדים, ולעתים מכל קהל שהוא (עונש המוטל על קבוצה שאוהדיה או שחקניה הואשמו ב״התנהגות בלתי ספורטיבית״) – נחשבת לעונש כבד ביותר עבור הכדורגלנים.

לכאורה, כך הדבר גם בתחומי ספורט אחרים. אך די בהיכרות שטחית עם הכדורגל, היום כבעבר, להוכיח שמשחק זה נבדל לחלוטין מאחרים – לא רק בחוקיו ובכלליו, אלא גם ובעיקר במה שמעבר להם.

מעולם, בשום ענף ספורט אחר, לא אירעה התפרצות אלימה של קהל אוהדים, כמו זו שאירעה ב־1985 באיצטדיון הייזל בבריסל, שבמהלכה נהרס יציע שלם, 39 איש נהרגו ומאות נפגעו. (בשיא החוליגניות בארץ מחזיקים, כנראה, אוהדי בית״ר ירושלים, שהעלו באש את ספסלי איצטדיון בלומפילד ביפו.) מעולם לא הביעו אוהדים את אכזבתם מתוצאות המשחק כפי שעשו זאת, למשל, אוהדי קוריירה (קבוצת כדורגל בצפון ברזיל), שפתחו בתגרה המונית שבה נהרגו שלושה – 2 צופים שנורו על־ידי יריביהם, וילד שנמחץ למוות – ועשרות נפגעו. (הקטל בכדורגל איננו תופעה שכיחה, אך הוא בהחלט שריר וקיים, וגם אל המגרש הישראלי הגיע, כפי שמעיד רצח כדורגלן מכבי רחובות.) מעולם לא מחו אוהדים נגד החלטות שיפוטיות או ניהוליות כפי שעשו זאת אוהדי נוצ׳רה־נפריורה (בדרום איטליה), שפתחו במה שהוגדר בתקשורת כ״מלחמת הכדורגל״, העלו באש 15 אוטובוסים ושיתקו את תנועת הרכבות בין רומא לסיציליה. (אצלנו ״זכאים״ לסופרלטיבים אוהדי בני־יהודה, שבמהלך התפרעות מחאתית הבעירו צמיגים, רגמו מכוניות באבנים ותקפו שוטרים. יצוין, שבמקרה זה ניצחה האלימות: ״מכירת״ כוכב הקבוצה, שגרמה למחאה הפרועה, בוטלה.)

כל אלו הן רק דוגמאות שנשלפו באקראי מהכרוניקה היומית בעיתונים. בכדורגל, למרבה הצער, אין צורך לחפש עדויות בנרות. בעונת המשחקים, בארץ ובעולם, מספקת העיתונות מידע יומיומי על תקריות אלימות במגרשים וביציעים. אמנם, תקריות אלימות פורצות לעתים גם במשחקי ספורט אחרים, אך לא באותו היקף ולא באותה שכיחות, ובוודאי לא באותה מידת חומרה, שניתן למוצאם בכדורגל. ובכך נבדל הכדורגל ממשחקי ספורט אחרים – בהיותו הביטוי האותנטי ביותר ליצרי אלימות פרימיטיבית, המוצאים פורקנם במהלך המשחק הן בקרב השחקנים, הן בקרב הקהל.

בישולים

יוכי בן־שלום

מקום שני בדירוג האלימות

הכדורגל הוא משחק קדום ביותר, ומלכתחילה היה, כנראה, משחק המוני, שאין בו שחקנים וצופים, אלא ציבור אנשים אחד המשחק כנגד ציבור שני. עדויות ראשונות על המשחק מובאות בתבליטים ובציורים עתיקים ממצרים, אשור, יוון, רומא וסין. יש הגורסים, כי הכדורגל הקדום ביותר שוחק על־ידי שבטים פראיים, שבעטו בגולגלות אויביהם המנוצחים וכדררו אותן ברגליהם.

באנגליה, הנחשבת למולדת הכדורגל, הוא מוכר לפחות מהתקופה הסאקסונית. לאחר הכיבוש הנורמני התפשט המשחק ולבש צורה של מאבק המוני פרוע בין בני כפרים שונים, שנלחמו על החדרת הכדור לשער היריב. במאות ה־14–17 היו התחרויות ההמוניות, שנודעו באופיָן האלים והגס, לחיזיון נפרץ. נראה, שהרנסאנס לא הצליח להיטיב עם הכדורגל, שנחשב בתקופה זו לשעשוע אכזרי עד כדי כך, שהוא הוצב במקום השני בדירוג סוגי האלימות הפיסית המקובלים אז (ואלה, כידוע, לא היו מהמתונים ביותר). בתקופה הפוריטאנית הוטל איסור על המשחק, אך לאחריה שב והשתרש, בעיקר בקרב המעמד העובד, כמשחק פראי ופרוע שנזקי גוף רבים בצדו. מכאן הגיע אל בתי־הספר העממיים והיה לספורט הפופולרי ביותר ברחבי הממלכה המאוחדת.

אופיו הפראי והמסוכן של הכדורגל חייב נקיטת אמצעי זהירות. ואכן, ב־1580 נתפרסם בפירנצה ספר, בו נקבעו לראשונה כללים מרסנים למשחק. ב־1831 נקבעו גם באנגליה כללים כאלה, שהתקבלו על דעת כל בתי־הספר – להוציא בית־הספר של העיר ראגבי, ממנו התפתח הכדורגל האמריקני, שעודו גס וברוטאלי למדי גם היום. ב־1863 נקבעו "כללי קיימברידג'", המחייבים ותקפים בכל מקום, וב־1871 נקבעו כללים מחייבים גם לראגבי.

אפילו סקירה היסטורית קצרה זו יש בה כדי להוכיח, שהאלימות בכדורגל אינה תופעה נסיבתית או מקרית, המבטאת התלהבות יתר או קנאת יתר לקבוצה האהודה, אלא היא חלק נכבד ובלתי נפרד מהמשחק. "מין אלימות, שהכרח לה להתראות פנים עם אלימות," יאמר בריאן גלנוויל, חוקר כדורגל נודע, המוחזק בעיני בקיאים בנושא כגדול המומחים לכדורגל בזמננו.

"שפיכות דמים ורצח"

בספרו The Puffin Book of Football (הוצאת "פינגווין") עוסק בריאן גלנוויל, בין היתר, בביקורת הכדורגל, תוך הבלטת אופיו האלים. אך כדי לחדד את הבעיה, אין הוא מסתפק בתיאורים יבשים, אלא קורא לדברים בשמם המפורש: ה"כאסח" מתרגם בספרו ל"הקזת דם"; חדירה (לשער) היא "פריצה קרבית"; ואילו התקפה (attack)* בלשונו היא "תקיפה"*. גם כשהוא מביא דברים בשם אומרם, דומה שהוא בוחר לצטט דווקא את המחמירים שבהם, כמו אותו היסטוריון שהגדיר את הכדורגל בתקופת הרנסאנס במלים "פרקטיקה של שפיכות דמים ורצח", או העיתונאי, שסיקר ב־1893 את משחק הגמר בלונדון, והשווה את נהירת האוהדים למשחק ל"הסתערות של אספסוף ברברי".

"אנשי היבשת נטו מתמיד לראות באתגרים פיסיים מעין צורה של תקיפה אלימה ופריצה," כותב גלנוויל – שחקר את הנושא לעומקו, ומן הסתם יודע מה הוא סח – "ככלות הכול, הם לא טופחו כמו... לורד קיינרד**," הוא מסנגר עליהם באירוניה דקה. מי כמוהו יודע, כי רק מעטים זכו לטיפוח וכי רובם המכריע – לא רק בין "אנשי היבשת", אלא גם בקרב האנגלים – נהנו מן ההפקר, פשוטו כמשמעו. וכמו להסיר ספק, אין הוא חוסך שבטו גם מכבוד הלורד, אודותיו הוא מספר: כאשר ליידי קיינרד מביעה באוזני ידיד את חרדתה שיום אחד יחזור בעלה מן המשחק עם רגל שבורה, עונה לה הידיד בפסקנות: "אל תדאגי – אם אכן כך יקרה, לא תהיה זו רגלו שלו."

ליידי קיינרד, שכה חרדה ממה שעלול להתרחש במגרש, לא היתה יחידה בדורה. כמוה כן רוב הנשים, בכל דור ודור, ויתרו מרצונן על הכדורגל, בהשאירן את הדשא לשליטתם הבלעדית של הגברים.

במאה השנים שחלפו מאז נוספו כללים מגבילים לכדורגל, העונשים על מפריהם הוחמרו – אך ההיסטוריה (לפחות זו של הכדורגל) לעולם חוזרת. אם קיווינו, שכל הנאמר כאן עבר ובטל מן העולם, באו החוליגנים שהתפרעו במהלך המונדיאל וטפחו על פנינו: הכדורגל עודנו אירוע אלים ופרוע, משלהב יצרים ומקיץ אינסטינקטים רדומים.

על רקע זה יש להבין את סלידת הנשים מהכדורגל, אף שאין הן סולדות כלל מן הספורט או מעיסוקים "גבריים" אחרים. הן משחקות טניס וכדורסל, רוכבות על סוסים ועל אופנועים, משתתפות במרתונים ובמירוצי מכוניות, טסות וצולחות ימים. מסתבר, שמעידה מסוכנת או תקלה הרת־גורל במנוע הן סיכונים שנשים מוכנות ליטול על עצמן. לא כך כשמדובר בספורט המעודד אלימות לשמה. "ספורט" כזה – ספק אם גם בשנות האלפיים יימצאו נשים רבות המשחרות לשעריו.

* בכדורגל, כמו בקרב, התקפה פירושה הסתערות על היריב/האויב: גלנוויל בוחר להשתמש דווקא במלה assault, שהוראתה התנפלות, תקיפה, אונס, ושימושה רווח בעיקר בהקשרים פליליים.

** מאמן כדורגל נודע, שגרם ב־1863 להפרדת אגודות הראגבי מהכדורגל.

אהוד עין־גיל

מהפכה זה לא משחק בבובות

אני לא זוכר מתי בדיוק הפסקתי לשחק בבובות. אולי בגיל עשר, אולי 12. אני גם לא זוכר למה בעצם הפסקתי. בוודאי לא משום שחסרו לי חברים למשחק, שהרי אף פעם לא העליתי בדעתי להזמין את חברַי להשתתף אִתי במשחק של בנות. אם שיתפתי מישהו במשחק, זו היתה אחותי, הצעירה ממני בארבע שנים, שהיתה צעירה מכדי לחשוד שיש בזה משהו חריג. אבל העובדה שאהבתי לשחק בבובות לא הפריעה לי לשחק כדורגל, בדרך כלל בתפקיד השוער, או להשתתף באופן פעיל במלחמת הכנופיות שהתנהלה באותן שנים בינינו לבין ילדי השכונה הסמוכה.

פעם באה סבתא שלי לביקור. חזרתי אז מאחד הקרבות, ואולי היה זה סתם משחק כדורגל, וכשהיא ראתה אותי היא עשתה להורי סקנדל. פצע פה, צלקת שם, הברכיים חבולות, בוודאי נראיתי נורא. זה לא הפריע לי, כשהייתי בכיתה ג', להחתים את הכיתה על מסמך שהיה אמור להסיר את הטאבו מעל מה שהגדרתי אז "מלות אהבה". כל החותמים התחייבו להימנע מלצחוק על ילד או ילדה מהכיתה, שהביעו את רגשותיהם זה לזה. זה היה ניסיון שנועד מראש לכישלון. הסיכוי היחיד להצלחה היה שכל ילדי הכיתה, בעיקר הבנים, יחתמו על האמנה וישמרו עליה. זה לא קרה.

> שום קבוצה שנהנית מזכויות יתר או ממעמד עדיף אינה מוותרת עליהם מרצון, רק משום שזה לא צודק. הניצחונות הגדולים, והיו גם כאלה, לא הושגו בלי אלימות. פמיניסטיות שדורשות תמיד רק את האפשרי עלולות לגלות, שלמרות ההישגים האפשריים, התנועה בעצם דורכת במקום, כלומר נסוגה

למרות החריגות הללו מהנורמה, גדלתי להיות מאצ'ו רגיל. אם סחבתי אִתי מהילדות משקעים של קוד התנהגותי שונה, הם שקעו אז עמוק כל־כך עד שאפשר לומר שהם נעלמו. גם היום מביך אותי להיזכר, אפילו ביני לבין עצמי, איזה מין מאצ'ו הייתי. לפעמים נדמה לי שזה היה בן־אדם אחר לגמרי. איך יכולתי להיות כל־כך טיפש.

ובכל זאת השתניתי אחר־כך, ועכשיו אני עלול לשמש דוגמה טובה לפמיניסטיות בעלות לב טוב ולפסיכולוגים־בגרוש, המאמינים שעם קצת השקעה בחינוך בגיל הרך, אפשר לשנות לא רק ילד אחד או שניים, אלא את החברה כולה. איזה חזון אופטימי, לראות את עצמנו צועדים קדימה, תמיד קדימה, במחנה קטן הגדל בהתמדה, כל הישג שהשגנו כבר שמור ובטוח מאחורינו, ולמרות שהדרך עוד ארוכה – עם כל יום שעובר היא מתקצרת עוד קצת. אלא שהמציאות שונה, ובפרפראזה על שירה של ג'ון באאז, ההיסטוריה של הצודקים מלאה בניצחונות קטנים ובהפסדים גדולים.

האנושות מתרבה בקצב מהיר מדי, ועל כל ילד נוסף שישחק בבובות נולדים אלפים שלא, ועל כל ילד או ילדה שישתכנעו לבסוף ברעיון הפמיניסטי יגדלו מאות שלא. המיעוט הצודק עלול בדרך זו להישאר מיעוט, משום שלא יצליח אף פעם להיות מספיק גדול כדי שמשקלו הכמותי יכפה על החברה שינוי איכותי למשך יותר משנות דור.

אני האחרון שיזלזל במאבקו הסיזיפי של מיעוט צודק. אלא שכמו כל מאבק צודק, גם המאבק הפמיניסטי אינו סתם מלחמת השקפות. המלחמה האמיתית אינה בין השקפה צודקת להשקפה בלתי צודקת, אלא בין גברים הנהנים ממעמד עדיף, כזה המעוגן בחוק וכזה המעוגן בדפוסי ההתנהגות החברתית, לבין נשים הסובלות ◀

תנו צ׳אנס לכדורגל

כשהייתי בערך בת שש לקח אותי אבי למשחק הכדורגל הראשון שראיתי שלא באמצעות הטלוויזיה. מאז, במשך שמונה שנים, צפינו בעוד עשרות משחקים, כשאנחנו עוקבים בדריכות אחרי משחקיה של קבוצתנו האהודה, שמשון ת״א. יחד אתה הרחקנו נדוד עד אשדוד שבדרום וחיפה שבצפון. מאז גם הספקנו לחזות ביחד בעוד אירועי ספורט שונים כמו כדורסל וכדוריד, ובכולם היינו צופים פעילים. בהדרגה הפך אבא לאחד מאותם ״ספורטאי כורסה״, אלה מהפיצוחים והטלוויזיה, ולכן נאלצתי למצוא שותפים חדשים לתחביבי הספורטיבי.

כמי שדקלמה בגיל שנתיים את שמות שחקני הכדורגל הטובים בארץ, היה זה טבעי שאמשיך להתעניין בכדורגל. טבעי לי, לאחרים הרבה פחות. עוד זכורות לי היטב תמונות מהבית, מהמגרשים, כשחברים של אבי, כולם גברים כמובן, עומדים סביבי ושואלים אותי שאלות הקשורות לספורט. הם היו בוחנים את הידע שלי ומנסים להכשיל אותי, כאילו כל רמת האינטליגנציה שלהם עומדת למבחן. בכל המעמדים האלה הייתי תמיד צריכה להוכיח את עצמי מפני שהייתי בת. ״הבן שלי הוא בן כך וכך שנים ועוד לא יודע לענות כך״ – היתה תגובה נפוצה. ואבא שלי קרן מאושר, ועודד אותי להמשיך להתעניין ולאגור מידע. במשך הזמן יכולתי להפסיק לעמוד באתגרים ולהתחיל ליהנות מהספורט עצמו.

עקב התעניינותי בספורט מצאתי שפה משותפת עם בנים, והתחלתי לשחק אתם כלכליים, חברות ואנשי עסקים לענף, הפך הכדורגל לתחום מקצועני עם כל המשתמע מכך. למועדון ממוצע בעולם יש בעלים, מנכ״ל, מועצת מנהלים ודובר. מתפרנסים ממנו עשרות אנשים, והכדורגלנים מרוויחים סכומי עתק, עד מיליוני דולרים בעונה אחת.

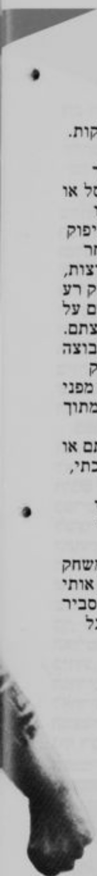
מכאן ועד לאלימות ולגילויי תוקפנות היתה הדרך קצרה. מנהלי המועדונים המשווקים את קבוצתם מחדדים את ההזדהות הפנאטית עם האגודה, ויוצרים, לעתים במכוון, מתיחות עם הקבוצה היריבה. אנשי פרסום ויחסי ציבור אינם בוחלים באמצעים שונים כגון הדגשת מוצא עדתי, גזע ומצב סוציו־אקונומי, ודוגמאות לא חסרות. בישראל למשל, מכבי ת״א נחשבת לקבוצה ״צפונית״, בעוד בני־יהודה מייצגים את שכונת התקוה. לטוטנהאם מלונדון אוהדים מקרב הקהל היהודי הגדול באנגליה, וכשקבוצת נאפולי מתמודדת מול מילאן, זו מלחמת הצפון נגד הדרום באיטליה.

המטרה של המועדונים זהה – משיכת יותר קהל המזרים מזומנים לקופות. יושבי הראש מתכתשים ביניהם מלולית על הזכות להחתים כדורגלנים, ואילו השחקנים, הלחוצים בשל חובתם להצדיק את ההשקעה בהם ולהוטים לקבל בונוס כתגמול על ניצחון – בכל מחיר – אינם נמנעים מלחרוג מכללי הספורט ומפעילים אלימות על המגרש. כל זה יוצר את הרקע לאווירה המשולהבת שמחוץ למגרש.

זו גם הסיבה למיעוט הנשים במגרשי נשים בכדורגל, והיא קשורה לאופי המשחק. משחק הכדורגל נמשך 90 דקות. גם אם הוא ברמה גבוהה, הוא עשוי להסתיים בתוצאה 0:0. במשחקי כדור אחרים לא תיתכן תופעה כזו. בכדורסל או בכדורעף תמיד יהיו סלים, שערים או הנחתות, מה שמגביר את הרגשת הסיפוק וההנאה מהמשחק. אצל הגברים, מאחר שקיים אלמנט ההזדהות עם אחת הקבוצות, קיים פחות עניין ברמת המשחק. משחק רע שבסופו ניצחה קבוצתם עדיף בעיניהם על פני משחק טוב שבסיומו הפסידה קבוצתם.

כדורגל הוא גם המשחק היחיד שהקבוצה הפחות טובה יכולה לנצח. חוסר הצדק הספורטיבי הזה מתאים לגברים, ושוב מפני שהחשוב מכול הוא ניצחון הקבוצה. מתוך 100 אוהדי כדורגל שיישאלו מה הם מעדיפים – משחק טוב והפסד לקבוצתם או משחק רע וניצחון לקבוצתם – להערכתי, יבחרו 95 מהם באפשרות השנייה.

בשל כל הגורמים הללו לא ביקרתי במגרש כדורגל זה שנים. אולם אינני מוותרת על הצפייה בטלוויזיה. בכל הזדמנות, בין אם זה משחק ליגה או משחק נבחרת מהארץ או מחו״ל, תמיד ירתק אותי משחק כדורגל למרקע. איני יכולה להסביר זאת אלא בכך שחונכתי לאהוב כדורגל בפרט וספורט בכלל.

כדורגל. עד כיתה ח׳ הספקתי להיות קפטן נבחרת הכיתה (כל שאר השחקנים היו בנים), וכן להעשיר את אוצר המלים שלי בקללות שרובן המכריע התייחס למקצוען ולאבריהן של אמהות היריבים והשופט.

אבל אז קרו כמה דברים. ראשית, כשכל הבנות כבר לובשות חזיות ומתחילות להתאפר, קצת קשה להמשיך לשחק כדורגל עם הבנים, מה עוד שהחברה לא ראתה זאת בעין יפה מלכתחילה. שנית, האלימות, שהיתה עד אז מלולית בעיקרה, הפכה ליותר ויותר פיסית, בעיקר משום שלבנים קשה היה להסתגל לעובדה שבת יכולה לשחק ברמה שלהם.

גם במשחקי הכדורגל שהלכתי לראות הייתי תופעה חריגה. מאז ומתמיד נחשב המשחק לענף של גברים בלבד. מולדת הכדורגל היא אנגליה המעמדית של סוף המאה ה־19, ושם נחשב המשחק לספורט של מעמד הפועלים. אלפי גברים מצאו בו מקור פורקן ושעשוע, זכות שכמובן לא ניתנה לנשים. עם התפתחות הכדורגל מצאו בו גברים מקור לרגשות חדשים, ובראש וראשונה גאווה. מאז היה המשחק לא רק לנחלת הכלל והפך לענף הפופולרי ביותר בין ענפי הספורט, אלא גם היה למקור הכנסה גדולה יחסית למוכשרים, ואמצעי לקידום במעמדם החברתי. בעשרים השנים האחרונות, עם כניסתם של גורמים הכדורגל. אלה שמגיעות, מקצתן באות בעקבות הגבר שלהן, מקצתן אוהדות את אחת הקבוצות. רובן, וזו מסקנה אישית המבוססת על היכרות אישית, באות כדי לחזות במשחק טוב. במשחקי הליגה הישראלית צריך להתאמץ כדי לגלות פה ושם אשה בקהל. הסיבה מובנת למדי: יכולתם של השחקנים ירודה, המשחקים משעממים, המתקנים גרועים (מושבים לא נוחים, שירותים מלוכלכים וכו׳), ובכניסות למגרש ובמגרש עצמו שורר אי־סדר. למשחקי הנבחרת, לעומת זאת, מגיעות הרבה יותר נשים. המשחקים מתקיימים לרוב באיצטדיון רמת־גן, המתקן הטוב ביותר בארץ, ושם מקפידים הסדרנים ואנשי הביטחון על הסדר.

המתח והיריבות עוברים במשחקי הנבחרת למישור הקונסנזוס הלאומי, לכן פוחתת סכנת העימות ביציעים. הרמה במשחקים אלה גבוהה מזו של משחקי הליגה. היום מנסות קבוצות למשוך נשים על־ידי מתן כרטיסי כניסה חינם או בהנחה, אולם ללא הצלחה רבה. בחו״ל, אגב, המצב שונה לחלוטין. ברוב מדינות אירופה המערבית הנשים מהוות יותר מ־15% מהצופים (בערך פי 10 מאשר בישראל), ובדרום אמריקה, שם הכדורגל הוא כמעט פולחן, שיעורן כפול.

ישנה סיבה נוספת לחוסר העניין של ומדוע נשים אחרות אינן מתעניינות בזה? בראש ובראשונה נראה לי שמדובר במסורת: נשים אינן מקבלות יותר מדי חיזוקים לאהבת הספורט בכלל ולכדורגל בפרט, כיוון שהוא נחשב למשחק של גברים. התעניינותן של נשים בכדורגל החלה רק ב־10–15 השנים האחרונות, ועדיין לא נבנתה המסורת המקבלת באהדה ובהבנה התעניינות ומעורבות של נשים בכדורגל. כדי ליהנות יש צורך להבין את חוקת המשחק ובמיוחד את הטקטיקה שלו. בענפים אחרים קצב האמצעים להשגת ניצחון – הסלים בכדורסל, השערים בכדוריד וההנחתות בכדורעף – גבוה ביותר, ולכן הרגשת הסיפוק היא מיידית גם בלי הבנת הטקטיקה. בכדורגל, לעומת זאת, רק המבינים בטקטיקת המשחק יכולים ליהנות גם כשאין שערים כלל.

הניסיון בעולם מלמד כי ככל שיותר נשים צפו במשחקים, כך החלו גם לשחק כדורגל. באנגליה, בגרמניה ובארצות מערב אירופה אחרות יש כבר ליגות פעילות של נשים, המאגדות עשרות אלפי שחקניות.

כדורגל הוא ענף הספורט הפופולרי ביותר בעולם. יותר ויותר כספים מושקעים בו, והוא זמין יותר לכולם דרך אמצעי התקשורת. בישראל עדיין מחפשים את האשה. כל מה שאנחנו צריכות הוא לתת לזה צ׳אנס.

בישולים

דורית קרן־צבי

מאפליה ומדיכוי. ושום קבוצה שנהנית מזכויות יתר או ממעמד עדיף אינה מוותרת עליהם מרצון, רק משום שזה לא צודק. פה ושם יימצא חריג רודף צדק, משוגע שמוכן לוותר על פריבילגיות בשם אידיאל, מצפון, או מוסר, אבל אלה תמיד יהיו מיעוט מבוטל. בסופו של דבר, כמו בעלי העבדים, הפיאודלים, הבורגנים והביורוקרטים של המפלגות הקומוניסטיות, גם הגברים מבינים רק כוח.

הניצחונות הגדולים, והיו גם כאלה, לא הושגו בלי אלימות. זכות הבחירה לנשים, הישג טרי יחסית, הוכרה בארצות הדמוקרטיות רק אחרי מאבק ממושך ואלים; וכשהתברר לגברים שזהו בעצם ניצחון קטן, משום שפתקי ההצבעה של הנשים לא איימו על מעמדם, השלימו עמו גם בחברות שמרניות להחריד. הניצחונות הקטנים, לעומת זאת, אלה שהושגו במאבק קצר וקל יחסית, אף פעם לא בטוחים, אפילו זכו להיות מעוגנים בחוק. די להזכיר את הזכות להפלה, אחד ההישגים המשמעותיים של המאבק הפמיניסטי המודרני, ששוב יש צורך להגן עליה כאילו חזרנו עשרים שנה לאחור.

ההיסטוריה מלאה בדוגמאות של תנועות אופטימיסטיות, שנאבקו על עניינים צודקים בהנחה שיוכלו לשכנע בהם בהדרגה את רוב החברה. המיעוט המשוכנע אמנם גדל בהדרגה, ואף השיג הישגים משמעותיים, אבל כדי להבטיחם היה עליו להגן עליהם בכוח בשלב זה או אחר. מי שסירב להיגרר לאלימות, ראה את הישגיו נמחקים במחיר נורא. הדוגמה הטובה לכך היא התנועה הסוציאליסטית הגרמנית, שראתה כיצד הישגים של מאבק בן תשעים שנה נדרסים תחת המגף הנאצי.

נכון שבמקרים רבים החוקיות ההיסטורית גוברת – לא בלי מאבק – והנסיגות מתבררות כזמניות בלבד. הבעיה היא שבכל נסיגה כזו יש מי שמשלם את המחיר, כלומר הקבוצה המדוכאת, הצודקת. ואם בכל מקרה מישהו יצטרך לשלם מחיר, למה לא להשתמש בכוח ולגרום לכך שבעלי זכויות היתר יהיו אלה שישלמו אותו?

אין זאת אומרת שכל ניסיון כוחני יסתיים בהצלחה, אבל לפחות אחר־כך נעים להיזכר בו. בסין, למשל, היו בשנות החמישים התארגנויות של נשים כפריות להגנה עצמית. אשה שבעלה, או אביו, התייחס אליה בצורה בלתי נסבלת, היתה מתלוננת אצל חברותיה. הנשים היו מתייצבות כקבוצה אצל הגבר, ומנסות לשכנע אותו לחדול. אם הוא היה מסרב לקחת אותן ברצינות, הן היו תופסות אותו וכולאות אותו למשך זמן מה, בדרך כלל שלושה ימים. אחר־כך הוא היה מובא שנית בפני הקבוצה, ושם היה מקבל הזדמנות לספר את גרסתו. אם היה מסרב, האשה היתה מתבקשת לדבר, והגבר היה מתבקש להביע חרטה. אם הוא היה מסרב, הנשים היו מכות אותו. הזעם שלהן, שעמד בסתירה לדימוי של האשה הסינית הצייתנית, הפחיד אותו בדרך כלל עד כניעה. כדי להשתחרר, הוא היה מבטיח בפומבי להתייחס אל האשה בצורה צודקת, והנשים היו שם כדי לדאוג לכך שהוא יקיים את הבטחתו.

קשה למדוד את מידת ההצלחה של פעילות זו, לעומת שיטות מאבק אחרות. ייתכן שהנשים הסיניות שפעלו כך השיגו יחס של כבוד והערכה מהגברים, שלא היו משיגות בדרך אחרת, בוודאי לא בחייהן. הזמן הוא גורם חשוב בחייהם של בני־אדם, הרבה יותר מאשר בתולדותיהן של תנועות פוליטיות. אידיאה יכולה להמתין עוד דור או שניים עד שיבשילו התנאים להגשמתה, לאנשים זה הרבה יותר קשה. אבל לפעמים התנאים בשלים, ורק היסוס אנושי מלנקוט צעדים חריפים מעכב שלא לצורך את ההתקדמות. רק לפני עשר שנים היו רבים בשמאל שהספידו את תנועת סולידריות והטילו את האחריות ל"כישלונה" על התביעות הקיצוניות שהעלתה. היום מתברר שתביעותיה היו מתונות מדי, וכמה מארצות מזרח אירופה כבר מקדימות את פולין ברפורמות הדמוקרטיות שלהן.

כל תנועה צודקת בעלת מסר מהפכני חייבת להבין שדריכה במקום, בססמה של הגנה על הישגי העבר, מאותתת לצד השני שהגיע זמנו לפעול, והדריכה במקום עלולה להפוך לנסיגה. תנועה נסוגה, או מתגוננת, אינה מסוגלת לשכנע אנשים ממחנה היריב, ומתקשה לשמור על נאמניה שלה. "אנחנו דורשים את הבלתי אפשרי," קראו הסטודנטים בצרפת ב־1968. פמיניסטיות שדורשות תמיד רק את האפשרי עלולות לגלות, שלמרות כל ההישגים האפשריים, התנועה בעצם דורכת במקום, כלומר נסוגה.

אז מה לעשות? הטלוויזיה הישראלית יכולה לשמש

◀

עלס בארץ הפלאות / לא לילדים בלבד

סיפור מאת רחל גיורא

עלס, עלם החמודות, בעל תלתלי הזהב, עיני התכלת ושפתי הדובדבן, הגיע לבסוף אל הרקיע השביעי בארץ הפלאות. את פניו קידמו שלטי ענק צבעוניים. "זון זה מונח", זהרה הכתובת משלט אקווריום גדול בו גבר עירום בבגד ים צר נשק בתנוחה עוגבנית את דופנות כלאו. עלס חש שהוא הולך ונחנק למראה בן־ים מתחנחן בכלוב מים, והסב במהירות את מבטו לעבר השלט הבא. עיניו נפערו למראה גבר יפהפה רובץ על ארבע, עכוזו גבוה מראשו המשוך כלפי מעלה ועל פניו חיוך מתרפס. כל הגברים כאן הם מסוג "זון", הרהר עלס בחרדה ופשט את מכנסיו הארוכים. היתה לו תחושה שהוא חשוף מדי ופגיע, אך הוא לא רצה להיראות שונה. הוא הביט שוב לעבר הגברים המחייכים אליו, ולא הבין כיצד אפשר לחייך במצבים לא נוחים כאלה. לעולם לא אצליח לחייך כל־כך יפה, חלפה מחשבה בלבו, תוך שהוא מנסה למשוך את צווארו כלפי מעלה בנטייה אלכסונית. הוא חש כאב בצווארו אך דעתו היתה נחושה שלא להתבלט בארץ הנוכרית הזאת.

מתוודע אל תחושת חשיפותו שמע פתאום זמזום מחריד של רבבות חרקים, וצווחה נתמלטה מפיו למראה גבר עירום למחצה, נתון בתוך כלוב זכוכית רוחש יתושים, כולו חיוך ועליצות, שפתיו ממלמלות במתיקות: "תרסיס סון הוא סוד הביטחון," כשמוסיקה המתקתקת מן הרשמקול מרססת את שאר גברי הניסיון המועמדים להכנסה אל הכלוב הרצחני. "זהו גבר מסוג סון," התפלץ עלס, משתוקק להיכנס חזרה אל תוך מכנסיו המגינים, כשלפתע שמע רעש עצום של אופנועים ועיניו נסבו לעבר מסך ענקי שעליו שעטו המפלצות האימתניות וחלפו ביעף על פני גברים ענוגים שרועים על משטחי אספלט בתנוחות מזמינות, עצומי עיניים מרוב עונג, כקורבנות נכונים. עלס פתח בריצה.

עודו נושם ונושף מצא עצמו בתוך המון רב הנוהר לעבר מבנה ענקי כאיצטדיון. אף שהמציאות האנושית הדחוסה הזאת השרתה עליו ביטחון מה, היתה זו תחושה רגעית בלבד. רק בשל הצפיפות הרבה הסיח עלס לרגע את דעתו מגופו החשוף. תחילה לא הבין את פשר אי־הנוחות שחש, כשלפתע, בבת־אחת, ידע כי ידיים זרות מלטפות את עכוזו. במהרה סב על עקביו. היו שם נשים חסונות אחדות. הן מדדו אותו במבטי חמדה דביקים. "אנחנו אוהבות גברים," אמרו לו מבטי הערגה הלוטפים. עודו נשנק מאימת האהבה החדשה, הטורפנית הזאת, חש לפתע עלס את איברו מזדקר למגע מלטף מכיוון אחר. "אתה רואה, אתה נהנה מזה," לחשו לו עיניהן היוקדות. "מה אתה מתלונן. הרי אתה רוצה את זה. חייך אלינו, מותק." אשה אחת קירבה את גופה אל גופו וחיבקה את כתפיו. "איזה חתיך," סיננה, ולא הסירה עיניה מתפיחת תחתוניו. "איזה מכנסיים מדליקים. אפשר להתלוות אליך?" ריח זיעתה החריף העתיק נשימה מאפו.

עלס חשב על אחותו עליסה. היא היתה אשה אחרת. כל־כך שונה. היא היתה רכה ועדינה. שמלותיה הלבנות, כמעט שקופות, חשפו את גופה הענוג. כל הגברים בשכונה העריצו אותה. מעולם לא הלכה לבד ברחוב. ברקיע הארצי הנשים הרבה יותר ביישניות.

בינתיים הגיעו הכול אל האיצטדיון. נערך בו נשף בחירת מלך היופי. עלס נרעד. בבת־אחת נעשה שוב מודע לנוכחות גופו. מעולם לא נתן את דעתו לגופו או למראהו בצורה בלתי נלאית כזאת. מיד חש שאינו לבוש כראוי וניסה לצמצם את נוכחותו. הוא התחמק ממבטי הנשים החצופים שמדדו אותו מכף רגל ועד ראש. שערו, הרי לא סרק את שערו מאז שיצא לדרך. והחולצה הזאת, הרי אף גבר לא לובש כאן חולצה. הוא חייב להוריד אותה. הוא הרגיש נורא. כמו מי שאינו מכיר את צו האופנה. הוא כבש את עיניו בקרקע בתקווה ששום אשה לא תבחין בו. אבל רק החל לפשוט את חולצתו, ומיד חשה אשה חברותית אחת לעברו: "אפשר לעזור לך, בייבי?"

הטקס החל. לקול תשואות אדירות נכנסו עלמים צעירים, עירומים כמעט לגמרי, מרחפים קלילות על קצות אצבעותיהם, אחוריהם אל הקהל המריע למראה העכוזים החשופים ושורק נלהבות לקצב הנענועים. קריאות ההשתלהבות התגברו כאשר הפנו הנערים את פניהם אל הקהל. הפעם קצרו אבריהם מחיאות כפיים סוערות. כאשר הסבו את צדודיתם אל הצופות, יצאו הנשים בקהל מגדרן מרוב התלהבות. עלס חש בושה עצומה. בלי ספק אינו גבר, אם לשפוט על־פי מידותיו. מיד חש מכוער ועלוב נוכח התפארת שעל הבמה. הוא היה מוכרח לחשוב על משהו במהירות. הרי אינו יכול להמשיך ולהסתובב כאן כך, שטוח מכנסיים. למזלו היתה לו תושייה. הוא תחב את חולצתו לתחתוניו, וראה זה פלא, מראהו השתפר מיד. השיפור הסב לו עונג כזה עד שאף הפשיל מעט את תחתוניו כדי לחשוף עוד יותר את בליטתו. "לעולם לא אלך שוב בתחתונים ריקים," אמר לעצמו, וכמעט שהחל להרגיש טוב יותר. אלא שאז ננחתה מהלומה אחרת על ראשו.

אל האולם נכנסו נשים אחדות לבושות כשופטות. הנערים ניגשו אליהן אחד אחד. נמדדו גובהם, היקף חזם, היקף מותניהם, היקף ירכיהם. כשהוכרזו לבסוף המידות המושלמות: 190, 90/60/90, נתמלא עלס אימה. שום סיכוי אין לו בעולם הזה. מיד נעמד על קצות אצבעותיו, מילא את חזהו אוויר, ועצר את נשימתו. "כמה שאתה סקסי," לחשה אשה גבוהה לצדו וליטפה את שערו. מחרדת מגעה הזר פלט עלס את אוויר ריאותיו לפני שנחנק, אך החליט שלא יירד מקצות אצבעותיו. "זהו הדבר האחרון שאני עוד יכול לעשות למען עצמי," הרהר נואשות. "אני מוכרח לחזור לרקיע הארצי לפני שהדימוי העצמי שלי יישחת לחלוטין. שם אני מיד מרגיש גברי רק למראה הנערות המעכסות על עקבים והמחייכות בנכנעות כזאת. איפה הנשים הנשיות האלו שלידן אני מרגיש גבר בלי להתאמץ. איפה הן הנשים הללו המתאמצות בשבילי כדי שאחוש גברי. איפה ארצי האמיתית?"

אבל אנחנו לא ניתן לעלס לברוח מן הארץ הנוכרית ומתחושת הנוכריות. הוא עוד לא למד דבר. עוד זמן רב הוא ישהה שם, ישעשע נשים, יתקלס ויתחנחן לפניהן, יתאים את מידותיו לטעמן, ויגדיר את עצמו על־פי ממדי אבריו, לפני שנחזיר אותו מחלום הביעותים הזה אל גן לא ילמד למרות הכול. אבל האם אנחנו נלמד?

עם הלשון בחוץ

רחל גיורא

אמא יש רק אחת

במבט ראשון נדמה שעל השאלה "מה זה אמא?" קל לענות. ההגדרה המצויה תקבע שאם היא אשה שילדה. אבל במבט שני נראה שהגדרה זו אינה הולמת את המושג שיש לנו על אם. למשמע ההגדרה על הבסיס הביולוגי מתעוררת מיד השאלה הבאה: אם כך, מי היא האם כאשר שתי נשים מעורבות בתהליך הביולוגי? למשל, כאשר אשה אחת תורמת את הביצית והאחרת יולדת? מי מביניהן האם: היולדת? זו שתרמה את הגנים שלה? או שתיהן? מי היא האם כאשר היולדת אינה מגדלת את פרי בטנה אלא מוסרת אותו לאימוץ? האם הביולוגית או המאמצת?

ג'ורג' לייקוף, בלשן מאוניברסיטת ברקלי, בדק את אוצר המלים הקשורות למושג האמהות. ממבדקו מתברר, שאמהות אינה יכולה להיכנס למיטת סדום של הגדרה יחידה. מגוון המושגים כמו: אם חורגת, אם פונדקאית, אם מאמצת, אם אומנת, אם ביולוגית, אם תורמת, אינו מתכנס להגדרה אחת. אמהות חורגות, מאמצות ואומנות הן אמהות מגדלות – מזינות ומחנכות – ילד/ה שלא ילדו. הן אמהות על־פי מודל ההזנה והגידול. אם פונדקאית (המגדלת ברחמה עובר, שלה או שאינו שלה, עבור מישהו אחר), אם תורמת (הביצית) ואם ביולוגית (היולדת) קשורות למודל הביולוגי של ההפריה והלידה. מה שאולי ניתן, בכל זאת, להבחנה, הוא שבמכלול מושגים אלה ישנם מושגים בסיסיים יותר ובסיסיים פחות. ואולי ההגדרה שלעיל – "אם היא אשה שהרתה באורח טבעי וילדה" – מייצגת את המושג הבסיסי יותר. אם כי לא בלי בעיות, כמו שראינו.

מן הניסיון להגדיר אם אפשר לעבור לבדיקת אפיונים של אם. האם גם באפיוני האם ישנם מרכיבים בסיסיים יותר ובסיסיים פחות? נראה שכן. האם האופיינית, הבסיסית, הסטריאוטיפית, היא זו המיוצגת בבדיחה "אמא יש רק אחת". היא גם האם הביולוגית (המושג הבסיסי על־פי מודל הלידה), האם המגדלת (על־פי מודל הגידול וההזנה), היא עקרת הבית (כלומר, זו המתמסרת אך ורק למשפחתה), והיא נשואה לאב (הביולוגי, כמובן). ביטויים כגון "אם לא נשואה", "אם עובדת", מסמנים שאלה מקרים מיוחדים. אמהות אלו "שונות" מן המקרה הרגיל, שבו האם נשואה ואינה עובדת מחוץ לביתה.

ועכשיו נחזור לאם הביולוגית. דומה שמה שנראה כזכותה הטבעית (ואולי, בעצם, חובתה) של האם לגדל את בר־בטנה אינה זכות טבעית. לפעמים היא ניתנת לערעור. לאמה של בייבי M, למשל, לא עמדה זכות טבעית זו. זכותה הטבעית של האם הביולוגית עורערה, במקרה זה, על־ידי הסכם. אמה הנוכחית של בייבי M היא אשתו של אבי התינוקת (ולא, כזכור, האם הפונדקאית שהרתה וילדה אותה). ההסכם נתפש כחזק מן הזכות הטבעית. אם נשווה זאת למושגים האינטואיטיביים שלנו על אמהות, כפי שהוזכרו לעיל, תפישת בית־המשפט שדן בעניינה של בייבי M אינה משקפת את המושג הבסיסי שלנו על אמהות.

השאלה שעמדה בפני בית־המשפט לא היתה אפילו שאלת זכותו הטבעית של האב הביולוגי לגדל את בתו, לעומת שאלת זכותה הטבעית של האם הביולוגית לגדל את בתה. השאלה שהציב לעצמו בית־המשפט היתה: מהי טובת הילדה. הבעיה שעמדה בפני בית־המשפט הישראלי ביחס לזכות שתי אמהותיה של קרולין, התינוקת הברזילאית, היתה קלה יחסית. אמה הביולוגית של הילדה לא ויתרה עליה מתוך הסכמה. היא נלקחה ממנה במעשה פלילי. לכן לא עמדה כאן השאלה אם הסכם (למסור לאימוץ, למשל) חזק מן הזכות הטבעית של האם הביולוגית, ואפילו לא שאלת טובת הילדה. ובכל זאת, כיצד היינו עונים על השאלה מי היא אמה של קרולין לו אמה הביולוגית היתה מוסרת אותה לאימוץ ומתחרטת אחר־כך?

נראה שהבעיה המרכזית היא הקשר ההדוק שיש בתודעתנו בין אמהות לבין נשיות. הלחץ החברתי על נשים ללדת לשם הגשמת נשיותן גדול מנשוא, ומביא לתפישה רכושנית ביחס לילדים (למשל, שאפשר לקנות ילד לצורך הגשמה אישית). ראוי לזכור שזהו אותו יחס המאפשר לא רק למכור/לקנות ילדים לשם אימוץ, אלא, להבדיל, לסחור בילדים לצורכי זנות ועבדות. ("לפחות מאתיים מיליון ילדים חיים חיי עבדות בעולם. באירופה ובארה"ב מועסקים ילדים עבדים כזונות בתעשיית הפורנוגרפיה. חלק מהילדים נמכרו על־ידי ההורים." "חדשות", 25.7.88.)

מה זה אמא, אם כן? אני בעד הגדרה על בסיס הפונקציה ההורית. הייתי רוצה להעניק לצד הביולוגי מה שפחות זכויות. זכות ראשונים לגידול, ותו לא. לעומת הביולוגיה הייתי שמה על כף המאזניים את האהבה ההורית. הורה הוא מי שמעניק אהבה הורית לילד/ה, ולוקח על עצמו את האחריות לגידולו/ה וחינוכו/ה. כל השאר נראה משני ביחס למושג האמהות או, בעולם יפה יותר, ההורות.

דוגמה. מאז חדל השמאל בישראל למתוח ביקורת על הטלוויזיה והפקיר את הביקורת לימין, הטלוויזיה נוטה יותר ויותר ימינה. הימין (אצלו זה הפך כבר לתגובה מותנית) ממשיך לתקוף, ואנשי הטלוויזיה ממשיכים להתקפל ימינה, כלומר אלה שלא עזבו או פוטרו. השמאל, שאולי קיבל פעם רבע סוכרייה טלוויזיונית, הפסיד את כל הקופה התקשורתית. גורל דומה היה למאבק על זכות ההפלה בישראל. במקום להמשיך את המאבק למען הדרישה הבלתי אפשרית של הפלה חופשית, גם אחרי קבלת החוק ההוא, עם סעיף 5 המפורסם שלו, היתה תחושה של מנוחה על זרי הדפנה והסתפקות ב"אפשרי". המתנגדים איתרו מיד את החלל שנוצר, ופתחו במתקפה. כולנו יודעים מה היתה התוצאה.

אסור לתת להם להרגיש שאנחנו מסתפקים בהישגים הקטנים שלנו, במיוחד אם איננו מסתפקים בהם. בתוך העשייה היומיומית, האפורה, שבונה את ההישגים הקטנים (והחשובים), אסור לשכוח את המטרה הגדולה. מי שרוצה להתקדם לאט־לאט במשך שבעים שנה ולהישאר במקום, מוזמנת להצטרף לוויצ"ו.

אהוד עין־גיל, עורך ב"חדשות" ומשתתף קבוע ב"נגה".

כרמל שלו

דרך ארוכה ומפותלת

"... ככל שהצבעונים אימצו כוחם לשכנעם [את הלבנים] עד כמה עדינים הם, כמה חכמים ואוהבים, כמה אנושיים, ככל שכילו עצמם להוכיח ללבנים דבר שבו כושים האמינו מעבר לכל ספק, כך העמיקה והסתבכה צמיחת הג'ונגל בפנים... היה זה הג'ונגל שהאנשים הלבנים נטעו בהם. והוא גדל. והוא התפשט. בתוך, דרך ואחרי החיים הוא התפשט, עד שפלש לתוך הלבנים שעשו אותו. נגע בכל אחד מהם. שינה אותם. עשה אותם נוטפי דם, טיפשים, גרועים ממה שאפילו הם רצו להיות, כל־כך מפוחדים היו מהג'ונגל שהם עשו..."

טוני מוריסון, *Beloved* (1988)
(תרגום חופשי)

כשהייתי ילדה היה הכול מאוד פשוט – הייתי אני. אילו השוויתי עצמי אז לאחרים, לא הייתי מבחינה בהבדל של ממש.

> *ביקשתי דעת הנשים, ראיתי, שמעתי, חשבתי ודיברתי. מפיותיהן של הנשים החופשיות למדתי שפה בלתי מוכרת*

אחר־כך באו העלומים. דם רחמי פרץ ברגשות מעורבים. מעבר לימים, אמרו, פרצה מהפכה שבה קראו דרור למין, בעוד שכאן נראה הכול אפשרי, כדבר מובן מאליו. אך בתוך נפשי בעבעו ספקות.

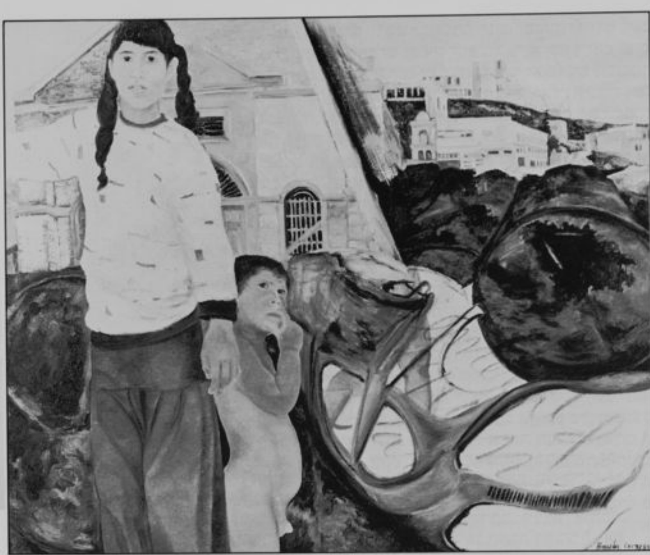
עברו השנים וניצנים של חיים חדשים נבטו בתוכי. הריתי. בעוברי ברחובות העיר חיפשתי סוד של אחווה בעיניהן של אחרות שגם כרסן בין שיניהן, לשכך את הבושה. כבודי וזהותי, כך הרגשתי, עמדו בפני סכנה של אובדן. כרעתי בנטל הציפיות שאהיה לאם, כאשר לי היו שאיפות נוספות.

נמשכתי לעולמן של הנשים שבעיניהן מצאתי את ניצוצות האחווה. ויחד נאבקתי כל עוד נפשי בי לשמר אותה תחושת ילדות שאין ביני לבין האחר הבדל של ממש. המהפכה מעבר לימים בישרה, הלוא, את חירות הנשים, והאמנתי בכך. הלכתי והשכלתי על־פי דרכי־שלי. ביקשתי דעת הנשים, ראיתי, שמעתי, חשבתי ודיברתי. מפיותיהן של הנשים החופשיות למדתי שפה בלתי מוכרת אשר היכתה בי הדים עמוקים. ניבע בי מעיין שוטף של תבונה חדשה, על־פי חוכמת הנשים.

הנוכחות הנשית

סמדר אליאסף, דיתי אלמוג, ג׳ניפר בר־לב, דגנית ברסט, תמר גטר, נורית דוד, דרורה דומיני, מיכל היימן, דורית יעקבי, אתי יעקבי, פמלה לוי, יהודית לוין, ברכה ליכטנברג־אטינגר, מיכל נאמן, מירי נשרי, נעמי סימן־טוב, סיגל פרימור

תערוכה

פמלה לוי, ללא כותרת. שמן על בד, 1990

בעד תוויות

אני כותבת על נשים שיש להן רגישות מיוחדת לתוויות, אפשר לומר דחייה של תוויות. אני בטוחה שאת הדחייה הזאת של התוויות כולנו מכירים. באיזשהו מקום היא מנוגדת לתחושתנו שאנו מיוחדים במיננו. החינוך לאינדיבידואליות ולמקוריות, שהוא הבסיס לחינוך המודרני, הפך אותנו קודם כול לילדים יחידים. לכן, להשתייך לקבוצה נראה מאיים על ייחודנו, ודווקא כאן איני רוצה לומר ״במיוחד אם אנחנו אמנים/יות שכל קיומנו תלוי בייחודנו.״ אבל, הרי אמרתי זאת בהתחלה.

אמניות רבות מדברות על קונפליקט בין האישי לפוליטי, בין התביעה באמנות המודרנית למקוריות, לביטוי מובהק של האישי, לבין ההשתייכות לקבוצה. שתי השגות יש לי לגבי אותה שאיפה למיוחדות. ראשית, המיוחדות אינה עומדת בסתירה למה שיש לנו במשותף עם אחרים. ושנית, אולי זו לא רק התווית, כלומר ההכללה בקבוצה, המרתיעה אותנו, אלא המשמעות שלה. למשל, להשתייך לקבוצת האמנים הישראלים לא מפריע לי. נראה לי שגם להשתייך לקבוצת האמנים המצטיינים לא יקשה עלי. אפילו להשתייך לאסכולה מסוימת לא נראה מאיים. קצת יותר קשה להשתייך לקבוצה הנתפסת כנחותה או שלילית, כל עוד איני יכול/ה להזדהות אתה.

בעניין ההשגה הראשונה, ברור שהמיוחדות לא ניתנת לזיהוי ללא השוואה. ייחודה של התערוכה ״הנוכחות הנשית״ בכך, שבפעם הראשונה היא מספקת הקשר שונה להשוואה. בפעם הראשונה מתאפשרת השוואה של אמניות עם אמניות, ושל אמניות, כקבוצה, עם גברים אמנים כקבוצה. לכאן גם מצטרפת ההשגה השנייה, כי ההתנגדות להקבצה על בסיס מיני היא ברובה התנגדות של הקבוצה החלשה. גברים, למשל, אף פעם לא התלוננו על חד־מיניותן של ההקבצות שלהם. להם לא מפריע שמשווים אותם לגברים אחרים. השוואה כזאת אף פעם לא איימה על ייחודם. ההתנגדות להשוואה של בנות מיני היא התנגדות של מלכות הדבורים. הייחוד שלי, אומרת האמנית ״המיוחדת״, לא ייבדק ביחס לבנות קבוצתי, אלא ביחס ליכולתי לעבור מן הקבוצה (הנחותה) שלי אל הקבוצה היוקרתית.

ואולי לא. כלומר, אולי זו לא רק התנגדות של מלכות דבורים. אפשר להבין את הרצון להצטרף לקבוצת הגברים (״אני יוצרת כאדם, לא כאשה״) כשאיפה לחופש בחירה גדול יותר. האנושי שבי יכול להיתפס אמנם כבריחה מנשיות, אך הוא גם יכול להיות בחירה בחופש גדול יותר. תכונותי, כאמנית, יכולות לכלול תכונות ״אנושיות״, כלומר, גם תכונות נשיות וגם גבריות. לכן יש אולי יתרון בהשתייכות לקבוצה גדולה יותר.

ייתכן. אך רק בתנאי שזהותי ברורה. זהותי הנשית, במקרה זה. אחרת אתבולל. ואז ה״יוצרות כבני־אדם״ מגלות שהן יוצרות כגבר. והצמצום הזה פחות נוח מההצטמצמות בנשי. ״האנושי״ שלנו עדיין גברי מכדי שיאפשר לנו חופש בחירה. הוא לא מציע לנו מרחב תכונות נשיות וגבריות לבחור בהן, כי אנחנו, הנשים, עוד לא השפענו עליו.

וזוהי אחת התרומות החשובות של ״הנוכחות הנשית״. ״הנוכחות הנשית״ היא הכרזה של קבוצת אמניות על שינוי יחסה לעצמה. אין זו קבוצה של אמניות מתחילות. זוהי קבוצה של נשים שכל אחת מהן זכתה להכרה בשטח ההפקר הגברי, ואולי אף התנסתה בהתבוללות. אבל ההכרה הזאת, כנראה, אפשרה לה לשנות את היחס לעצמה. ״הנוכחות הנשית״, אם כך, אינה הסתגרות בגטו במובן השלילי של הביטוי. זוהי הכרזה על ראיית הנשי כייחודי וכמקור להרחבת ה״אנושי״. זוהי הכרה ב״נשי״ כערך בלתי נפרד מה״אנושי״, וכראוי להיכנס לשיח האמנותי כמשהו בעל ייחוד.

זוהי הכרזה שמה שיש לנו במשותף עם נשים אחרות הוא גם מקורי ויפה.

ואשר להתבוללות, היא כנראה שלב הכרחי בשבילנו. הדור הבא כבר יוכל, אני מקווה, בלעדיה.

הקטלוג של התערוכה מיוחד במינו. הוא מנסה להתמודד עם האמירה הפוליטית של תערוכה על בסיס של נשיות, בניגוד מוחלט להתנצלותו הבלתי מכובדת של המנהל האמנותי והאוצר הראשי בסגנון של: אני לא פמיניסט/ית, אבל... ״אין לטעות באופי התערוכה ׳הנוכחות הנשית׳. אין זו תערוכה של פמיניסטיות הלוחמות להשגת זכויות שוות בתחום האמנויות הפלסטיות, אלא...״

דבריה של אלן גינתון, אוצרת התערוכה, נוגעים בבעיה המרכזית של האמנות הנשית: ״מה שנדחה כאן על־ידי הממסד, בהסכמה גמורה של האמניות עצמן, לא היו הנשים ואף לא האמנות שלהן, אלא המושג ׳אמנות נשים׳.

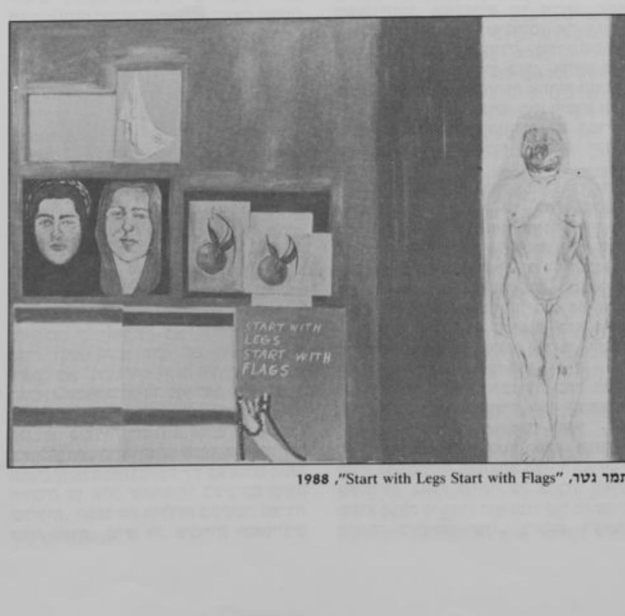
דגנית ברסט מתדיינת עם קודמותיה בשיח האמנותי. היא לוקחת את התלבטויותיה אל כתבי וירג׳יניה וולף, המתייחסת גם היא אל בת שיחה קודמת מן המאה ה־17. מתוך חוסר עניין ב״זהות הנשית״ באמנות, אך מתוך רצון לברר את המושג, מתקרבת ברסט אל מושג ה״אנדרוגניות״. אך כשהיא עם עצמה, מול עבודתה, היא אומרת, לנפש שלה אין מין.

דגנית ברסט, כווירג׳יניה וולף, נתנה לנו, ביחד עם חברותיה, את האפשרות להמשיך את השיח האמנותי, שאולי היה קשה יותר ללא התווית הפמיניסטית. הפגישה עם העבודות בתערוכה היתה חוויה נדירה של הנאה וגאווה. התערוכה הציגה זהות נשית מורכבת ביותר שאינה מצייתת לסטריאוטיפים. הומוגניות לא היתה שם. אבל עושר היה. אהבתי במיוחד את עבודותיהן של מיכל נאמן, דגנית ברסט ופמלה לוי.

רחל גיורא

יהודית לוין, הריקוד, 1977–1978

תמר גטר, "Start with Legs Start with Flags", 1988

ככל שדיברתי בשפתי החדשה כך למדתי עד כמה היא שונה משפתי הקודמת. ככל שהגיתי את העולם על־פי הנשים, כך הבנתי עד כמה לקה בחסר עולמי הקודם. העולם ההוא, שהתיימר להיות שלם ויחיד, נתגלה לי במערומיו, והוא חסר איבר חיוני – נפש האשה. זמרת קולה, ריקוד גופה, ואהבת לבה. אלא שככל שדיברתי בשפתה, כך ניסו האחרים להשתיק אותי. ובעוד עיני נפקחות, נוהג עולם כמנהגו. נפרש בפני עולם מלא קולות שונים ומגוונים, אשר אותם ניסתה להשתיק אותה נקודת מבט מנכרת שהתיימרה להיות שלמה ויחידה. התברר לי שקיימות סביב הרבה השקפות עולם, וכי מה שחשוב לי אינו בהכרח חשוב לאחרים. הבנתי כי אנו חיות בתוך מעגלים של הקשרים תרבותיים שלובים, ואין לנו בלעדיות לא על הצדק ולא על עיוותיו, אשר להם פנים רבים מספור.

התודעה האנושית מפנימה אט אט את המגבלות של תרבות המושתתת על כוח שרירותי. צעד אחר צעד מתרחק עולמי שלי מעולמה הכובל של אמי. לא עוד דמויות של אב סמכותי ואם כנועה ומושפלת כלואים בתוך רשת של איזה גורל לכאורה טבעי, אלא רעיונות של כבוד עצמי ובחירה.

הדרך למימוש הרעיונות האלה ארוכה ומפותלת. במאבק לשינוי פני החברה ולמתן הזדמנות שווה לכל אדם באשר הוא או היא, קיימים מכשולים של דפוסים תרבותיים עתיקי יומין ומושרשים היטב. כולנו אסירי העבר בנפשותינו פנימה.

היציאה מעבדות לחירות היא תהליך נפשי שחווה גם המשעבד. לעבד אין מה להפסיד, אך המשעבד עשוי להלום כאילו סדרי בראשית מתמוטטים סביבו. המאבק למען עולם טוב יותר דורש מבעלי הכוח לוותר על מעמדם המועדף, והם כמובן אינם ששים לכך. ואילו אנחנו חייבות לעמוד בנחישות על האמונה כי קיים מרחב אינסופי לביטוי אנושי, על כל גוניו ושונויותיו.

האויב הגדול ביותר של הקדמה הוא הטיפשות המרושעת אשר קיימת כשטן קטן בתוך סבכי הנפש. אותה טיפשות מרושעת מחייבת אותנו ביתר שאת לפעול בכל דרך אפשרית לשם הכחדת המצוקה באשר היא, ללא הבדל מין. המורשת התרבותית שלנו היא כזאת שהכוח והעוצמה – הן הגופניים הן החברתיים – מופקדים בידי האדם ממין זכר. איננו יכולות להתכחש לשונות של המין הביולוגי, וכשם שאנו חוגגות את השונות של המין שלנו, כך עלינו לשאוף לחגוג את השונות של המין האחר. אנחנו, הלוא, יולדות גם אותו. ואפילו הטיפשות המרושעת אינה בלעדית למין האחר.

ד"ר כרמל שלו, משפטנית, מתמחה בזכויות נשים ובמיוחד בטכנולוגיית הרבייה.

ג'ואן ירון

ללכת קדימה, להסתכל אחורה

נשים בישראל – שנות ה־80 ואילך

1980 ציינה את תחילת העשור השני של הפמיניזם המודרני בישראל. מאחורינו היו עשר שנים קשות של בניית הערכה עצמית והעלאת תודעה. עדיין עיכלנו את התגליות, והסתגלנו לאמיתות החדשות. שנים אלה היו מסחררות, מלאות אתגר, מלאות אחווה. הן היו כמו ללמוד ללכת ולדבר מחדש. אך עדיין היינו "במחתרת", לא מקובלות ולא מקבלות. עדיין האמנו ב"הכול או לא כלום".

לשנות ה־80 נכנסנו עם מטרה. מחוזקות ומעודדות, שאפנו לסמכות ולהאדרת מעמדינו. ואף כי המאבק להצדיק את הגדרת הנשים כקבוצה עדיין נמשך, והמאבק על הלגיטימיות שבאמונה בשוויון האשה ובשוויון זכויותיה היה עדיין בעיצומו, הרי שעתה גילינו כמה מטים

על ספרים וספרות

ילדות בימי הביניים

מאת שולמית שחר
דביר הוצאה לאור, 1990

ההיסטוריה של הילדים, בדומה להיסטוריה של הנשים, הוזנחה על־ידי ההיסטוריונים. רק מעטים מהם גילו עניין בדרכי הטיפול בתינוקות ובילדים, במקומם במשפחה ובתפיסת הילדות בחברות שונות בעבר. ב־1960 פרסם ההיסטוריון הצרפתי פיליפ אריאס את הספר "הילד וחיי המשפחה במשטר הישן", שבו טען כי הן הגישה לילדים הן מושג הילדות בחברה המערבית המודרנית מקורם בשינויים מפליגים במבנה המשפחה וביחס לילדים, שהתחוללו באירופה במאות ה־17 וה־18. לפני תקופה זו, לטענתו, נמנעו ההורים – בשל תמותה גבוהה במיוחד של תינוקות וילדים – מיצירת קשר נפשי עמוק עם ילדיהם בשנות חייהם הראשונות של אלה. יתר על כן, גרס אריאס, כיוון שהילדות לא נחשבה אז כתקופה נפרדת בחיי האדם, התייחסו לילדים כמו אל מבוגרים קטנים.

לתיזה זו נמצאו חסידים רבים בקרב ההיסטוריונים, והמחקרים שהתבססו עליה יצרו אסכולה חדשה ופורייה בחקר תולדות המשפחה האירופית. מצד שני קמו גם היסטוריונים רבים שחלקו על אריאס, בטענה כי הצורה שבה תיאר את היחס לילד ואת תפיסת הילדות לפני המאה ה־17 אינה מתיישבת עם המקורות. כך טוענת גם פרופ' שולמית שחר בספרה החדש "ילדות בימי הביניים", המבוסס על מקורות רבים ומגוונים, החל מחיבורים תיאולוגיים, ספרותיים, פדגוגיים ורפואיים, וכלה בחקירה כנסייתית וחילונית, רשומות של בתי־דין וחומר ביוגרפי עשיר על ילדותם של נשים וגברים בני כל המעמדות. כאן המקום לציין, עם זאת, כי שחר מיקדה את מחקרה בתקופה שבין ראשית המאה ה־11 לשלהי המאה ה־15, והגבילה אותו לחברות השונות במערב אירופה בלבד.

הספר נפתח בדיון מפורט בעמדות המקובלות של אנשי התקופה כלפי העמדת צאצאים וילדים בכלל, ובתפיסות על שלבי הילדות שבאו לידי ביטוי בחיבורים רפואיים ופדגוגיים ובספרות המוסר. לאחר זיהוין של גישות, נורמות ותיאוריות שכיחות, בודקת שחר את מידת הפנמתן ויישומן הלכה למעשה, ולכך היא מקדישה את מרבית ספרה. ראשית היא דנה בהבאת ילדים לעולם, בהנקה ובדרכי הטיפול בפעוטות, בנטישה, ברצח ובתאונות של ילדים, במחלותיהם, בשכול וביתמות. לאחר מכן היא מתארת ומנתחת את החינוך שניתן לילדים בשלב הילדות השני, דהיינו בגילאים 7–12 או 14. לבסוף היא סוקרת את דרכי החינוך ותכניו בגיל ההתבגרות, כשהיא דנה בנפרד בחינוך שניתן לילדים אשר נכנסו לשירות הכנסייה ולמנזרים, בחינוך לילדי האצילים, הבורגנים והאיכרים.

בסקירה זו מרחיבה שחר את מסגרת ההתייחסות של רוב ההיסטוריונים, ומבחינה לא רק בין המעמדות השונים, אלא גם בין המינים, קרי בין בנים לבנות. שחר מראה כי מטרת חינוכן של הבנות לא היתה להכשירן למקצוע או למילוי תפקיד כלשהו בחברה ובמדינה, אלא רק לתפקידן כאמהות, וללמדן דרכי התנהגות נאותות. על כן, אפילו בשכבות הגבוהות זכו בנות מעטות בלבד להשכלה מסודרת ומקיפה.

הממצאים הרבים והמעניינים ששחר הגיעה אליהם מתוך בדיקה קפדנית של המקורות מפריכים חד־משמעית את טענותיו של אריאס על היחס לילדים ועל תפיסת הילדות בימי הביניים. ההורים בתקופה זו הקדישו בדרך כלל הרבה חום ואהבה לילדיהם, מרגע היוולדם ועד עזיבתם את הבית. אמנם היו הורים שנטשו את תינוקותיהם וגם כאלה שהתנכרו ואף התאכזרו לילדיהם, אך הורים כאלה יש גם בימינו, ואין לגזור על הכלל מן היוצא מהכלל.

יתר על כן, שחר מפריכה גם את טענת אריאס כי הילדות בימי הביניים לא נתפסה כתקופה נפרדת בחיי האדם. בהגות של תקופה זו רווחו שתי תפיסות מנוגדות באשר לילדות. מצד אחד היא נתפסה, בעקבות אוגוסטינוס הקדוש, כשלב הירוד ביותר בחיי האדם, שכן הילד חסר שליטה בגופו ובדחפיו החייתיים, נעדר תבונה ויכולת הבחנה בין טוב ורע. מצד שני היו

כאלה שסברו כי הילד הוא טוב מטבעו, תם וטהור מבחינה מוסרית, נדיב וספונטני. לכן הם ראו בילדות את תור הזהב של האדם, האובד לו עם התבגרותו. אולם, כפי שמראה שחר, הן אלה שתדמית הילד בעיניהם היתה חיובית הן אלה שתדמיתו בעיניהם היתה שלילית, תפסו את הילדות כתקופה נפרדת בחיי האדם, שיש לה איכויות ומאפיינים משלה. היא גם הצליחה להראות שתפיסה זו הכתיבה את התנהגותם כלפי ילדיהם.

חשוב לציין, עם זאת, כי למרות ששחר הצליחה להראות שטענותיו של אריאס באשר לתפיסת הילדות בימי הביניים בטעות יסודן, אין זאת אומרת שהוא טעה גם בקביעתו כי בעת החדשה חלו שינויים משמעותיים ביחס לילדים ולילדות. בתקופה זו התעצמו מאוד ההכוונה והשליטה של המבוגרים בילדים, הן במשפחה הן מחוצה לה. המאמץ לחנך את הילדים התחיל בגיל מוקדם יותר והסתיים בגיל מבוגר יותר מאשר בימי הביניים. רמת הציפיות והדרישות מילדים עלתה מאוד, ומערכת החינוך הפורמלי הורחבה והשתכללה במידה ניכרת. כמו כן, העיסוק בילדים ובילדות תפס מקום הרבה יותר חשוב בתרבות האירופית של העת החדשה, דבר שהתבטא, בין היתר, באמנויות הפלסטיות שתיארו ילדים במידה רבה יותר מאשר בימי הביניים, וכן בעובדה שרק בעת החדשה החלה להופיע ספרות ילדים.

ספרה של שחר הוא המחקר המקיף והשיטתי ביותר שנכתב בנושא זה עד היום. אך למרות שהוא ספר מחקרי מובהק הוא אינו מיועד להיסטוריונים בלבד. הוא כתוב בשפה בהירה ושווה לכל נפש, ומאפשר גם לקוראים שאינם בקיאים בהיסטוריה של ימי הביניים להשכיל וליהנות.

צבי רזי

הקול השני

מאת דורית אבוש
הספריה החדשה, הוצאת הקיבוץ המאוחד / ספרי סימן קריאה, 1990

ברמה המופשטת "הקול השני" הוא קול האמנות, האמנות הנצחית שאינה תלויה בחסדי הזמן. לעומתו, הקול האחד הוא קולו של הפרט השומר על זהותו למרות השתנויותיו. בגיבורים של אבוש, שלא כבבדיה, מתחוללים שינויים. אך דווקא תחושת השינוי המתחולל, גילוי השינוי הרגשי הנחווה כתהליך בזמן, דווקא הוא מקנה לגיבוריה את תחושת אחדות הזהות. אם האמנות, על־פי אבוש, היא חיפוש אחר זהות, מציאת הזהות היא נטישת הבדיה. הקול האחד כבר איננו בין דפי "הקול השני".

הקול האחד הוא זה שעמו כאילו ירדה הגיבורה מן התמונה על הקיר בקפלה סקרובני אל החיים, אחרי מהלך ארוך של התבגרות ("בית רעים", עמ' 96). הקול האחד הוא גם קולו של גיבור "הפיתום" שאיבד את קולו השני עם התבגרותו הנפשית. עם שהוא מטביע בים את עולם היצירה בדמות בובת הפיתום, הוא מאבד את מה שהוא מכנה "קולי, אהובי, הכפיל האחד" ("הפיתום", עמ' 153).

בשתי הנובלות ההתבגרות באה לאחר שליטה מוחלטת ב"אחר" חסר עצמאות. ה"פיתום", נובלה מוקדמת יותר, היא סיפור של התבגרות מתוך הכרח. הגיבור, מורה להתעמלות המתאהב בצורה כפייתית בתלמידו, נאלץ לוותר על אהבתו לאחר שהוא מגלה כי נערו הוא נכדו של מי שהיה מאהבו בילדותו שלו. ב"בית רעים",

המאוחר יותר, הגיבורה בוחרת להתבגר. מתוך הקשבה לקולה הפנימי המשתנה, היא מרפה את אחיזתה בחוסה.

ב"בית רעים" ממומשת הפנטזיה של שליטה מוחלטת ב"אחר" עד מיצויה, מיצוי זה מאפשר שחרור ממנה. אשה מחזיקה ברשותה גבר פיסיקאי יפה ומוכשר שאיבד את זיכרונו, כדי שיהיה תלוי בה עד תום. לגביה הוא בחזקת תינוק אך גם מקור תשוקה. בראשית תהליך ההשתלטות על ה"אחר", השליטה היא מקור של הנאה. אך עם מיצוי הכיבוש, מתגלה השליטה המוחלטת ב"אחר" כהעדר האוטונומיה של השולט.

בשתי הנובלות מקור התשוקה הוא גבר. אף שגיבור "הפיתום" הוא גבר, מאפשרת הפנטזיה הזאת, כפנטזיה של "בית רעים", התבוננות בגבר כב"אחר". זוהי חוויה חדשה בסיפורת המקומית. אבוש מתארת ביופי מדויק תשוקה שמושאה הוא הגוף הנערי. אך בשני המקרים לא מתמודדים הגיבורים עם גבר בוגר. ההתעמתות עם הגבר הילדותי משקפת גיבורים ילדותיים המסרבים כמעט להתבגר.

אבוש טווה שתי עלילות מרתקות סביב מחשבה מורכבת בלשון נקייה ופשוטה, שלא נעדר ממנה קו של פיוט.

רחל גיורא

סקס בתחום האסור

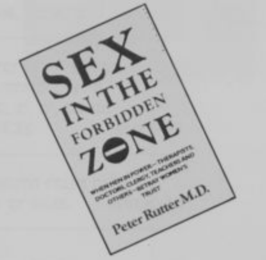
מאת ד"ר פיטר ראטר
A MANDALA BOOK
Great Britain, 1990

"סקס בתחום האיסור" הוא ספר חשוב ביותר, שצריך להגיע לידי קהל רחב ככל האפשר ולהימצא ברשימת ספרי החובה של כל אנשי המקצוע. הוא עוסק בנושא מוכר וידוע שאין מרבים לדבר עליו: נושא קיום יחסי מין המתרחש במסגרת קשרים מקצועיים המושתתים על אמון. איש המקצוע הוא, ברוב המקרים, גבר (רופא, עורך־דין, מורה, פסיכיאטר וכו'), אשר מטשטש את גבולות היחסים במטרה לספק את הצרכים המיניים שלו עצמו.

ד"ר פיטר ראטר החל לגלות עניין בנושא זה לאחר שכפסיכיאטר־גבר חשק פעם בקיום יחסי מין עם אחת המטופלות שלו. התעניינותו בנושא גברה עקב שיתוף פעולה מצדו בקשר של שתיקה בנוגע לשמועות כי פסיכיאטר ידוע, אחד ממוריו לשעבר, נוהג לקיים יחסי מין עם מטופלותיו. לאחר שראטר הגדיר את נושא המחקר שלו, הובילו אותו נקודות אלה לחקור את מכלול ההיבטים של הפסיכולוגיה הגברית והנשית ושל מיתוסים חברתיים. סיכום מחקרו הוא כי סקס בתחום האיסור אכן מתקיים, וכי יש בו כדי להזיק הן לגברים והן לנשים המעורבים בו.

בהתייחסותו לאותם גברים אנשי מקצוע, מודה ראטר בחשיבותן של הפנטזיות המיניות לגבר, אך רק כאמצעי להבנה טובה יותר של "עצמיותם הנשית", שהיא לרוב מוכחשת. בהקשר הזה הוא בודק את מידת פגיעותו של "איש המקצוע המצליח", שהוא למעשה אישיות מדוכאת המחפשת את גאולתה על־ידי מימוש הפנטזיות המיניות שלה. בדרך זו מסביר ראטר את הנזק שגברים גורמים לעצמם בתלות היתרה שהם מפתחים בנשים (לצורכי אינטימיות), ובעקבות כך בניצולם המיני את הנשים.

ראטר מתאר גם את הפסיכולוגיה הנשית בהקשר חברתי, שבו נשים אינן רגילות להערכה אלא כאובייקט מיני בלבד. על הנשים, לדעתו, ללמוד להגדיר את

גבולותיהן ולהגן עליהם, שכן רק כך הן יוכלו להתחיל להעריך את עצמן. נושא אחר הנדון בספר, אשר מטרתו להחדיר בנשים תחושת כבוד עצמי ושליטה על גורלן שלהן, הוא השאלה כיצד צריכות לנהוג נשים שנוצלו מבחינה מינית.

לא קל לחקור נושא שהוא בבחינת טאבו, וראטר תרם תרומה משמעותית להבנתנו את הנושא, בכך שניסה קודם כול לקבץ את העובדות. כאשר היה בתחילת בדיקתן של השאלות שעמדו ביסוד מחקרו הוא הופתע לגלות כי כ־80% מהנשים שאתן שוחח קיבלו הצעות מיניות מצד גבר שהיה בעמדת כוח ביחס להן. יתר 20 האחוזים מקרב הנשים ששאל שמעו על מקרים דומים שנשים אחרות היו מעורבות בהם.

על־פי ראטר מגלים מחקרים אשר נערכו באוניברסיטאות כי מרצים־גברים ניסו להתחיל עם כ־20 עד 30 אחוזים מכלל הסטודנטיות. מחקר שנערך בקרב פסיכותרפיסטים מגלה כי 70 אחוזים לפחות מכלל המטפלים שהשתתפו במחקר טיפלו לפחות באשה אחת אשר קיימה יחסי מין עם המטפל הקודם שלה. במחקר אחר, המקיף 1,057 פסיכיאטרים־גברים, הודו 7.1 אחוזים מהם כי קיימו יחסי מין עם מטופלת שלהם. במחקר שנערך בקרב רופאים התברר כי 13 אחוזים קיימו יחסים מיניים עם פציינטית, ומתוך אלה, 80 אחוזים הודו כי קיימו יחסים אינטימיים עם 6 פציינטיות בממוצע. נתון זה מחזק את ההערכה כי רוב הגברים הכופים על אשה יחסי מין חוזרים על כך גם עם נשים אחרות. על־פי הערכה, כ־10 אחוזים מכלל הכמרים מנצלים את מעמדם לקיום יחסי מין עם נשים.

על־פי נתונים משנת 1986, בארצות־הברית רשומים כארבעה מיליון רופאים, פסיכותרפיסטים, עורכי־דין, כמרים ומורים. אם 10 אחוזים מביניהם ניצלו מינית כל אחד אשה אחת, הרי שמדובר ב־400 אלף קורבנות. אם נכפיל מספר זה בשלוש, בשל מעשי תקיפה נשנים, הרי שיתקבל בידינו מספר של יותר ממיליון נשים שנפלו קורבן לתקיפה מינית. אין ספק שנתונים אלה מזעזעים, ורק מחזקים את הצורך לטפל בנושא המין בשטח האיסור.

אילנה ארליך

לנו אוזן. אפילו מסכימים אתנו. כבר לא צחקו עלינו. הדבר הדהים אותנו.

לא כולם שרדו מחוץ למחתרת. אחדות, אולי רבות, לא הצליחו להתמודד אף עם הקבלה החלקית, הלא מפרגנת, שהפכה מנת חלקנו. תנועת הנשים, הפמיניזם, האידיאה והאידיאלים התבגרו. האשימו אותנו בהצטרפות לממסד.

בסוף העשור גילינו כי איבדנו את המונופול. פמיניזם, זכויות הנשים, מעמד האשה ואפילו נשים מוכות ונשים נפגעות תקיפה מינית – נושאים שאנחנו חשפנו לעיני הציבור – כבר לא היו שייכים לנו בלבד. אמרו לנו שהפמיניזם הרדיקאלי עבר מן העולם. שכבר אין בו צורך. אנחנו ידענו שאין זה כך.

בסוף העשור גילינו כי איבדנו את המונופול שהיה לנו. פמיניזם, זכויות הנשים, מעמד נשים מוכות ונשים נפגעות תקיפה מינית – נושאים שאנחנו חשפנו לעיני הציבור – כבר לא היו שייכים לנו בלבד

העשור הנוכחי, עשר השנים האחרונות של המאה ה־20, הוא המבחן האמיתי. מעבר למלים, לתוכניות, להפגנות ולאסיפות יש לחתור לכיוון השינוי: שינוי בחקיקה, שינוי בעמדה, אולי שינוי הטקטיקה והאסטרטגיה. זה הזמן לפעולה. הגיע הזמן לחדור לכל תחומי החיים – פוליטיקה, כלכלה, חברה. לזכות בכוח, לקחת כוח. להגדיר מחדש את הכוח.

זה מה שעלינו לעשות עתה, וזה כבר החל, משימתנו היא או לפעול בעצמנו, או לתמוך באלה הפועלות. זוהי ההזדמנות שלנו.

ג'ואן ירון, ממייסדות התנועה הפמיניסטית ומרכז הסיוע לנפגעות תקיפה מינית בתל־אביב.

דינה בלכמן

איפה נורמה ריי

הצפייה בסרט "נורמה ריי", שגיבורתו היא אשה המתגייסת בכל הלהט והמסירות למען פועלי ופועלות התעשייה בעיירה בארצות־הברית, עוררה בי שוב את השאלה: מדוע נשים אינן משתתפות במאבק הפמיניסטי באותה עוצמה כמו במאבקים אחרים של צדק חברתי, שם הן בולטות במספרן הרב ובמסירותן? התשובה היא: מכל קבוצות המדוכאים בעולם, הנשים הן היחידות הקשורות בקשרי משפחה, ילודה ואהבה עם מדכאיהן, הגברים. התוצאה היא שדיכוי הנשים הוא עמוק, מקיף ולגיטימי יותר מכל דיכוי אחר, והשחרור איטי יותר ופחות לגיטימי.

גם אם נכון שבטווח הארוך הפמיניזם יחזק את האהבה ויבריא את היחסים בין המינים, וחיי כולנו – גברים ונשים כאחד – יהיו מלאים ומספקים יותר, נשים רואות כעת במאבק הפמיניסטי איום על האהבה. אז איך להתאים את המאבק הפמיניסטי לצרכים שלנו, הנשים? איך לעשותו פחות מאיים על היקר לנו, מאחד ולא מפריד, כולל את שני המינים ואת האהבה שלהם, ומזמן לנו את הנתינה לזולת?

מחקרים חושפים דחף לאלימות אצל גברים, הגדול פי 10 מזה של נשים

האם ממשלה עם יותר נשים היתה מגלה יותר נכונות לוויתור ולשלום?

לדעתי, התשובה טמונה באימוץ קו פעולה פמיניסטי חדש, שלא יבוא במקום או על חשבון הדרך בה הלכנו עד כה. נראה לי שבשלב ההפרדה המוחלטת וההתמקדות בהכרת עצמנו בלבד כבר איננו הכרחי, כי התחזקנו וזכינו להכרה (גם אם לא מספקת). והנה כמה מחשבות קונקרטיות בכיוון החדש,

לוח מודעות

מרכזי סיוע לקורבנות אונס

תל־אביב	03-234819
חיפה	04-675118
קו חירום	04-660111
ירושלים	02-245554
קו חירום בערבית	02-221430
רעננה	052-912858
אילת	059-31977
באר־שבע	057-494726

מקלטים לנשים מוכות

חיפה	04-662114
הרצליה	052-551524
ירושלים	02-244092
אשדוד	08-550506
ויצ"ו – קו חירום לנשים מוכות 24 שעות	03-5461133

קבוצות שונות

"התנועה הפמיניסטית בישראל"
תל־אביב, בן־יהודה 82 03-234314

"אשה לאשה" – מרכז פמיניסטי
חיפה, ארלוזורוב 88 04-664949

שדולת הנשים בישראל
טל. + פקס. 02-690358
02-637927
ת.ד. 3171, ירושלים 91031
רח' התיבונים 14, רחביה, ירושלים

ל.א. – לחימה באלימות
נגד נשים 052-83856

ל.כ.ן. – לקידום
כדורסל נשים 03-5494748

נשים נגד פרסום פוגע 03-832769
ת.ד. 8755, יפו

קל"פ – קהילה לסבית פמיניסטית
ת.ד. 22997, תל־אביב 61228

"קו הבריאות" 03-234917
ת.ד. 3667, תל־אביב

"הקו הלבן" – לשיחות עם
לסביות והומוסקסואלים
בימים א', ג', ה', בשעות
23.30-19.30 03-204327

אלי – האגודה להגנת הילד
מ־16.00 עד 20.00 03-261070

מרכז ייעוץ לאשה
רח' החלוץ 47, ירושלים 91060
02-534133
רח' ישורון 4, תל־אביב 63457
03-5440260
תרפיה מנקודת מבט פמיניסטית

קו חירום לנפגעות אלימות בחיפה
ת.ד. 3610, חיפה 04-677556

מרכזי נעמ"ת לטיפול ולמניעת אלימות במשפחה

תל־אביב	03-235922
	231675
ירושלים	02-690608
חיפה	04-667613
באר־שבע	057-32443
רמת־גן	03-721490

נשים למען אסירות פוליטיות
ת.ד. 31811, ת"א
טל. + פקס. 03-294510

איגוד מרכזי לסיוע לנפגעות
תקיפה מינית בישראל
ת.ד. 3117, ת"א 61030 03-242706

ילדה רעה

דיק טרייסי

מי שאוהב את ילדיו, שלא ייקח אותם לראות את הסרט הדוחה הזה. גם הגימיק של שיתוף שחקנים ידועי שם כמו אל פאצ'ינו ודסטין הופמן בתחפושות מכערות להפליא, ושיתופה של מדונה בתפקיד המסורתי לנשים – תהיי בלונדית ורעה – לא מצליח להעלות את הסרט מן הדו־ממדיות שלו.

ורן ביטי, הבמאי והשחקן הראשי, מנסה להפיח חיים בדמות הקומיקס שעליה התחנכו דורות של אמריקנים: דיק טרייסי, הבלש בעל מעיל הגשם הצהוב המפורסם. אז אין כאן הפתעות, הרעים הם מכוערים נורא, האשה בעלת השיער השטני, חברתו של טרייסי, היא קורבן פאסיבי ואמהית, והפאם פאטאל הבלונדית שמגלמת מדונה, היא כולה סקס ורוע. הדבר הטוב היחיד בסרט הוא מעילו הצהוב של דיק טרייסי, שהולם את ורן ביטי עד מאוד.

היא היתה שם

צריך לראות את סרטו של פיטר הול ולו רק בשל המשחק הווירטואוזי של פגי אשקרופט וג'רלדין ג'יימס. תאווה עזה ותשוקה של נערה, שאינה מסתדרת עם חברה אנגלית שמרנית, גורמת לאשפוזה בבית־חולים לחולי נפש למשך 60 שנה. היציאה לחופש אינה פשוטה עבורה אבל גוררת דיון מעניין על מהות החירות והחופש.

הול עושה השוואה בין היעדר החירות לאשה נשואה, אשת אחיינה של הזקנה, לבין דיכוי נפש האדם במוסד סגור. הקשר בין שתי הנשים השונות כל־כך לכאורה יוצר מודעות אצל הנשואה להעדרו של

סרטים שראיתי

מאת [illegible] אוסטרוביץ'

החופש בחייה, ונותן לזקנה יכולת ליצור קשר מחודש עם אשה מן העולם הפתוח, ובעיקר לתת לה תמיכה נגד מי שמנסה שוב ליטול את החירות שהשתיים לקחו לעצמן.

בחזקת חף מפשע

הקולנוע האמריקני פיתח במשך שנים רבות את סטריאוטיפ הקדושה והקדשה, ולצד האשה הטובה והאמהית העמיד את הרעה והזדונית. סרטי היצ'קוק והסרט האפל היוו דגם לדיכוטומיה זו. בשנים האחרונות החל הקולנוע האמריקני לפתח סטריאוטיפ חדש: דמויות נשים עצמאיות, בעלות אמביציה ללא מצרים, והן רעות, רעות מאוד. כאלו היו סיגורני ויבר ב"נערה עובדת" וגלן קלוז ב"חיזור גורלי".

בסרטו של אלן פאקולה, "בחזקת חף מפשע", אנחנו שוב פוגשים בעורכת־דין צעירה ושאפתנית, המקיימת יחסים עם גברים שונים במשרד התובע הכללי שבו היא עובדת לשם קידומה האישי. המסר ברור: החתירה הבלתי נלאית של האשה להצליח היא בלתי מוסרית, ועל כן היא צריכה להירצח. אם לא די בזה, האשה השנייה, אשתו של עורך־הדין הנאשם ברצח, שאמורה על־פי הסטריאוטיפ הישן להיות הקדושה, הרעיה התומכת, מתגלה כרוצחת.

תשאלו למה גיליתי לכם את סוף הסרט, דבר שלא ייעשה בביקורת מותחנים? ובכן, כדי להניא אתכם מלבזבז זמנכם על סרט זה. אבל, לכו לראות אותו אם אתם יכולים להאמין שאשה, כל אשה, מסוגלת להוציא דיאפרגמה עם זרע בעלה מתוך איבר מינה ולהחדיר אותה לגופתה של אשה שזה עתה רצחה. וזה תיאור מדויק של הסיפור.

ילדה רעה

כל שנה אני מחכה לסרט מן הסוג הזה שימלא אותי שמחה ותקווה. ילדה רעה של מייקל ורהובן הוא סרט שמוקדש לכל הילדות הרעות בעולם, לפמיניסטיות הנאבקות על שוויון, לשוחרות השלום ברחבי העולם, למחפשות האמת והצדק.

נכון, ורהובן מספר את סיפורה של אשה אחת, והמקום הוא עיירה בגרמניה, והיא מחפשת את האמת על תקופת הרייך הגרמני. אבל, אפשר גם אפשר להסיק מסקנות לכל מקום ולכל זמן.

לכו, תתמוגגו מנחת גם מהתוכן וגם מהצורה. וזה נכון גם לכל הילדים הרעים.

חתונה לבנה

לא רציתי לראות את סרטו של ז'אן קלוד בריסו, "חתונה לבנה". הרעיון של אדם במעמד של סמכות המקיים יחסים אינטימיים עם נערה צעירה גורם לי אי־נוחות. זה מזכיר לי את סיפור לוליטה של נאבוקוב, שלא אהבתי למרות שזכה בזמנו להתפעלות רבתי מצד הביקורת. ביחסים מן הסוג הזה – יהיה זה מורה עם תלמידתו, פסיכולוג עם המטופלת שלו, מפקד עם חיילת – יש ניצול של בעל הסמכות, ובכך גם עיוות של המושג אהבה. מאחר שסרטו הקודם של בריסו, "המולה וזעם", היה מנקודת מבטו הרגישה של ילד, הלכתי בכל זאת לראות את הסרט, אולי בציפייה לכיוון אחר ומחודש של הנושא. התבדיתי. הנערה היא המפתה, והיא גם קורבן היחסים הללו שגורמים להתאבדותה, ואילו הגבר נותר במסכנותו בשל אי־היכולת שלו לממש את היחסים לאורך זמן, בעיקר בשל ההתייחסות של החברה, אובדן משרתו ואשתו. אז מה עוד חדש?

שיעזור לקרב אלינו נשים וגברים:

– קיום קבוצות ל"העלאת מודעות" לנשים ולגברים – בנפרד, ובשלב שני – ביחד. יש גברים הרוצים להכיר ולשמוע אותנו, ולצערם זה נמנע מהם.

– בהרצאות ובפרסומים שלנו: להרחיב את ההתייחסות לדיכוי ולקיפוח גברים בחברה מיננית, ולסבל הנגרם להם בתחומי החיים השונים. להציג את הזווית שלהם ואת הרווח שיהיה להם מהשינוי.

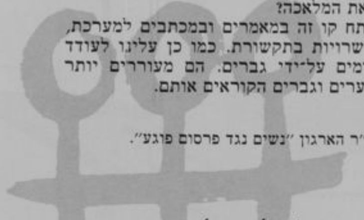
– להרחיב את הדיבור על הנזק שדיכוי נשים גורם לכלל החברה, ועל התרומה שתהיה בשחרור לכלל החברה וליחסים בין נשים וגברים.

– להרחיב את העיסוק בנושאים כלליים מתוך נקודת מבט פמיניסטית. למשל, כאשר דובר ברדיו על התפוצצות האוכלוסין הצפויה בעולם, צוטטה בהקשר זה עמדה של סוכנות או"ם, שלא ניתן למנוע את הצפוי מבלי לשפר את מעמדן החברתי של הנשים. באופן דומה – מתוך נקודר ראות פמיניסטית – עלינו לעסוק בבעיות העולם, החברה, הפוליטיקה, הביטחון והחינוך, וכן בנושאי אקטואליה.

או דוגמה אחרת: מחקריה של פרופ' ענת ביאגון חושפים דחף לאלימות אצל גברים, הגדול פי 10 מזה של נשים. בהקשר זה אפשר לשאול: האם ממשלה שהיו בה יותר נשים היתה מגלה יותר נכונות לוויתור ולשלום? ובאותו עניין, בעצם, דווח לנו רבות על האלימות של "הרומנים", "ההונגרים", "האזרים". אך ממה שנראה על המרקע ברור שמדובר באלימות של הגברים הרומנים, ההונגרים וכך הלאה. איפה היו הנשים אותה שעה? מדוע לא היו עם הגברים באותו מקום ומנעו אלימות? מה עשו ואמרו הנשים? האם ניסו לדבר על לב הגברים שלא יילכו להכות ולרצוח, או – כטענתו של איש שמאל ידוע – הן ששלחו אותם לעשות את המלאכה?

– עלינו לפתח קו זה במאמרים ובמכתבים למערכת, לנצל את האפשרויות בתקשורת. כמו כן עלינו לעודד מכתבים החתומים על־ידי גברים. הם מעוררים יותר הזדהות אצל נערים וגברים הקוראים אותם.

דינה בלכמן, יו"ר הארגון "נשים נגד פרסום פוגע".

פרופ' אליס שלוי

בין הרצוי למצוי

נשים, פמיניזם, חלומות וכו' בשנות האלפיים. בין הרצוי למצוי בעתיד אפשר לנסח את השאלה כך: "מה היית רוצה לראות?" או "מה נראה לך שיהיה?"

קל יותר להתייחס לרצוי, כיוון ששליטה רבה על המצוי אין לנו. ואולי זאת נקודת המוצא לרצוי – שלנשים תהיה שליטה על מה שקיים, לא פחות מזו שיש לגברים. הייתי רוצה לראות בתפקידי מפתח בכל גוף מתכנן, מחליט ומבצע אנשים משני המינים, אשר מגיעים לתפקידיהם החשובים, החיוניים, המרכזיים בגלל יכולת חשיבה, דמיון, יצירתיות ואולי אף ניסיון חיים, אך בהחלט לא מסיבות של מין. אין לי ספק כי עם שינוי הקריטריונים נראה מספר רב של נשים בעמדות מפתח, ועם ריבוין, גם שינוי במדיניות ובפני החברה כולה.

מלבד זירת ה"מקרו", הטעונה רפורמות מרחיקות לכת, נראה לי כי עלינו להקדיש מחשבה לתא המשפחתי ובייחוד לבעיה המרכזית – שילוב חיי משפחה עם תרומה מרבית למשק ולחברה. החלום הקיבוצי נופץ מזמן, למרות שביסודו היה חלום מצוין – רצון לחלק את נטל העבודה באופן שווה בין כל החברים, למצות באופן מרבי את הפוטנציאל של כל חברה וחבר ולתת סיפוק מרבי לכולם. גם הניסיון הקיבוצי וגם המתרחש היום בחברה העירונית מוכיחים כי אנשים מבקשים להקים משפחות, אך מתקשים לשלב חיי משפחה תקינים ומהנים – כאלה המביאים בחשבון את הצורך לענות על כל הצרכים הפיסיים, השכליים, הנפשיים והרגשיים של כל המשפחה – עם עבודה מחוץ לבית.

האם אנחנו מנצלים בצורה אופטימלית את כל האפשרויות הטמונות בפיתוח המדהים שחל לאחרונה בתחום של תקשורת אלקטרונית? האם אמנם חובה

נגה בת 10

בעין פאראנואידית

עורכות נגה לפני ישיבת מערכת

צילומים: ליהיא מן

עורכות נגה אחרי ישיבת מערכת

אונס ללא עונש

המשך מעמ׳ 15

אני לא חושב שמישהו יאנוס מישהו בגלל שהוא יחשוב שלא ייענש.

– ולהיפך?

אין להיפך.

מה שמשפיע על מערכת הענישה, על־פי ד״ר בן־ציון כהן, הוא חומרת המעשה, הרשעות קודמות, ואם הנאשם בא ממעצר או משוחרר בערבות. לא מקרה הוא איפוא, שעורכי־דין נלחמים כל־כך על שחרורם בערבות של שולחיהם עד תום ההליכים. שחרור בערבות, כפי שנאמר, מאפשר למתוח את המשפט על פני זמן ארוך יותר, ולדברי ד״ר כהן גם מבטיח יתרון נוסף: יש כאן כבר החלטת שופט קודמת. בחו״ל, אגב, נמצאה השפעה גם להופעת הנאשם. בגדים אזרחיים עדיפים על פני מדי עציר.

אומרת עורכת־דין: ״ההרגשה שלנו היא, שבניגוד למשטרה, שעשתה בעשור האחרון כברת דרך חשובה מאוד בכל הנוגע לטיפול באונס, בתי־המשפט בישראל עדיין תקועים בתפיסות אנכרוניסטיות, ומול הפתיחות במשטרה אנחנו נתקלים בגישה של ׳מי יכול ללמד אותנו׳ בבתי־המשפט. שוב ושוב אנחנו נתקלים באותה תפיסה היסטורית שלחברה אין רשות להתערב בדברים שבינו לבינה, בעיקר נוכח העובדה שבלמעלה משני שלישים מהמקרים המגיעים לבית־המשפט מדובר באנס ובנאנסת שהכירו קודם לכן זה את זה, ושכבר התפתחה ביניהם מערכת יחסים כזו או אחרת. שלא לדבר על מקרים של תקיפת נשים על־ידי בעלים.

״כמו בסיפור של יובל מסנר, יש לבית־המשפט נטייה, שאותה גם מעודדים עורכי־דין מסוג מסוים, המתמחים בהגנה על אנסים, לבדוק איך הקורבן הביאה את התקיפה על עצמה. מה היה לה לחפש בלילה בטרמפים? מה פתאום עלתה לשתות קפה אצלו בדירה? והבעיה היא שיש במדינה שלנו, ואני מודה שבמידה מסוימת של צדק, חשש לבקר את המערכת המשפטית. אנשים נרתעים לומר דברים בשמם, וההרגשה שלי היא שבלי לחץ ציבורי מאסיבי, השינויים, אם יבואו, יבואו לאט מדי ומעט מדי.״

משפטנית בכירה אמרה: הורה אינטליגנטי יעדיף לא למהר ולרוץ עם מקרה אונס למשטרה. יש הרבה מאוד מקרים של התעללויות מיניות, לאו דווקא אלימות, שקורות לנערות חריגות.

– מה זה חריגות?

למשל נערות שמעמדן בחברה רעוע במיוחד, או ממשפחות שמעמדן נמוך, ילדות להורים גרושים, למשל, או בנות למשפחות חד־הוריות.

– ולהן היית מציעה לדלג על ההליך המשפטי?

את זה לא אמרתי. אני אומרת שתלונה במשטרה היא תהליך בלתי הפיך, ושברגע שהעסק מתחיל לרוץ אי־אפשר לעצור ולומר: אני לא רוצה לשחק את המשחק הזה. ההליך המשפטי יכול לפעמים להיות טראומטי לא פחות ממקרה האונס עצמו.

– מה את מציעה?

יש מקרים שבהם טיפול נכון בבית־הספר, למשל, יביא תועלת גדולה יותר מתלונה במשטרה.

– אולי, במקום להעביר את העניין לבתי־הספר, על בתי־המשפט למצוא דרך להקטין את מידת הטראומה של ההליך המשפטי?

בית־המשפט עושה זאת כמיטב יכולתו. הבעיה היא שבמקרים אלו, לאור חומרת העבירה וחומרת העונש הצפוי, בית־המשפט חייב לאפשר לנאשמים את מלוא הגנתם. הצדק צריך לא רק להיעשות, אלא גם להיראות.

– והוא נעשה בכך שאת מציעה לקורבן, במקרים מסוימים, לוותר על ההליך הזה?

אני מדברת על טובת הקורבן. לא תמיד טובתו מחייבת מיצוי־הדין עם הנאשמים.

– ואולי יש אפקט מצטבר לרחמי בית־המשפט? אובדן אלמנט ההרתעה, למשל?

שום מחקר עדיין לא הוכיח שהחמרה בעונשים הביאה לירידה במספר התקיפות על רקע מיני.

ואם הוזכרה האפשרות לטפל באונס באמצעות בית־הספר, הרי משהו על דרך טיפולו של מוסד חינוכי במרכז הארץ במקרה כזה: זמן קצר אחרי פרשת האונס בשומרת, התגלה מקרה אונס באחד מבתי־הספר התיכוניים במרכז הארץ. מדובר באונס קבוצתי של ילדה כבת 16, על־ידי מספר בנים מכיתתה ומכיתות אחרות. בפגישה שהתקיימה בבית־הספר בנוכחות ההנהלה, אמה של הילדה (גרושה) והורים של מספר בנים, הועלתה הצעה שקשה מאוד היה לסרב לה – לגמור את העניין בין כותלי בית־הספר, בלי לערב את המשטרה. לאם נאמר מפורשות כי אם תלך למשפט, הם יעמידו מולה סוללה מטובי עורכי־הדין בארץ. הילדה, אמרו לאם, תצא רע מאוד מהעניין. אחד האבות סיפר, באותו פורום, שכבר שנים הוא שומע מהבן שלו שמדובר בילדה ש״נותנת״, ואם אחרת אמרה שלא צריך להתפלא שזה קורה לילדה שמגיל 14 כבר מורחת אודם ומסתובבת במיני ובמגפיים גבוהים. היתה גם התייחסות לעובדה שהאם היא גרושה, שהילדה גדלה בלי יד של אבא, והטיעון החזק מכול, כמובן, היה שהנערים לא עשו את זה לאף ילדה אחרת בבית־הספר.

ישבתי שם על תקן נאשמת, סיפרה האם. בית־הספר לא עשה שום דבר כדי להגן עלי, והעצה היחידה שהם טרחו לתת לי היתה להעביר את הילדה לבית־ספר אחר, ולשים עליה עין.

ר., בת 20, נאנסה אונס קבוצתי: ״אני מצטערת שהתחלתי עם זה. חתמתי על כל עמוד של העדות שמסרתי במשטרה, ויחד עם זה חתמתי למעשה על ההוצאה להורג שלי. פעם ראשונה עברתי את זה כשאנסו אותי. פעם שנייה כששחזרתי את המקרה, ואחר־כך עם כל ישיבה של בית־המשפט. הייתי רוצה לראות איזה סטנד אפ קומדי היה וילוז׳ני נותן אם היו אונסים אותו. אני לא יכולה לומר שהייתי מצטערת אם זה היה קורה לו.

״מה שאני יכולה לומר היום הוא שהקרב שלי נגמר. המלחמה שעשיתי היא לא בשבילי, אולי בשביל הילדה שתהיה לי, אם תהיה לי, אולי בשביל מישהו שאני לא מכירה. ויש בזה איזו נחמה. לא גדולה.״

על רקע זה חשוב לציין במיוחד, שבמקרי אונס קבוצתיים מספר התלונות נמוך מבמקרים אחרים של אונס.

* על־פי בקשתם רואיינו כל עורכי־הדין והמשפטנים לכתבה זו בעילום שם.

להמשיך לעבוד במפעלי ענק, או שמא ניתן לחזור לעידן הקדם־תעשייתי ולשאוב ממנו השראה לגרסה מודרנית של ה־cottage industry, שאפשר לבני המשפחה ליצר בצוותא וליהנות אלה מהכישורים של אלה? ואם רעיון זה נראה יותר כרגרסיה מאשר התקדמות, האם מיצינו די הצורך אמצעים כגון flexi-time, job-sharing ושיטות נוספות למיניהן, אשר בכוחן להביא למה שנודע כ־humanization of the workplace? (אפילו העדר המינוח העברי מעיד על חוסר התייחסות מספקת לנושא בארצנו.) כיום אנחנו רואים ניגוד בין המשפחה לבין העבודה מחוץ לבית. בחלומי אני רואה שילוב, תיאום והדדיות ביניהם. לאחרונה מלאו מאה שנה להופעת ספרו הנפלא של ויליאם מוריס, אחד מאבות הסוציאליזם באנגליה, NEWS FROM NO-WHERE (nowhere = אוטופיה באנגלית). כדאי מאוד לקרוא ספר זה ולשאוב ממנו השראה לגבי האוטופיה של חלומותינו. החזון השוויוני וכושר ההמצאה של מוריס מרשימים ביותר, והספר אינו נטול הומור דק, נוסח אנגליה.

אשר לישראל, נראה לי כי שני גורמים עיקריים מונעים כאן שוויון אמת בין המינים: הממסד הרבני, המעוות את הרוח האמיתית של היהדות בהדגש שהוא שם על דברים טריוויאליים והעדר חשיבה הלכתית בעלת דמיון ומעוף; והממסד הצבאי, ההופך שיקולים מיליטריסטיים למרכזיים ובעלי משקל הרבה מעבר לרצוי במדינה השואפת לשלום. בשני העולמות גם יחד – הרבני והצבאי – אין לאשה דריסת רגל, אך לשני המגזרים השפעה וכוח פוליטיים מחוץ לכל פרופורציה. כל עוד לא נצליח לצמצם את הכוח הזה, אין לנו כל סיכוי להגיע לשוויון אמת. ולמען צמצום זה עלינו, הנשים, לפעול ללא דיחוי. אחרת תיראה המאה העשרים ואחת בדיוק כמו המאה העשרים.

פרופ׳ אליס שלוי, יו״ר שדולת הנשים.

האם מיצינו די הצורך אמצעים כגון עבודה בזמן גמיש, התחלקות עם אחרות במקום עבודה, אשר בכוחם להביא למה שנודע כהומאניזציה של מקום העבודה

בחלומי אני רואה שילוב, תיאום והדדיות בין המשפחה לעבודה מחוץ לבית

שער מִשֶׁלָּה

שלומית ינאי, בת קיבוץ דגניה. למדה ציור במכון אבני בשנים 1972–1976. גרה ביפן 4 שנים, שם היו לה שתי תערוכות קבוצתיות. אֵם חדשה להגר, בת 8 חודשים.

מגזין של נשים

נגה

מחשבות על שלום בשעת הפצצה
מאת וירג'יניה וולף

תרגום: אביבה ברק

הגרמנים חגו מעל בית זה בליל אמש ובלילה שלפניו. והנה הם שוב. זו חוויה מוזרה, לשכב בחושך ולהקשיב לזימזומה של צרעה שבעוד רגע אולי תעקוץ אותך למות. קול זה קוטע חשיבה קרה ורציפה על השלום. אבל הקול הזה - הרבה יותר מתפילות והימנונים - צריך לאלץ אותנו לחשוב על השלום. אם לא נחשוב על השלום לידי קיום, נוסיף לשכב - לא הגוף האחד הזה, במיטה בודדת זו, אלא מיליוני גופות שעדיין לא נולדו - באותה החשיכה ונשמע את אותו המוות מטרטר מעל לראשינו. נחשוב איפוא איך נוכל לבנות מקלט אחד יעיל נגד הפצצה, בעוד התותחים ובעוד הפצצה נופלת פעם קרוב מאד ופעם במרחקים.

שם למעלה בשמים, גברים צעירים, אנגלים וגרמנים, נלחמים זה בזה. לאשה האנגליה לא ניתן נשק, לא כדי ללחום באוייב ולא כדי להגן על עצמה. הלילה, נגזר עליה לשכב ללא נשק. אבל אם היא מאמינה שהמלחמה מתנהלת בשמים היא מלחמתם של האנגלים להגנת החירות ושל הגרמנים לחורבן החירות, שומה עליה להילחם. כפי יכולתה. לצד האנגלים. איך תילחם למען החירות ללא כלי-נשק? על-ידי ייצור נשק, או בגדים או מזון. אבל יש דרך אחרת ללחום ללא נשק למען החירות. אנו יכולות ללחום בכוח המחשבה. אנו יכולות לייצר רעיונות שייסייעו לבחור האנגלי המנסה, למעלה בשמים, להביס את האוייב.

אבל כדי שהמחשבות תהיינה אפקטיביות, עלינו למצוא דרך לירות אותן, להכניסן לפעולה. והצרעה בשמים מעירה צרעה אחרת במוח. זמזום נשמע הבוקר גם ב"טיימס" - קול אשה האומר "בעניינים פוליטיים, אין לנשים זכות לומר את דברן. אין אשה בממשלה וגם לא במשרות רמות." כל מייצרי הרעיונות בעלי השפעה הם גברים. מחשבה שכזאת שונקת את החשיבה ומעודדת חוסר אחריות. למה לא לטמון את הראש בכר, לאטום את האוזניים, ולחדול ממעשה נבוב זה של יצירת רעיונות? מפני שיש שולחנות אחרים מלבד שולחן-הקצינים ושולחן-הדיונים. כלום אין אנו מפקירים את הבחור האנגלי ללא נשק יעיל כשאנו מוותרים עלחשיבה עצמית, חשיבה ליד שולחן-התה, אך ורק משום שחשיבה שכזו נראית לנו בלתי- יעילה? "לא אחדל ממלחמת הרוח", כתב בלייק. מלחמת הרוח פירושה לחשוב נגד הזרם. ולא עם הזרם.

הזרם הזה שוטף מהיר ושוצף. הוא נובע מן הרמקולים ומן הפוליטיקאים במבול של מילים. יום אחר יום הם אומרים לנו, שאנחנו עם חופשי הנלחם למען החירות. זה הזרם שסחף את הטייסים הצעירים מעלה אל השמים ומוסיף לסחרר אותם שם, בין העננים. כאן למטה, עם מחסה לראשינו ועם מסיכת-הגאז בהישג ידנו, תפקידנו הוא לנקב בועות-גאז ולגלות זרעי אמת. אין זה נכון שאנו בני-חורין. גם הוא וגם אנחנו שבויים הלילה - הוא כלוא במכונה שלו והרובה לצידו, ואנו שוכבים כאן בחושך ומסיכת-הגאז לצידנו. לו בני-חורין אנו, כי עתה היינו מחוץ לבית, רוקדים, צופים במחזה, או משוחחים יחדיו ליד החלון. מהו שמעכב בעדנו? "היטלר!" קוראים הרמקולים פה אחד. מי הוא היטלר? מה הוא היטלר? ומשיבים לנו: "היטלר הוא תוקפנות, עריצות, אהבה מטורפת לכוח שקרמה עור וגידים. חסלו אותה והייתם בני-חורין."

טרטורם החדגוני של המטוסים מעלינו דומה עתה לקול ניסור ענף. הקול הולך וסובב. הולך ומנסר ענף הנמצא הישר מעל ביתנו. וקול אחר מתחיל לנסר במוח: "נשים מוכשרות", אמרה הבוקר ליידי אסטור ב"טיימס", "מושתקות בשל היטלריזם תת-מודע השוכן בלב הגברים". ודאי שאנו מושתקות, כי שנינו שבויים הלילה - הגברים האנגלים במטוסיהם והנשים האנגליות במיטותיהן. אבל אם יפסיק הוא לחשוב, אולי ייהרג וכן גם אנחנו. לפיכך הבה נחשוב בשבילו, ננסה לגרור אל המודע את ההיטלריזם התת-מודע המשתיק אותנו. וההיטלריזם פירושו יצר תוקפנות, תשוקה לשלוט ולשעבד. זאת ניתן לראות בבירור גם בחושך. ניתן לראות חלונות- ראווה מתלקחים באש ונשים לוטשות מבט. נשים מאופרות, נשים מהודרות, נשים בשפתיים וצפורניים אדומות - שפחות המבקשות לשעבד. אם נצליח לפרוק את עול העבדות נוכל גם לשחרר את הגברים מעול העריצות. היטלרים נולדים משפחות.

פצצה נופלת והחלון נוקש. תותחי ה"מ מופעלים. שם למעלה, על הגבעה, מתחת לרשת שזורה בסרטים ירוקים וחומים, חיקוי לגוני השלכת בסתיו, מסווים תותחים. עתה, בבת-אחת, הם יורים אש. בחדשות השעה תשע, יסופר לנו שתותחי הנ"מ פגעה בעשרה מארבעים-וארבעה מטוסי האוייב אשר הופלו הלילה, ואחד התנאים לשלום, יאמרו הרמקולים, הוא פירוק נשק, לא עוד תותחים, לא עוד צבא, לא עוד מי-מלחמה, לא עוד חיל-אויר. בחורים צעירים לא עוד יאומנו לאחוז ברובה ולצאת לקרב. ומילים אלה מעירות עוד צרעת-מחשבה בחדרי-המוח. עוד ציטוט: "להילחם באוייב אמיתי, לירות באנשים זרים, לזכות בכבוד ובתהילת נצח ולשוב הביתה כשחזי עטור מדליות וציונים לשבח, זו היתה פסגת תקותי, לזאת הקדשתי עד כה את כל חיי, לזאת חונכתי ואומנתי".

כך אמר צעיר אנגלי, שהשתתף במלחמה הקודמת. מול מילים אלה, האמנם יכולים הוגי-הדעות של ימינו להאמין, שבכותבם "פירוק נשק" על פיסת נייר ליד שולחן הדיונים, עשו את כל מה שצריך לעשות? אותלו יאבד את משלח-ידו, אבל אותו יישאר אותלו. הטייס הצעיר שבשמים מונע לא רק על-ידי הקולות הבוקעים מתוך הרמקולים, הוא מונע גם על-ידי הקולות הבוקעים מתוכו - אינסטינקטים עתיקי יומין, אינסטינקטים שטיפחו והעלו על נס החינוך והמסורת. כלום ראוי הוא לגנאי בשל אינסטינקטים אלה?צפקידנו יהי לפתוח אופקים חדשים לכוח היצירה שלו, גם זה יהי חלקנו במלחמה למען החירות. עלינו לעזור לבחורים האנגלים לעקור מליבם את האהבה למדליות ולעיטורים. עלינו לפתח כרי-פעולה מכובדים יותר למי שמנסים לכבוש בקרבם את אינסטינקט הלחימה, את ההיטלריזם התת-מודע שלהם. עלינו לפצות את הגבר על אובדן נשקו.

קול הניסור מעל לראשי גבר. כל הזרקורים זקורים. הם מתמקדים בנקודה הנמצאת בדיוק מעל גגו של בית זה. פצצה עלולה ליפול בכל רגע בחדר זהב. אחת, שתיים, שלוש, ארבע, חמש, שש, השניות נוקפות. הפצצה לא נפלה. אבל באותם רגעים של מתח, נעצרה המחשבה כליל. וכל הרגשות, למעט אימה קהה, גוועו. מסמר נעץ את כל ישותנו אל לוח נוקשה. תחושת הפחד והשנאה היא איפוא תחושה עקרה, לא מניבה. אם אך נעלמו הפחד והשנאה וכבר מפליג המוח החוצה, מתחייה מתוך דחף פנימי, ומנסה ליצור. הואיל והחדר מואפל, אין המוח יכול ליצור אלא מן הזכרון. אזי הוא נפנה אל חודשי אוגוסט האחרים - בביירות, שם הוא מקשיב לווגנר, ברומא, שם הוא מטייל ב"קאמפניה", בלונדון צפים ועולים קולותיהם של ידידים, ופסוקי שירה. וכל אחת מן המחשבות הללו, אפילו מן הזכרון, היתה חיובית, מחייה, מרפאה ויוצרת הרבה יותר מן האימה הקהה שיצרו הפחד והשנאה. לכן, אם ניטל עלינו לפצות את הבחור הצעיר על אובדן תהילתו ונשקו, הבה נפתח לו פתח אל רגשות היצירה. נייצר אושר. נשחרר אותו מן המכונה. נוציא אותו אל האויר הפתוח. אך מה התועלת בשיחרור האנגלי, אם הגרמני והאיטלקי עודם עבדים?

הזרקורים מהבהבים בדירה, עתה הם מאירים את המטוס. מן החלון הזה אפשר לראות חרק קטן וכסוף חג ומתפתל באור. התותחים יורים פופ פופ ואחר כך משתתקים. קרוב לודאי שהתוקף הופל מעבר לגבעה. אתמול נחת אחד הטייסים בשלום בשדה, לא הרחק מכן. הוא אמר לשוביו, באנגלית שוטפת למדי: "אני כל כך שמח שהקרב נגמר!" וגבר אנגלי נתן לו סיגריה, ואשה אנגליה הגישה לו ספל-תה. דומני כי המסקנה המתבקשת היא, שאם יעלה בידינו לשחרר את האדם מן המכונה, לא יפול הזרע על קרקע לא פוריה, הזרע עשלו להניב.

נכתב על-ידי וירג'יניה וולף, בלונדון, באוגוסט 1940.

מגזין של נשים
נגה

NOGA - A new magazine for women. P.o.b. 21376 Tel Aviv, 61213, Israel. Tel 03-227663 מערכת ת.ד. 21376 תל אביב 61213, טל.